

31.

A BUDAPESTI
ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ-INTÉZET
ÉRTESITŐJE

AZ 1907—1908-iki ISKOLAÉVRŐL.

MEGELŐZI:

KÉT ZSIDÓ-PERZSA KÖLTŐ
SÁHÍN ÉS IMRÁNI.

IRTA

Dr. BACHER VILMOS
TANÁR.

~~~~~  
MÁSODIK FELE.  
~~~~~

BUDAPEST 1908.

ALKALAY ADOLF ÉS FIA NYOMTATÁSA, POZSONY.

A BUDAPESTI
ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ-INTÉZET
ÉRTESITŐJE

AZ 1907—1908-iki ISKOLAÉVRŐL.

MEGELŐZI:

KÉT ZSIDÓ-PERZSA KÖLTŐ
SÁHÍN ÉS IMRÁNI.

IRTA

Dr. BACHER VILMOS
TANÁR.

MÁSODIK FELE.

BUDAPEST 1908.

ALKALAY ADOLF ÉS FIA NYOMTATÁSA, POZSONY.

KÉT ZSIDÓ-PERZSA KÖLTŐ

SÁHÍN ÉS IMRÁNI

TARTALOM.

	Lap
Előszó	1
I. Sáhín	5
II. Sáhín munkái	33
1. A Genesiskönyv	—
2. A Mózeskönyv	37
3. Az Ardesírkönyv	40
4. Az Ezrakönyv	62
5. Sáhín nyelve. Versmérték. Orthographia	67
6. Kiadás és kéziratok	70
III. Sáhín forrásai	75
1. Az agádából	78
2. A muhammedán irodalomból	98
3. Firdúszinak Júszuf és Zuleikhája	108
4. A perzsa nemzeti irodalom	117
5. Szabad költői bővítés	135
6. Paraphrasis és exegesis	146
IV. Imráni	155
V. Imráni Győzelemkönyve	169
VI. Imráni Kincskönyve	183

4. A perzsa nemzeti irodalom.

Sáhín négy műve közül kettő a perzsa királyeposz körébe tartozik. Mert az Ardesírkönyv hősei Ardesír (Bahman, király és — második részében — fia Séró; a kis terjedelmű Ezrakönyv pedig az Ardesírkönyv folytatása, a mennyiben Kóresnek, Ardesír fiának és utódjának trónrajutásával kezdődik és halálával végződik. De az Ezrakönyv Kóres királyról csak annyit beszél el, a mennyi szükséges az Ardesírkönyvvel való összekapcsolására és a zsidóknak a babyloniai számkivetésből való hazatérés elmondására; e költemény főtárgyai az Ezráról szóló legenda meg Mordekháj és Eszter halála. Ezek által is az Ezrakönyv úgy tűnik fel mint az Ardesírkönyv kiegészítése. De ez utóbbi merőben perzsa királyeposz, mely Firdúszí Sáhnáméjához csatlakozik, nemcsak azért, mert hőse Firdúszí művének egy királya, hanem azért is, mert a Sáhnámé legnagyobb alakjának halálához fűzi az elbeszélés kezdetét. Az Ardesírkönyv kezdete hiányzik ugyan, de a fönmaradt első fejezet tartalma párhuzamos a Sáhnámé azon részének utolsó fejezetével, mely Rusztemről és Iszfendijáról szól: Rusztem visszaküldi Iránba Bahmant, Iszfendijár fiát, a kit az általa megölt atyjának akarata szerint felnevelt.¹⁾

A Sáhnámé azután következő részéből, a mely elmondja, miképen ölte meg S a g h á d Rusztemet, Sáhín csak a főbb tartalmát veszi át egy rövid izenet alakjában, mely Bahmanhoz jut;

¹⁾ Firdúszínál a felirat így szól: באו פרסתאדן רסתם בהמן רא (ed. Leiden, 1728. l., Schak, Die Heldensagen des Firdusi, 2. kiadás, 431. l.) a fejezetnek csak első verseit fordítja; Sáhín feliratát l. fent 42. l.

ellenben azt, a mi e rész utolsó fejezetében csak röviden van elmondva: *Gustásp* miképen adja át halála előtt birodalmát unokájának, Sáhín részletesebben adja elő (5. fej.), úgymint előzőleg Bahman visszatérését a perzsa udvarhoz (2.—4. fej.) A Sáhínámé legközelebbi része Bahman király uralmáról szól, de csak a Zábúlba való hadjáratot beszéli el, a melylyel Bahman apja halálát meg akarja torolni, valamint Rusztem atyának Zálnak fogságát és későbbi szabadon bocsátását. Sáhín e hadjáratnak két fejezetet szentel (6., 7. fej.). A Zálon ejtett sérelmet legnagyobb igazságtalanságnak tünteti fel, a melylyel Ardesír uralmának kezdetét beszennyezte. Sáhínnál Ardesír halála alkalmából is, azon emlékbeszédben, melyet Irán nagyjai neki szentelnek, ama sérelemről tüzetesen emlékeznek meg (92. fej.); és utódja Kóres tüzetesen felújítja e sérelem emlékét (Ezrakönyv 3. fej.) Alkalmasint nem ok nélkül hangoztatja Sáhín annyira Ardesírnak ama gonosz tettét. Talán Ardesírnak e nagy bűnével meg akarja okolni azon bajt, mely őt fia halálával érte, valamint saját iszonyú halálát. De talán azért is különös súlyt helyez Sáhín az Ardesír életének ez utolsó a Sáhínáméból átvett eseményére, hogy ily módon ráutaljon saját, ezentúl egészen más utra térő költeményének összefüggésére Firdúszí művével.

A 8. fejezezettől kezdve az Ardesírkönyv teljesen függetlenné válik Firdúszitól. Sáhín, egy régibb fölfogást követve, Ardesírt azonosítja Ahasvérossal, az Eszterkönyv királyával és ezáltal e bibliai könyv tartalmában bőséges anyagot nyer, melyet, az e könyvre vonatkozó agádának hozzávételével, igen terjedelmesen dolgozott föl. Mindenekelőtt (8.—29. fej.) széles módon elbeszéli az Eszterkönyv előzményeit: miképen lesz *Vas ti* Ardesír felesége és vészes befolyást gyakorol. Eposzának e részéhez Sáhín az ő zsidó forrásaiban a királyné nevén kívül csak egy agádát talált, mely *Nebúkadnecártól* származtatja. A mit költeménye ezenkívül nyújt e fejezetekben, azt sajátjából adja, mert a perzsák elbeszélő költészete természetesen nem tud semmit Vasti királynéről. Itt Sáhín egészen költői képzeletére van utalva. Azonban e fejezetek fönt ismertetett tartalma azt is mutatja — és ez még közelebb-

ről látható a részletekből — hogy Sáhín az elbeszélés szerkezetében és kidíszítésében teljesen a perzsa epika szellemében járt el. Ugyancsak a tartalomnak főntebbi vázlata világosan mutatja, mily módon illesztette Sáhín 31 fejezetben (30.—60. f.) az Eszterkönyv tartalmát saját királyeposzába, mint ennek alkotó részét. Különösen jellemző az, hogy Bisútent, Ardesírnak régi tanácsosát Hámán az új vezír kiszorítja állásából.¹⁾ A szentirási könyvnek saját perzsa színezete érthetővé teszi, hogy Sáhín annak tartalmát igen könnyen, a perzsa udvari életből meritett jelenetekkel, bővithette.

Az Ardesírkönyv utolsó része, K ó r e s nek, Eszter fiának születésével kezdődik. De Kóres ezentul csak mellékesen említetik és csak az Ezrakönyvben lép előtérbe, mint Ardesír utódja; az eposz voltaképi hősévé most Séró lesz, Vasti fia, kinek alakja, legalább ebben az összefüggésben, nyilvánvalóan a költő koholmánya. Nagyon jellemző, hogy mind a két királyfit, a bibliai Eszterkönyv két királynéjának fiait, atyjuk egyenlő szeretetben részesíti és hogy egymást is testvérileg szeretik. Maga ama regeszerű eposz, melylyé átváltozik utolsó részében az Ardesírkönyv és melynek tárgya: Sérónak a perzsa királyfinak és Mahzádnak, a tündérbirodalom úrnőjének szerelme és házassága,²⁾ vagy egészen Sáhín költői képzeletének köszöni tárgyát, vagy pedig valamely perzsa költeményből vette azt kölcsön; az előttem ismeretes irodalomtörténeti adatok nem nyújtanak anyagot a kérdés eldöntésére. De nagyon valószínű, hogy Sáhín, ki jól ismerte hazájának irodalmát, mintákat talált³⁾ művének második része számára, mely mindenféle leírásokban és megható epizódokban bővelkedik. De nem csak a részletekben mutatkozik önállósága és költői tehetsége, hanem abban az ügyességben is, melylyel a tündérregét beszövi

¹⁾ L. fent 49. l.

²⁾ Ehez hasonlít talán a Bahrámgúrról és Bánúi Haszán tündérkirályleányról szóló szerelmi regény prózában. (Grundriß der iranischen Philologie, II, 321.)

³⁾ E mellett szólnak Sáhín hivatkozásai tanukra, (l. fent 59. l.) ámbár lehet, hogy ezekben a perzsa epikus költészet konvencionális szokását követi.

Ardesír életébe. Az utolsó fejezet Ardesír haláláról szól: Vadászaton halt meg egy sárkánynyal győzelmesen vívott küzdelem alkalmából. A fent említett Bahman-námében is vadászaton hal meg Ardesír,¹⁾ míg Firdúsznál betegség vet véget életének²⁾. A nevezett Bahman-náme szerint valamint Firdúsznál Ardesírt Irán trónján követe leánya Humái, kit feleségévé is tett, míg Sáhín szerint Ardesír és Eszter fia lesz utódjává, a miáltal az Ezrakönyv keretét nyeri.

Az Ardesírkönyv tartalmát jellemzi, hogy — nem tekintve a démonok seregének egybehívását Séró kiszabadítására (80. fej.) — benne csupán egyetlenegy harci epizód található: Ardesírnek hadjárata Zábulba, mely Firdúsziból származik.³⁾ Lakomák anyagot nyújtanak a költőnek folyton visszatérő leírásokra,⁴⁾ a milyenekre a bibliai Eszterkönyv már eleve nagyon alkalmas. A borítévezetéhez Ardesírnál mindig a zenében talált öröm is járul, a melynek görögországi eredetü mestere, Gulsád⁵⁾ a királyi lakomáknál mindig külön említetik. Nagy helyet foglal el az Ardesírkönyvben, mint könnyen érthető, a vadászata.⁶⁾ Mahzád, a tündérkirályleány is férjével Séróval együtt tiz napot szentel havonta a vadászatnak.⁷⁾ Néphagyományból s talán irodalmi kútfőkből is származnak azon városalapítások, melyeket Sáhín Ardesír királynak tulajdonít, azokat bele szőve eposzának meséjébe.⁸⁾ Költeményének egy részletéhez Hamadán város egy nevezetességének említését

¹⁾ L. fent, 58. l. 4. j.

²⁾ Sáhináme, ed. Leiden, 1758. l., 1. sor.

³⁾ A csata leírása : 7, 29—40.

⁴⁾ Lakomák és ünnepélyek leírása : 5, 63—77 ; 6, 17—26 ; 39—65 ; 12, 1—6 ; 14, 12 köv. ; 18, 10—21 ; 29, 8 köv. ; 20, 172 köv. ; 22, 11 köv. ; 28, 3 köv. ; 32, 24 köv. ; 34, 6 köv. ; 38, 5 köv. ; 39, 3 köv. ; 41, 19 köv. ; 71, 1 köv. ; 72, 159 köv. ; 73, 24 köv. ; 78, 76 köv. ; 87, 7 köv. — E. 4, 1 köv.

⁵⁾ L. fent, 45. s köv. l.

⁶⁾ L. 5 ; 62, 40 köv. ; 63 köv. ; 71, 30 köv. ; 75, 55 köv. ; 76, 54 köv. ; 77, 20 köv. ; 84, 6 köv. ; 92, 16 köv. — E. 4, 1 köv.

⁷⁾ L. fent, 56. l.

⁸⁾ L. fent 55. l.

fűzi¹⁾). Hazája zsidó hagyományából merítette azt, amit az Ezrakönyvben Mordekháj és Eszter sírhelyéről mond.²⁾

Sáhín másik két költeménye, melyekben a pentateuchus elbeszélő részeit feldolgozta, mindenekelőtt alakjában mutatja a perzsa nemzeti irodalom hatását. A Genesis-könyv és Mózes-könyv oly eposzok, melyek nyelvben, versmértékben és külső szerkezetben (az egész kisebb és nagyobb fejezetekre van felosztva, a tartalomból vett feliratokkal) amaz irodalomhoz csatlakoznak, melynek Firdúszí nagy eposza úttörő mintája. De Sáhín költeményeiben a perzsa eposz tárgyaitól oly messzeálló anyaguk tartalmi feldolgozásában is nyilvánul Firdúszinak és utódjainak hatása. A cselekvő személyek beszédjei, a párbeszéd, a halotti siralmak, a leírások, a fejezetek elején vagy végén álló elmélkedések, a költőnek személyes kitérései világosan mutatják azon mintát, melyet Sáhín a pentateuchus költői feldolgozásában követett. De különösen ott nyilvánul mintáinak befolyása, ahol Sáhín az elbeszélés anyagát a Firdúszí hőskölteménye irányában bővíti. Ezt azokban a terjedelmes, de sok költői erővel kidolgozott hadi leírásokban és csataképekben teszi, melyekhez neki a pentateuchus néhány szakasza alkalmat szolgáltatott. A M ó z e s - k ö n y v ³⁾ ezen részei nekünk a szentírás tiszteletreméltó alakjait, valamint a velük szemben álló ellenséges vezéreket is, háború hőseiként mutatja, amint hatalmas karral kezelik a fegyvert, megfontolással vezetik a csatát, személyes küzdelemben legyőzik az ellenséget és a vitézség csodáit mívelik, egészen úgy, mint a perzsa Királykönyv hősei. Valamint ezek, ők is lóháton ülnek, míg az ellenséges harcosok olykor elefánton ülnek. A hősök harcait kihívó vagy szidalmazó beszédek vezetik be, melyek gyakran igen terjedelmesek. Az Egyiptomból kivonuló Izraélnek ismert vezéreinek kívül Sáhínnal olyanok is szerepelnek, kiknek nevét a pentateuchus csak mellékesen említi, sőt

¹⁾ L. fent, 58. l.

²⁾ L. fent, 66. l.

³⁾ A Genesiskönyv nem tartalmaz semmit, a mi ide tartoznék; Gen. 14-hez sem.

olyanok is, akik nevükkel együtt a költő koholmánya.¹⁾ A következőkben röviden ismertetem a Mózeskönyv e nevezetes fejezeteinek tartalmát.

1. H a r c A m á l é k k a l.²⁾ Az Izraél ellen vonuló lovas³⁾ hadnak élén nagy elefánton⁴⁾ megy az A m á l é k⁵⁾ nevű vezér. Mózes a rettegő népet beszéddel bátorítja. Erre meghagyja Józsuának, hogy harcoljon az ellenséggel. Józsua lóra ül, a csataterre megy és kihívja az ellenséget. Amálék kiküld egy lovagot, hogy Józsuával felvegye a harcot. Egy csapással teríti le Józsua az ellenfelét. Ugyanabban a sorsban egy másik lovag is részesül. Most az ellenséges hadseregből más harcosok Józsuára támadnak, de ő egymás után 180-at közülük megöl, mialatt Mózes és Áron érte imádkoznak. Most Amálék maga jelenik meg elefántján. Nagy félelem ragadja meg a népet. Mózes Áronnal és Chúrral⁶⁾ fölmegegy a hegyre, hogy imadkozzék. Józsua nevetve válaszol Amálék fenyegetésére.⁷⁾ Küzdenek egymással és Amálék elesik Józsua kardja által. Mig az ellenséges sereg gyászol,⁸⁾ ujjongva üdvözli Izrael a győztes hőst. Most Józsua megtámadja Amálék seregét; a csata alatt Mózes imádkozik a hegyen. Józsua további hőstetteket mivel és az ellenséges zászlóvivőt is megöli. Az izraelita harcosok közül, különösen tíz hős tünteti ki magát;⁹⁾ közülük Eléázár, részeg elefánt¹⁰⁾ módjára rohan az ellenségre. Az amálékíták megfutamodnak és úzóbe vétetnek. Vértfolya-

¹⁾ L. alább, az 5. fejezetet.

²⁾ 65. és 66. fej. (összesen 282 kétsoros), Exodus 17, 8—13-hoz.

³⁾ 65, 10 : נִשְׁסְתָה גּוֹמְלָה בָּר אַסְפָּאנִי תַאזִי («valamennyien arab lovakon ültek»).

⁴⁾ וְנָדָה פִּיל , Firdúszinál található kifejezés (l. Vuller, II. 152a).

⁵⁾ Sáhínnál עֶמְלֶק sem a népnek, hanem a hadvezérnek neve, Exod. 17, 13, אֶת עֶמְלֶק וְאֶת עַמּוֹ, nyomán. L. mind a két Mekhiltát e vershez (בְּמִשְׁמָעוֹ).

⁶⁾ 97. vers : »Mirjámnak egyetlen fia volt«.

⁷⁾ 111. v. : יְהוֹשֻׁעַ אִזְּאוֹ אֶת הָאֵלֶּיךָ גּוֹ בִשְׁנֵי בְּרוּיִי אֶת לַעֲיִן קָה קָה בְּכַנְדִּיד .

⁸⁾ 65. fej. végén : Megszaggatták ruhájukat és levágták hajukat fülük tövében (בְּוִידֵנָה מִי הָאֵלֶּיךָ אִזְּאוֹ בְּנִאֲנֻשׁ).

⁹⁾ Névvel is fölsoroltatnak; l. a következő fejezetet.

¹⁰⁾ 66, 62 : אֶלִיעֶזֶרִי יֵל גֶּן פִּילִי מִרַמֶּסֶת .

mok festik a csatamezőt.¹⁾ Gazdag és drága zsákmány jut a győzőknek. Mózeshez viszik, aki szétosztja. E győzelem híre nagy ijedelmet terjeszt az országban.²⁾

2. Edóm királyának hadserege.³⁾ Edom királya, miután Mózes kétszeres izenetére visszautasítólag felelt, azt parancsolta hadserege vezérének, tegyék meg előkészületeiket, a harcrakész sereget megszemléli a király, azt gyors lovával körüljárva. Ezután leszáll lováról, elefántra ül, útra kel a tömérdek sereg élén, melynek fekete, sárga és kék zászlói magasan lengenek ég felé.⁴⁾ A dobok, trombiták és harsonák oly hangosan szóltak, hogy a legvadabb oroszlán is belekábult.

3. Arád királya.⁵⁾ Kémek útján Káhír⁶⁾ tudomást szerzett az izraelita tábor közeledéséről. Isteneiben, Látban és Ázárban⁷⁾ bizván kiküldi seregét, hogy az rajta üssön az izraelita táboron. Éjfélkor érkezik és megtámadja az alvó tábort. A legközelebb ért harcosok felébrednek, fegyvert fognak és harci riadást keltenek az alattomos ellenség ellen. Ez még az

¹⁾ בוד אן אוורדגאה גון רוד גייחון זי כּוּן כאפּראן גרדירה גולגון.

²⁾ 129. v.: »Rúmban is a hatalmas császár reszketett a trónján (אז אן קייצר ביתרסירש קווי סכּת בלרו אמר וגודש בר סר תכּת) L. a következő jegyzetét.

³⁾ M. 114. s. köv., Num. 20, 14--21-hez., Sáhín מלך אדום helyébe a két fejezet címében, valamint szövegükben sajátos anachronismussal ezt teszi: קייצרי רום, Róm császára. אדום és Róma agádiai azonosítása alapján. A szövegben rendszeren csak קייצר-nak mondatik az edómi király. (44, 4, 17, 18, 23, 28, 31, 32; 115, 12, 13, 20, 23, 37, 39, 46). Egyszer (115, 36): שאהי רום. Természetesen Sáhín nem gondol magára Rómára (vagy Görögországra), hanem az Edóm ivadékainak képzelt rómaiak nevét és uralkodójuk megjelölését Edómra és királyára viszi át. G. 160. fej. Edóm törzsfjedelmeinek felsorolása (Gen. 36, 40) e szavakkal végződik: סלאטינאני רום בר ברדהי שאם הננו: »Róma uralkodói, kik Palesztinával rosszul bántak; még most is az ő törzsükből vannak hitetlen leventák és hősök.« Gen. r. szerint (Gen. 36 végéhez) Edóm törzsfjedelmeinek nevei a római császárokra, Palesztina legigázóira vonatkoznak. L. Die Agada der pal. Amoräer, II, 149, 5.

⁴⁾ 115, 33: עלם האי סיאהו זרדו אורק ברווי גרך בר מיזר מועלק.

⁵⁾ M. 122—126 (összesen 267 kétsoros), Num 21, 1—3-hoz.

⁶⁾ L. alább, 5. fej.

⁷⁾ M. 122, 16.

éjjel meghátrál és sok zsákmánnyal meg foglyokkal visszatér. Reggelre tudomást vesznek az izraeliták a történetekről, imákkal és fogadalmakkal Istenhez fordulnak, azután lóra ülnek és üldözik az ellenséget, a ki a rákövetkező nap hajnalán előttük feltűnik. Az izraelita sereg csatarendbe áll, a mint azt nekik Mózes parancsolta. Jáir a jobb szárnyat vezeti 100.000 emberrel, Pinchász az ép olyan erős balszárnyat, Józua mint előharcos a homloksor elé lép, míg Mózes és Eleázár a központban maradnak.¹⁾ A csata megkezdődik és az ellenség futásnak eredt. Káhírnak sikerül megállítani seregét. Eleázár hőstetteket mivel és megöli az ellenséges zászlóvivőt. Szembe száll vele a hős Szipahbad²⁾ és párbajban elesik. Azután Eleázár Káhír ellen fordul és megöli. Mózes az ővéit további harcra buzdítja, mely 24 óra multán az ellenség megsemmisítésével végződik. Töméntelen zsákmány jut a győzőknek. Hét nap mulva Káhír fővárosa alá érnek, melynek lakói azt hiszik, hogy királyuk mint győztes tér haza. Az izraeliták a várost elfoglalják és a földdel teszik egyenlővé. Fölszántották és csoda útján hét nap alatt árpa termett a lovak takarmányául. Azon régi kincsek is, melyeket Káhír ősei felhalmoztak, rejtekükből napfényre kerültek és szétosztattak.

4. H á b o r ú S z í c h ó n n a l.³⁾ Midőn Szíchón Mózes izenetére haragos visszautasítással felelt,⁴⁾ az izraelita hadsereg ellene háborúba vonult és Szíchón is fegyver alá szólítja seregét. Az egyik oldalon Jáir a jobb szárnyat, Eleázár a bal szárnyat, Mózes és Józua a központot, a másik ol-

¹⁾ 124, 35 s köv.: . . . אָמַר מִיִּמְנָה יֵאִיר צִפֹּר נְבִי יֵשַׁע בּוֹד אֲנֵר פִּישִׁי לְשֹׁבֵר קֶפֶא דָּאֲרִי סִיפָה בּוֹד אֵן הוֹנְרוֹר וְאַלְעֹזֵר דֵּר קֶלֶב בּוֹדֵר . . .

²⁾ 125, 20: סִיפָה־בֵּד. Szipahbad vagy Iszpahbad (»hadvezér«) szó a szászánidák alatt magas méltóságot jelentett. L. Nöldke, Geschichte der Perser und Araber, a lajstromban jelölt helyeken. Mint tulajdonnév Tabarisztán királyainál találhatik (l. Vullers, I, 92a).

³⁾ M. 130—142 (összesen 551 kétsoros), Num. 21, 21—32-hez.

⁴⁾ 130, 20—38. Szíchón vazallusairól és hódításairól beszél és fenhéjázva dicsekedik hatalmával. Egyebek közt ezt mondja: Az Elbursz hegy nem bírja el buzogányom súlyát (נִיאָרֵר תֵּאֲבִי גִירוֹם כִּיֵּה) (אלבורץ).

dalon Kóhjár¹⁾ a jobb, Me'bán²⁾ a bal szárnyat, Szíchón a központot vezetik. A küzdelem kezdődik.

Hadseregéből a hős Zohráb³⁾ áll ki, eléje megy Eldád, ki már sok ellenséget elejtett. Zohráb elesik és hasonlóképen más lovagok, kiket Szíchón kiküldött Eldád ellen. Végre Szíchón gazdag jutalmat ígér Eldád legyőzőjének. Me'bán jelentkezik. A két hős estig és még az éjszakán át is lóhátról harcol egymással. Reggel azt javasolja Zohráb, hogy gyalogszerrel folytassák a küzdelmet. Két óra múlva Eldád földre teríti ellenfelét és arra szólítja fel, hogy az Egy Istent és prófétáját vallja.⁴⁾ Me'bán vonakodik; ő csak, úgy mond, Látról tud, s nem tud semmit Istenről és Mózesről.⁵⁾ Eldád levágja fejét, a melyet aztán, visszatérve a táborba, diadaljelül Józua lába elé tesz.⁶⁾ Midőn Eldád megint visszatér a küzdőterre, attól fél Józua, hogy most rosszul fog járni. Mózes, ki csoda útján Józua e félelméről tudomást nyer, meghagyja neki, hogy Eldáddal együtt menjen a csatába. Józua a vitézségnek és erőnek csodáit míveli. Száznolcvan ellenség esik el csapásai alatt. De azután parancsolja Mózes a zászlóvivőknek, hogy a nagy zászlókat lengessék, és míg Mózes imádkozik, Izraél hősei neki mennek az ellenségnek. Valamennyinél jobban tanúsítja Eleázár az ő vitézségét; páros viadalban Kóhjárral ezt lerántja lováról és megöli. Még hatalmasabb tetteket mível Józua. Hetven ellenséget megölvén, maga Szíchón ellen fordul és leüti elefántjáról. Szíchón más elefántra száll, de kemény küzdelem után⁷⁾ halálát leli. Most Szíchón zászlóvivői

¹⁾ 131, 18: כוהיאר. Vullersnál nem található e tulajdonnév.

²⁾ מֵעֲבָאֵר מְ, így is pontozva, מ' és מ'. Ezt a tulajdonnevet sem találtam.

³⁾ 131, 14: זוהראב. E szó jelentései közt ez is van: fülemüle. Mint tulajdonnév nem fordul elő.

⁴⁾ 133, 13: אִיּוֹל אִיקְרָאֵר בֶּן חָק רֵא יִכִּי דָאן
בִּיאִיּוֹר בֶּר נְבִי אִיקְרָאֵר וְאִימָאן

⁵⁾ 16. v.: נִיאָרֵם בֶּר חָקוּ מוֹסִי מִן אִיקְרָאֵר בְּנִיירִי לֹאֵת בָּא כֶּם נִיסְתֵּם. Szíchón is mondja (138, 36): »Nem félek, mert Lát az én segítőm.

⁶⁾ Zohrábnak sok bajtársa azzal gyászolja őt, hogy megszaggatják ruhájukat és levágják lovaik farkát.

⁷⁾ 138, 44: צְרוּ הַפֶּתָאֵר חֲמֵלָה הֲרָדוּ בָאֵהֶם בִּיכְרִדְנֵר אֵן דְּלִירָאֵן דֵּר יִכִּי
דֵּם (tehát 170 ízben támadtak egymásra).

fölszólítják harcosaikat, torolják meg királyuk halálát. Józsuá ugyan ráveti magát megtámadóira, »mint a szél egy szalmakazalra,¹⁾ de szorúlt helyzetbe jut. Ekkor segítségére siet Eleázár negyven társsal.²⁾ Józsuá új erőt nyer és Szíchón fejét nyereggombjára tüzi. Ezalatt ama negyven vezér közeledik csapatjukkal. Józsuá általános rohamot parancsol és teljesen legyőzi az ellenséget. Mózes hálát mond Istennek a győzelemért és szétosztja a zsákmányt. Azután a sereg Chesbón ellen vonúl, a hol azt hitték, hogy Szíchón visszatér mint győző. Mózes elfoglalja Chesbónt és Szíchón egész birodalmát. Elpusztítják az összes bálványházakat és tűztemplomokat.³⁾ Elrejtett kincsek kerülnek napfényre; Mózes azt a csodát míveli, hogy maguk a kincsek hangosan megszólalnak: emeljetek ki bennünket a földből, ne hagyjatok a börtönben!⁴⁾ Midőn a Szíchón nemzetségéből való többi fejedelem vereségéről értesült, remegés fogta el őket. Az izraeliták bevették városaikat és meghódították az egész területet a Chermónig.⁵⁾ Szíchón vereségének híre különösen nagy hatást tett Móáb országában, és megénekelték Móáb egykori legyőzőjének hirtelen bukását.⁶⁾

5. H á b o r ú Ó g g a l.⁷⁾ Óg király területe gyönyörű erdős vidék volt, melyben Óg Ábrahám napjai óta lakott.⁸⁾ Valamint

¹⁾ 71. v.: גו באר אנדר מיאני כירמני כאה.

²⁾ Tizenegyen közülök névvel jelöltetnék. L. alább az 5. fej.

³⁾ 140, 24: המה בותכאנה הא אז גא ביכנדנר
בסא אתש כידה אז פא פֿיכנדנת.

⁴⁾ 28. v. s.: זו מועניזהאי מוסי גומלה אן זר
דר אוואז אמדי בא קוומי עיבר
כי מארא אז זמין באלא בר אריד
בחבם אנדר שומא מאן גם מדאריד.

⁵⁾ A költő leírja az ország szépségét és mindenekelőtt említi, hogy sok vadászterület volt benne (רדאן כישוור שיכאריסתאן בסי בוד).

⁶⁾ Sáhn itt a móabitákkal hosszabb diadalmas elegiát mondott Szíchón felett (142, 5—32), mely Num. 21, 26—32 helyén áll, de csak csekély mértékben érintkezik a bibliai szöveg tartalmával.

⁷⁾ M. 143—146 (209 kétsoros), Num. 21, 33—35-höz.

⁸⁾ 143, 19: זי דיוראני כליל או דר גידאן בוד. Ez célzás Gen. 14, 13, hol régi magyarázat szerint הפליט alatt Óg értendő.

ő maga,¹⁾ harcosai is óriások voltak. Midőn Mózes hódításait hírül adták neki, elefántokon ülő harcosaival elejébe indult. Ezek rettenetes látványt nyújtottak,²⁾ de Mózes megnyugtatta népét és azután ő maga, csendes imát mondván egyedül és csak vesszejével a kezében ment Óg elejébe. Csodálatos módon öli meg.³⁾ Azután rohamot parancsol az ellenségre. Pinchász és Józsuá, valamint Izrael más hősei vitézségüket tanúsítják és a csata Izrael győzelmével végződik. Gazdátlaná lett elefántokon a győzők benyomúlnak az erdős vidékre és ott hat napig maradnak.

6. Az első hadjárat Midján ellen.⁴⁾ Végrehajtják Isten parancsát Midján⁵⁾ megfenyítésére. A lovas hadsereg Józsuá és Eleázár vezérlete alatt Midjánba vonul. Elfoglalják a fővárost,⁶⁾ melyben Bálák is elesik és elpusztítják azt. A többi erősséget⁷⁾ beveszik Józsuá, Pinchász és Jáir és lerombolják azokat. Midján földjében rátaláltak Bálák elrejtett kincseire.

7. A második hadjárat Midján ellen.⁸⁾ A tíz törzsből kiválogatott sereg Pinchász vezérlete alatt Midjánba vonul. Egy hétig tartott az út. Midján öt fejedelme fölfegyverzi harcosait.

Az izraelita hadseregnek előcsapatja Dán törzse, Szefanél⁹⁾ alatt, Benjámín törzse pedig, Abidán alatt, az utócsapatja. Kicsinyléssel nézik a midjániták ellen-

¹⁾ L. fent, 93. l., 4. j.

²⁾ Az izraeliták szájába e szavakat teszi: »Ez a sereg démonokhoz hasonló, mit lehet Ahrimán ellen tenni« (144, 20): כוֹנוֹן בֶּאֱהֲרָמָן : מֵאֲרָא גִי תְרַבִּיר.

³⁾ L. fent, 93. l.

⁴⁾ M. 163, Num. 25, 16—19-hez. Istennek Num. 25, 17 említett parancsához Sáhín hozzá teszi annak végrehajtását.

⁵⁾ Sáhín: מֵאוֹב וּמֵרִין. Mert a midjánitákkal együtt a velük szövetséget kötött móábiták és ezeknek királya is megfenyítettnek.

⁶⁾ 163, 27: שְׁהָרֵי מֵרִין.

⁷⁾ בִּוּרָג.

⁸⁾ M. 164—169 (418 kétsoros), Num. 31, 1—10-hez.

⁹⁾ L. alább, 5. fej.

ségüket és isteneikben bíznak.¹⁾ Czúr, az öt fejedelem egyike parancsot ad a támadásra. Szefanél kiáll mint Izraél előharcosa és hőstetteket mível, melyek megfélemlítik a midjánítákat. Most Czúr maga megjelenik a küzdőtéren, de eléje áll Pinchász. Czúr elesik. A midjáníták emiatt gyászolnak. Senki sem felel Pinchász kihívására, aki sokakat közülök megöl. Most a fejedelmek a midjáníták becsületérzéséhez folyamodnak, és közülök sokan megtámadják Pinchászt, aki azonban legyőzhetetlenül helyt áll. Rékem felszólítására²⁾ Rébá Pinchász elé megy elefántján, de elesik a küzdelemben. Ugyanazt a sorsot szenvedik Eví és Rékem. Végre Midján öt fejedelme közt az utolsó felveszi a harcot Pinchászszal. Így szól: »Lát tégedet nekem ajándékozott«!³⁾ Pinchász felel: »Vitézséget nem a fogakat« kell mutatni: »hiába hívtad Manátot és Látot segítségül, homályban maradsz mint sötét éjnek évadján«.⁴⁾ Chúr is elesik a harcban. Pinchász és Szephanél tovább is hőstetteket mívelnek. A csata három napig tart, míg Midján serege meg nem semmisült. A győzelem után Pinchász hirtelen megpillantja Bileámot és egy buzogánycsapással megöli öt nőtény szamarával együtt. Az ötödik napon Pinchász és serege az ellenség fővárosába⁵⁾ érkeznek, melyet elpusztítanak. Itt is elrejtett kincsek kerülnek napfényre.

* * *

Nemcsak ezekben a harci jelenetekben, melyek a Mózes könyv tetemes részét alkotják, mutatkozik Sáhínnak azon törekvése, hogy a szentírás történeti anyagát áthassa a perzsa nemzeti költészet szellemével és elemeivel. A költő egyebütt sem tagadhatja meg anyaga feldolgozásánál ama költészethez való hozzátartozóságát. Nimród, mint a Sáhname valamely

¹⁾ Ezt mondják: מנאתי לאת אבר מא דירה בונשאר (Manát és Lát nyitva tartják szemüket fölöttünk).

²⁾ Hivatkozással Lát segítségére (לאת יארד).

³⁾ 167, 35: ברי מן לאת אוורדת סר אנגאם.

⁴⁾ 41 v.: הונד בנמוד מי באייד נה דנדאן.

מנאת ולאתרא באני בייארי בזולמאת אנדרי גון ליילי תארי 48 v.:

⁵⁾ Mindenesetre más fővárosra kell gondolni mint arra, melynek elpusztítását már a 163. fejezetben említette.

királya az ő nagyjait úgy szólítja meg: »Irán birodalmának vitézei és hősei«;¹⁾ és Hárán, Ábrahám öccse, Nimród megszólításában ezt a jelzőt használja: »Oh Irán és Turán királya.«²⁾ Szíchón az Elbursz³⁾ hegyről beszél. A pogány népek Sáhínnál gyakran ghébereknek neveztetnek, amint az iszlám perzsa hiveinél neveztetnek a tűzimádók (párszik).⁴⁾ A pogány templomokat tűztemplomoknak mondja.⁵⁾ Óg legyőzése után Mózes a népet a Jördánhoz⁶⁾ és Móáb sikságaira vezeti, a hol tábort ütnek.⁷⁾ Ott állt egy tűztemplom,⁸⁾ egészen kőből építve, még pedig fekete kőből, úgy hogy szérecsen hadnak látszott. Éjjel-nappal ülnek ott örök, a kik Látot és Ázart imádják és nem engedik sohasem kialudni a tüzet. Az izraeliták e bálványhelyet fenekestől leromboltak; »a mágusok a romok alatt meghaltak és a tűzimádók közül egy sem menekült.«⁹⁾ Az elrejtett kincsek napfényre kerülnek. — Valamint itt Ázar (a tűz)¹⁰⁾ mellett a tűztemplomban Látot, a pogány arabok istenségét is imádják, azonképen Sáhín másutt is az arabok másik istensége Manát mellett a po-

1) G. 45, 9: הוֹבְרָאנוּ יְעָאֵנִי מוֹלְכֵי אִירָאן.

2) G. 53, 30: אֵי כִּי־סִרְוֵי אִירָאן וְתוֹרָאן. A kiadó romlott és értelmetlen szöveget nyújt itt: אֵי כִּי אֲוִירָאן וְתוֹרָאן.

3) L. fent. Ide való még az ománi tengeröböl említése (בְּחָרִי) egy hullámszó hadsereg-képeként, M. 171, 14. A kiadó, ki nyilván Ománt nem ismeri az »Oman tengerében« saját hazájának nagy folyóját, az Amu-Darját (Oxus) látja. Ezt mondja: נָהַר הַגָּדוֹל קְרוֹב לְעָרֵי בּוּכָאֲרָא הַנִּקְרָא דְרִיֵּא.

4) גִּבְרָאן.

5) L. fent, 126. l.

6) M. 148, Num. 22, 1-hez.

7) 9. v.: »A sátraktól feketévé lett a síkság felszine, a pusztá pedig fehérre, pirossá és rózsaszínüvé«, t. i. a különböző színű sátorkárpitoktól.

8) 10. v.: אֶת־שׁ כְּאֵנֶהֱ; 11. v.: אֶת־שׁ כְּדֶהֱ; 13. v.: דִּיֵּיר; 19. v. אֹר כְּאֵנֶהֱ; 24. v.: דִּיֵּירִי גִבְרָאן.

9) 22. v.: בּוֹיֵרִי כִּנְגָהָ מוֹנָאן בִּימֹרְדֶנֶד יָךְ אִזְ אֶת־שׁ פֶּרְסֶתָאן גָּאן נְבוֹרְדֶנֶד.

10) Térach, Ábrahám atyja Sáhínnál mindig אֶזֶר, úgy mint a Koránban (6, 74, l. Geiger 120) és a muhammedán íróknál. G. 60, 22 azt mondja, hogy Térachot a párszik nevezték így: בִּישׁוֹר תֶּרַח בְּסוּיִי: מוֹלְכֵי הָרֵן כִּי מִכְּאֵנְדֶשׁ אֶזֶר פֶּאֶר סְאִיֵּאן.

gány imádás tárgyaúl Ázart is említi.¹⁾ De többnyire Lát és Manát²⁾ a pogányok bálványai.³⁾ — Sekhém emberei a Jákób fiainak adott válaszukban Feridún kincseiről beszélnek.⁴⁾ Jehúda fiairól Perecz és Zérachról (Gen. 38.) ezt mondja Sáhín: Olyanok voltak mint hold és nap, az egyik olyan mint Feridún, a másik olyan mint Dzsamsid.⁵⁾ Ugyanazzal az elfogulatlansággal, mint itt a Sáhínáme királyait, Sáhín másutt a perzsa nemzeti irodalom egyéb elemeit szövi bele a bibliai történet előadásába. Lót gazdagságának leírásában szép rabnőket és khinai törökrabokat említ.⁶⁾ Ábrahám rabszolgái ezekből az országokból valók: Rúm, Szakszin és Khina;⁷⁾ Zuleikha Józsefnek a legdrágább ajándékokat igéri »Khinai törökrabokat« is.⁸⁾ Így szól hozzá: Sehol sem találsz oly szívet, amilyen az enyém, még ha Khinában vagy Khitájban keresnéd is.⁹⁾ Fáraó a nádas tenger mellett tüzes ménen ül

¹⁾ M. 47, 43. Fáraó az Isten hatalmát elismerő bűvészeknek (Exod. 8, 15) ezt mondja: Nem szégyenkeztek-e Lát-és Ázar előtt? — M. 122, 16 (l. fent, 124. l., 1. j.). — M. 142, 28 (a Szíchón fölött mondott elegiában: »nem volt szégyened Láttól és Ázártól«).

²⁾ M. 9, 3 (l. fent 84. l., 4. j.); M. 164, 78 (l. fent 128. l., 1. j.); M. 167, 48 (l. fent 128. l., 4. j.). Lát egyedül (l. fent 128. l., 3. j.). Kozbi (l. fent 94. l.) Látra meg a tűztemplomra és a bálványra esküsznek (M. 161, 20: בלאת ודירו בות). — M. 45, 13 Fáraó király így jelöltetik: לאתי גבראן.

³⁾ Az Ardesírkönyvben (9, 54) Bábel királynője, Vasti anyja ezekre esküszik: מנאת ולאת ואדר (אדר = אור). U. o. 12, 42 Vasti Manátra és Zendre meg Pázendre esküszik (l. fent 44. l., 4. j.). U. o. 49, 17 Hámán felesége azt mondja férjének: Kérj segítséget Manáttól és Láttól.

⁴⁾ G. 150, 32.

⁵⁾ G. 199, 12: בניהרה הרדו מאה בודנר וכורשיר
יכי בוד גון פרידון יך גו גמשיד.

⁶⁾ G. 63, 3: בניזאני כישו תורבאני גיני.

⁷⁾ G. 80, 23: המה רומי ומקסיני וגניני. Szakszin egy turkesztáni: vidék neve, l. Vullers, II, 303 b.

⁸⁾ G. 216, 29. Itt a kiadó helyesen magyarázza a kifejezést עבדים מארץ כימאי.

⁹⁾ U. o. 37. v.: אנר גויי בגין באשר כמאי.

és khinai fátyolt kötött föl.¹⁾ Fáraó bűvészei Indiából és Kábulból valók.²⁾ Azt, hogy Edóm helyett következetesen Róm (Róma) neveztetik Sáhinnál, már fönt említettem.³⁾ De felfoghatatlan módon említi Sáhín a keletrómai birodalom fővárosának nevét. A helyett, hogy az Ararátot nevezné, ezt a hegyet, a melyen megállt a bárka Konsztantina közelében lévő hegynek mondja.⁴⁾ Nimród nála Bagdád királya.⁵⁾ Más modern földrajzi megnevezéseket alább (a 6. fejeben) említek.

Ide való még azon szerep, mely Sáhín bibliai eposzában a lónak és lovasnak jutott. Amint már fönt⁶⁾ említve volt, Sáhín az izraelita harcosokat lovasoknak képzei. Jákob is atyai házát gyors ménen hagyja el.⁷⁾ Nyájakból álló birtoka lovakat⁸⁾ is foglal magában (Gen. 30, 42 és 32, 6 ellenére), hasonlóképen Ézsau⁹⁾ és Jób¹⁰⁾ birtoka.

Azon ajándékok közt, melyeket Zuleikha Józsefnek ígért »arab lovak« is említetnek, melyek közül mindegyik »versenyt fut a széllel«.¹¹⁾ József és fiai lóháton jönnek Jákób látogatására.¹²⁾ Óg óriásharcosai elefánton ülnek.¹³⁾

Mig Sáhín királyeposzaiban a lakomák oly nagy tért foglalnak el, azok két bibliai eposzában majdnem teljesen hiányoznak. Egyetlen lakomának rövid leírását találjuk: Fáraónál.¹⁴⁾ Az Exodus 18, 12 említett lakomának a distichonok

¹⁾ M. 60: ברוך יך בורקע גיני בובסתה. A mén jelölésére Sáhín a török אייגיר szót használja.

²⁾ L. alább, 138. l.

³⁾ L. fent, 123. l., 3. j.

⁴⁾ G. 39, 9! ברי קונסנטינה בוד כוהי.

⁵⁾ G. 45, 2, 18. A középkori zsidók Bagdádöt a bibliai Bábel nevével jelölték.

⁶⁾ L. fent, 121. l.

⁷⁾ G. 124, 19: נשפת או בר סמנדי נאם זן זור.

⁸⁾ G. 135, 18; 144, 44, 51.

⁹⁾ G. 160, 15.

¹⁰⁾ G. 165, 18; 167, 29.

¹¹⁾ 216, 28.

¹²⁾ G. 258, 1 s.

¹³⁾ L. fent 127. l.

¹⁴⁾ M. 10, 1—6.

egész sora van szánva ugyan,¹⁾ de bennük főképen azon gondosság magasztaltatik, melylyel Jethro megvendégeli a meghívottakat; borról nincsen szó. Józsefnek és testvéreinek ivásáról (Gen. 43, 34) csak az van említve, hogy »a dicsőknek meleg lett a fejük a bortól, orcájok pedig, piros almához hasonló.«²⁾ Az első bormámort Sáhín röviden és igen diszkrétül mondja el: Noach a kisajtott szőlőnedvet edényekbe teszi, melyekben a bor megerjedt; mikor az megtisztult, Nóach ivott belőle. Ezáltal feje elvesztette eszméletét; ledőlt és igen csendes lett.³⁾ Ellenben a Lót részegségéről szóló elbeszéléshez (Gen. 19, 32 s köv.) Sáhín elmélkedést fűz a borivás által okozott bajokról.⁴⁾ Hasonló elmélkedéssel kíséri a Reúbén bűnéről szóló jelentést (Gen. 35, 22), melyet a bor mámorában követett el.⁵⁾ Jehuda is mámoros állapotban volt, midőn a Timna felé vezető uton Támárral találkozott.⁶⁾ — V a d á s z a t i le i r á s o k r a Sáhínt a Genesiskönyvben sem Nimród alakja, sem Ézsaué nem csábította el. A Mózeskönyvben Bálák vadászaton van, midőn egyszerre megpillantja az izraelita tábort.⁷⁾

Végül említem még az epikus költészet technikájának egy részletét, melyet Sáhín igen gyakran alkalmaz és mely kétségtelenül Firdúsi utánzásából folyik. Ez a virradásnak és

¹⁾ M. 69, 7—22.

²⁾ G. 245, 40: זי מיי נאם אווראן רא גרם שוד סר
בישוד רוכסארי שאן גון סיבי אהמר

³⁾ G. 63, 11—14.

⁴⁾ G. 76, 3—12.

⁵⁾ G. 158, 7—17. Ezen elmélkedésnek egy helye így szól:

סרי הר שר כי ביני דר שראבסת
אז או נאראן ודאנא דר עזאבסת
בווד שין שראב אז שין שייטאן . . .
נביסתין חרפי שומי אז שראבסת.

»Minden bajnak, melyet látsz, az italban rejlik az eredete; általa büntetés éri a balgát és a bölcset. Azon betű, melylyel az italt (bort) jelölő szó — saráb — kezdődik e két szónak is a kezdőbetűje: s a j t á n (sátán) és s ú m (szerencsétlenség).

⁶⁾ G. 197, 3. A fejezet címe: גמע שודן יהודה ע"ה דר מסתי בא
ערוסי כוד תמר.

⁷⁾ M. 148, elején.

beesteledésnek, a napfölkeltének és naplementének leírása,¹⁾ melyet Sáhín a legkülönfélébb módon, többnyire a Sáhánáméból ismert képekkel, mindig újra meg újra alkalmaz, amiben nagy költői ügyességet tanúsít és a tárgynak mindenféle változatait nyújtja. Ezek a leírások a két bibliai eposzban²⁾ ép úgy találhatók, mint az Ardesírkönyvben.³⁾ A Sáhínnál a reggel virradására és a nap fölkelésére használt képek közül főképpen ezek említendők: A világ megint oly tündöklővé lesz, mint Dzsamsíd serlege;⁴⁾ a reggel felütötte fejét a keleti tenger felől;⁵⁾ a reggel királyszólyma szárnyait bontogatja;⁶⁾ az aranymadár kijött fészkeből;⁷⁾ Khína uralkodója megint győzedelmeskedik és hirtelen megveri a hindúk seregét;⁸⁾ a hajnal mutatja fogait és a világ, szerelmi kedvében, víggá és mosoly-

¹⁾ L. Nöldeke, Grundriß, II, 183; P. Horn a Nöldeke-jubileumosíratban, 1039—1054.

²⁾ G.: 1. 62, 21—20 (G. 13, 15, 19). — 2. 89, 13 (22, 3-hoz). — 3. 104, 1 (24, 54-hez). — 4. 145, 26 (33, 32-hez). — 5. 182, 1—2. — 6. 183, 5 s. — 7. 201, 1—6. — 8. 201, 7—9. — 9. 218, 27—29. — M.: 10. 15, 12 — 11. 15, 24. — 12. 23, 17. — 13. 33, 3—6. — 14. 35, 3—4. — 15. 48, 11 (Exod. 9, 13-hoz). — 16. 50, 12 (Exod. 10, 21-hez). — 17. 52, 4—6 (Exod. 12, 29-hez). — 18. 56, 100 (Exod. 14, 10-hez). — 19. 68, 25—27. — 20. 68, 28—31. — 21. 81, 44. — 22. 82, 69 s. — 23. 104, 36 f. — 24. 111, 26. — 25. 124, 5. — 26. 124, 30. — 27. 125, 83. — 28. 150, 13—14. — 29. 151, 26.

³⁾ 1. 2, 26—29. — 2. 3, 40—47. — 3. 3, 50—53. — 4. 12, 50—51. — 5. 12, 53—55. — 6. 14, 29—33. — 7. 16, 38—40. — 8. 18, 68—70. — 9. 20, 174—177. — 10. 20, 180—183. — 11. 29, 31—35. — 12. 34, 10—15. — 13. 44, 54—56. — 14. 55, 24—28. — 15. 58, 6—8. — 16. 63, 24 s k. — 17. 66, 303—311. — 18. 66, 342 s k. — 19. 68, 71—74. — 20. 68, 83—85. — 21. 72, 113 s. k. — 22. 72, 123—126. — 23. 72, 207—215. — 24. 72, 219—224. — 25. 73, 71—73. — 26. 73, 82—84. — 27. 74, 17—20. — 28. 74, 41—43. — 29. 75, 16—18. — 30. 83, 18—20. — 31. 83, 24—26. A következő jegyzetekben ennek és a megelőző jegyzetnek számozását vettem alapul.

⁴⁾ 3. és 4. sz.

⁵⁾ 2. sz.

⁶⁾ 8. sz.

⁷⁾ 8. sz.

⁸⁾ 9. sz. Ard. 7 a hindúk helyett a szerecsenek nevezetnek. Khína, mint alább Róm, a világos színnek typusa (mert lakói világosbőrűek) s ennél fogva a napvilág képe.

góvá lesz?¹⁾ a reggel mutatja orcáját és a világ arcáról leveszi a fekete rozsdát;²⁾ a mosolygó hajnal fellebbenti fátyolát és lereszeli a világ rozsdáját;³⁾ a nappali tündökléstől megint mosolygóvá lesz az elpusztult rózsavirány;⁴⁾ Róm hadserege legyőzi a szerecsenországiak hadseregét;⁵⁾ a Kelet királya újra trónra ül és új fényt ad a világnak;⁶⁾ kelet felől lengeti zászlaját és birtokába ejti a világot;⁷⁾ Róm vénje a gyöngyszóró bőkezűségével jön, míg Abesszinia seikhja hátat fordít neki;⁸⁾ a Nap lengeti szépszinű zászlaját a Rák csillagzata várából;⁹⁾ fénylő arcáról füllebbenti fátyolát és újra fényét adja a világnak;¹⁰⁾ a hajnal kelet felől lebegteti zászlaját;¹¹⁾ a Nap a Holdat megfosztja koronájától;¹²⁾ a világhevítő nap kelet felől emeli zászlóját, a világ megint mosolyog és felvidül.¹³⁾ — A nap leáldozását és az éjszaka kezdetét Sáhín következő képekkel jelzi: Khina főfejedelme leszállt trónjáról, eldobta lándzsáját és kardját és nyugatra menekült, míg Abesszinia hadvezére közeledett, karddal a markában és megölte Khina embereit, úgy hogy Abesszinia hirtelen meghódította Khina birodalmát.¹⁴⁾ A világ szurokkal vonódott be, a szférák mutatták bűvös játékukat.¹⁵⁾ A sorsnak fekete hollója bontogatta szárnyait és bevonta a világot szurokkal és korommal; az éjszaka fekete lett a szerecsen arcához hasonlóan.¹⁶⁾

¹⁾ 11. sz. Hasonlóképen Ard. 10.

²⁾ 12. sz.

³⁾ 15. sz.

⁴⁾ 16. sz.

⁵⁾ 18. sz. Hasonlóképen Ard. 3, 15, 26. Megfordítva az éjjel kezdetének megjelölése, Ard. 6.

⁶⁾ 22. sz.

⁷⁾ 20. sz.

⁸⁾ 22. sz. רומי פיך még Ard. 9.

⁹⁾ 23. sz. Ard. 10: »a Hal váráról«. Ard. 13: אז בורג חסיד (?).

¹⁰⁾ 23. sz.

¹¹⁾ 24. sz.

¹²⁾ 25. sz.

¹³⁾ 26. sz. Hasonlóképen 27. sz.

¹⁴⁾ 1. sz.

¹⁵⁾ 6. sz.

¹⁶⁾ 7. sz. Épúgy 10., 29. sz. Hasonlóképen Ard. 27.

Az éjszaka szerecsenje arcát mutatta.⁵⁾ Fekete démonok mindenünnen lesben álltak; a világ gyászban ült, hollóhoz hasonlítva.⁶⁾ Jött az éjjel és szurokszinű fátyolt borított a világra; a Szerecsenországból való vén újra mutatta orcáját.⁷⁾ Az éjszaka szerecsenje eljött karddal a kezében és legyőzte a Rúmbeliek seregének központját.⁸⁾ A világ gyászruhába burkolódzott.⁹⁾

Az Ardesírkönyvben is a költő ugyanazon és hozzájuk hasonló képeket használja, amelyek közül néhányat itt kiemelek: Abesszinia hadserege elindult és Róm seregére vetette magát, úgy hogy a császáriaknak nyoma sem maradt (azaz éjjel lett). Abesszinia hadserege elindult; az örmények, továbbá a Róm és Rús és Bolgár országaiból valók vérengző kardokkal vetették magukat Abesszinia csapatjaira, senki sem maradt meg közülük (azaz hajnalodott).¹⁰⁾ A Nap a királyi trónra ült szégyenülten megfutamodtak Merkurius és Vénus, a napfény magasan lengette zászlaját.¹¹⁾ Érkezett a sötét éj, karddal a markában és kifujta a nappal mécsesét.¹²⁾ Kelet felől fölragyogott az égi szféra mécsese és elégette a sötét éjszaka színét.¹⁾ A Napnak arca elhaloványodott; a Sors lerántotta fejéről a koronát és kútfőjét szurokkal vonta be.²⁾ Az egész világ olyan lett mint az ébenfa.

5. Szabad költői bővítés.

A Genesiskönyvben és a Mózeskönyvben Sáhín, mint az eddigi fejezetekből kiderült, a pentateuchus elbeszélő anyagát

¹⁾ 10. sz.

²⁾ 13. sz. A démonok képe a 10. sz. is.

³⁾ 14. sz. Hasonlóképen Ard. 1, 2, 9.

⁴⁾ 17. sz. Épúgy 28.

⁵⁾ 19. sz. Épúgy 21.

⁶⁾ Ard. 4, 5.

⁷⁾ Ard. 11. Ard. 12 az éjszaka leírásában az összes bolygók említetnek. Hasonlóképen Ard. 17 és (a virradot leírásában) 18.

⁸⁾ Ard. 14. Hasonlóképen Ard. 19.

⁹⁾ Ard. 20.

¹⁰⁾ Ard. 21.

mindenekelőtt oly anyaggal bővítette ki, melyet a zsidó hagyományos irodalomból és muhammedán forrásokból merített, de szabadon koholt oly elemekkel is, melyek számára a perzsa epika volt a mintája. De különben is szabad járást engedett költői képzeletének, nemcsak a forrásaiból vett elemek önálló fölhasználásában, összekapcsolásában és módosításában,²⁾ hanem egészen szabadon koholt részletekben is, melyekkel a bibliai történetet díszítette. E részleteket, amennyiben valamiképen figyelemreméltók, a következőkben állítom össze; azonban előre bocsátom azt a megjegyzést, hogy közülük egyeseknél talán mégis valamely forrás ki lesz mutatható.

Ádám kimondta az Isten egységének és mindenhatóságának vallomását.³⁾ Isten akarata által minden tudásnak birtokosává és a nagy Istennév ismerőjévé lett (G. 14, 34 – 43). — Káinnak Isten szakált adott, melytől az állatok annyira féltek, hogy elfutottak előle (G. 28, 47 és köv.).⁴⁾ — Nóachot gonosz kortársai, midőn őket javulásra intette, bántalmazták. Három fia megmentette őt. Minden éjjel jött Gábiel angyal és sebekkel borított testéhez dörzsölte szárnyait, amiáltal meggyógyult (G. 33, 17, 20).⁵⁾ Nóach Isten parancsára cédrusfákat és ciprusfákat ültetett és azokat gondosan ápolta és nagyra nevelte. Midőn Isten neki azt parancsolta, vágja le a fákat, arról panaszkodott, hogy hiába bajlódott velök. Ekkor így szólt hozzá Isten: Te bánkódol e fák miatt, amelyeket egy ideig ápoltál, és mégis azt óhajtod, hogy én megsemmisítsem mind az emberfiákat, kiket teremtettem és az összes teremtmények közül kitüntettem. Nóach szégyenkezett és megbánta pa-

¹⁾ Ard. 25.

²⁾ L. az 1., 2. és 3. fejezetek különböző jegyzeteit.

³⁾ E szavakkal kezdődik: **אלהם אלאלאה יא אילאה ביוחדאנייתת דארם גוואהי**.

⁴⁾ **לודא דארש זי נאנה כלעתי ריש** (Isten neki hirtelen egy szakállnak díszrubáját adta). Azután: **זי בימי רישו או . .** (szakállától való félelemben). Gyanitom, hogy ez a Genesis rabba 22. fej. (12. §.) olvasható, Gen. 4, 15-re vonatkozó magyarázat félreértésen alapszik. Ott ugyanis ez áll: **קרן הצמיה לו**; Sáhín **קרן** helyett ezt olvasta **זקן** V. ö. II. Sám. 10, 5: **ער יצמה וקנכם**.

⁵⁾ L. fent 34. l., 8. j.

naszát (G. 34; 35, 1—8).¹⁾ — Izsák születésének hírére a királyok dús ajándékokat küldtek Ábrahámnak (G. 82, 11). — Izsák elválasztása után Ábrahám bőséges alamizsnát osztott (u. o. 12).²⁾ — Azon 400 pénzdarab, melyet Ábrahám a chebróni sirhelyért fizetett, a királyoknak amaz ajándékaiból származott; minden pénzdarabra rá volt vésve egy-egy király neve (G. 95, 63 s köv.). A vételt egy szerződési okirat erősítette meg (u. o. 72).³⁾ — Sára sirja mellett Ábrahám sok szép épületet emelt szükölködőknek hajlékúl és alapítványt⁴⁾ tett nyájakban és pénzben, hogy ott a szegényeket kenyérrel és lencsével⁵⁾ lássák el (97, 1—5). Továbbá a barlangban meggyújtott egy mécsest, hogy az az ítélet napjáig égjen (u. o. 16). — Kédár, atyjának Jismaélnek méltó emléket emelt (109, 9). — Lábán és Jákób mindketten kardot tűztek a földbe és kijelentették, hogy aki közülük ellenséges szándékkal a másik ellen fordulna, ezzel a karddal ontassék vére (141, 127). — Ézsau Jákób követéinek mindegyikét

¹⁾ Ez utánzása azon feleletnek, melyet Isten ad Jóna panaszára (Jóna 4, 10). Az egésznek kiindulópontja Gen. r. 30 (7): **היה נח ניטע ארזים וקיצצן**.

²⁾ Hasonlóképen alamizsnát oszt szét Ábrahám a szegények közt, midőn Sára teste megáldatott (81, 2); továbbá midőn hírét veszi, hogy Lót megmenekült (74, 12). — Izsák ugyanazt teszi, midőn Rebeka várandós lett (110, 7) és Jákób és Ézsau születésekor (111, 22). — Jethró alamizsnákat ad, midőn hírül vette az izraéliták győzelmét Amálek fölött (M. 67, 3). — Az Ardesírkönyvben a király bőkezűen adakozik fiai Séró és Kóres születése alkalmából (14, 10; 61, 14).

³⁾ **קבאלה רא דר אן מגלים נוישטנר**. Ábrahám és Abimélekh szerződése is okiratba n. (עדה נאמה) van letéve (88, 25).

⁴⁾ **נקף**, vakf.

⁵⁾ **נאן ועדם**. A lencsés főzeléket, melyet Jákób adott Ézsauinak Sáhín (G. 112, 13) így írja le: **עדס פור אז שיר וכשכאש**, tehát: lencse tejjel és mákkal; ez valószínűleg Sáhín által ismert és kedvelt étele volt. Ábrahám vendégszeretetének leiratában azt olvassuk (G. 66, 7), hogy nála »éjjel nappal lencsét főztek finom olajjal, valamint libahúst (**קאזא**). — A mi helyünkön (97, 6 s köv.) az van mondva, hogy Ábrahám lencse-alapítványa utalás arra, hogy valamikor Ábrahám utódjai Mózes vezetése alatt legyőzik a népeket és azt fogják élvezni, a mit nem ők maguk vetettek. A lencsének e szimbolikus jelentése nem világos.

ruhával ajándékozta meg (144, 9). — Midőn Ráchelt eltemették, szolgálói levágták hajfürtjeiket¹⁾ és szolgái megszagatták ruhájuk nyakszegélyét. József siratta az anyját, Jákób pedig szép emléket emelt neki: oszlopot a sirja fölött és hozzá egy bolthajtásos épületet. Ez a sirboltozat még most is Béthléchemen kívül van jobb felől (157 végén).²⁾ — Reúbén részeg volt; ezért hozzáférhetett a sátán és arra csábította, hogy menjen be Bilha sátrába (158, 1—5).

Mózes 14 éves volt, midőn szépsége teljét elérte és az elnyomottakat segíteni kezdte (M. 20, 6).³⁾ — Fáraónak 1014 bűvésze volt, kiket két országból, Kábulból és Indiából válogatott ki (41, 38).⁴⁾ — Exodus 15, 23-hoz. Mózes feltekintett és látott egy darab fát, mely leesett az égről, amint azt neki álmában hirdették. Lábai elé esett, gyorsan fölvette és bedobta a kútba, melynek vize ezáltal édessé lett (60, 32 és köv.).⁵⁾ — A káromlónak egyiptomi atyját (Lev. 24, 10) Sáhín így nevezi: Húri Számi (91, 9).⁶⁾ — A kémek három kosarat fontak galyakból és az elsőbe fügét, a másodikba gránátalmát, a harmadikba szőlőt raktak, hogy Mózeshez vigyék. Ketten-ketten vittek egy kosarat póznán és midőn a hat vivőnek nehéz lett a terhük, a másik hat kém váltotta fel (99, 17—25). — A kémeket, Józsuá és Káléb kivételével, tűz emésztette meg, mely hirtelen az égről hullott (102, 33). — A szombatsértő faszedőnek (Num. 15) neve Akil Kimijágar

¹⁾ L. fent 125. l., 6. j.

²⁾ רחל ואנשיה אין טאק בר גאסט בבית לחם בירון אז גאנציי ראסט. Sáhín Ráchelnek Béthléchem mellett levő sírját alkalmasint szemtanuk leírásából ismerte. גנבו és גנבו (vagy גנבו) kifejezésekről, l. Vullers, II, 1257 b.

³⁾ Ezzel összehangzásban azt olvassuk 37, 11, hogy 66 év folyt le Mózes Midjánba való szökésétől az Egyiptomba való visszatéréséig.

⁴⁾ Sáhín ezután a bűvészekről a következő túlzó, de nyilván az életből vett leírást adja: »Szájukat és orrukat szőr borítja, arcukat soha sem mosták meg, újjaiuk körmeit evezőkhöz voltak hasonlók, bajuszuk rút volt mint disznó farka, szájuk soha sem nyílt meg a Mindenható említésére; a torkukból jövő lehelet bűzével megremegtette a szívet.

⁵⁾ L. fent, 94. l., 5. j., az égről leeső kardot.

⁶⁾ ביד אירא נאמי באבש חורי נאמי. A név értelme homályos.

(103, 8).¹⁾ — Arád királyának (Num. 22, 1.) neve K á h í r és e név jelentéséhez képest erőszakos uralkodó volt (122, 13).²⁾

A legjelentékenyebb bővítésben részesül Sáhinnál a bibliai elbeszélés azokban a háború- és csataképekben, melyeket a megelőző fejezetekben közelebbről jellemeztem. A hősök közt, kik e harci epizódokban vezető szerepet visznek, első sorban állnak Józsuá és Pinchász, továbbá Áron fiai Eleázár³⁾ és Ithámár, valamint Káléb, Jáir és Mákhir. A Szíchón ellen viselt háborúban Eldád tünteti ki magát; a Midján ellen való háborúban Szeфанél, dánita hős, egy egészen szabadon kobolt alak, kinek neve sem fordul elő a szentírásban. Más hősök, kiket Sáhín fölléptet, a következők: Abidán, Benjámin törzséből (66, 54; 134, 5; 164, 67);⁶⁾ Ámmiél (66, 54);⁷⁾ Ászáf (146, 81);⁸⁾ Dáthán (66, 51);⁹⁾ Elidáthán (139, 5);¹⁰⁾ Eljászáf (66, 54);¹¹⁾ Médád (139, 4; 146, 84);¹²⁾ Paltiel (139, 4);¹³⁾ Sáfát (u. o.);¹⁴⁾ Szethúr (66, 54; 139, 5).¹⁵⁾ Azon p e r z s a

¹⁾ עֲאֻקִּילִי כִּימִיא גִּר נָאֻם בִּידֶשׁ. A név jelentése: bölcs alchimista. Még gyanítani sem lehet, miképen jutott Sáhín hozzá, hogy a nevet koholja itt. Az agáda a faszedőt Celofcháddal azonosítja (Num. 27, 3 alapján).

²⁾ בִּידֶשׁ אֵי רָא נָאֻם קֶאֱהִיר קֶהֱרֵמָאן בִּידֶשׁ. A fejezet feliratában ez van קֶאֱהִירִי מִגִּנּוֹן, az »őrült Káhír«. A 123. fej. 18. versében Káhír maga Izraél népét קֶהֱרֵמִי מִגִּנּוֹן-nak mondja, a mivel annak titokzatos félelmes-ségét akarja jelölni.

³⁾ Rendesen אֱלִיעֶזֶר (mint Mózes fia), de így is: אֲבֹלֶעֶזֶר (M. 67, 9).

⁴⁾ A métrum kedvéért így is neveztetik אֱלִיתֶמֶר.

⁵⁾ אֶלְצַפֵּן = צַפְנָאֵל = סַפְנָאֵל, talán = צַפְנָאֵל.

⁶⁾ L. Num. 1, 4.

⁷⁾ L. Num. 13, 12.

⁸⁾ E név csak későbbi korban fordul elő.

⁹⁾ L. Num. 16, 1.

¹⁰⁾ E név nem fordul elő; nem lehet annyi mint Dátán, mert viselője csak a Szíchón elleni háborúban említettik.

¹¹⁾ L. Num. 1, 14.

¹²⁾ L. Num. 11, 26.

¹³⁾ L. Num. 34, 26.

¹⁴⁾ L. Num. 13, 5.

¹⁵⁾ L. Num. 13, 13.

neveket, melyeket Sáhín beleszó a pentateuchusi történetbe meg fönt említettem.¹⁾

Nagy tért foglalnak el Sáhínnál a cselekvő személyek beszédjei. Nemcsak a bibliai szövegben meglévő beszédek és párbeszédek paraphrasisában, hanem önálló koholmány alapján. A harci jelenetekben a megtámadásokat és páros viadalokat beszédek előzik meg, melyek gyakran igen nagy terjedelműek; de különben sem hiányoznak hosszú beszédek, melyeknek megírására a költő nyilván kiváló gondot fordított. A Genesis könyvből a következő példákat említem: Jákób beszédje a bálványok semmis voltáról (140, 13—25): Chamór beszédje Sekhém népéhez (150, 17—46): Reúbén beszédje testvéreihez (173, 1—11); József beszédje halála előtt (280, 9—48). — Példák a Mózeskönyvből: Az egyiptomi bűvészek beszédje, Exod. 9, 11-hez (47, 27—41). A kémek beszédje (100, 13—32) és Káleb beszédje (u. o. 34—47). Az összeesküvők beszédje (107, 2—32) és Mózes beszédje (u. o. 25—50.) Mózes beszédja a gyülekezethez (173, 1—39), a levitákhoz (175, 10—33).

Különösen hálás alkalmat beszédek beillesztésére nyújt Sáhínnak egyes bibliai személyek halála. A Genesiskönyvben csak József halála után halotti síralmakat tesz testvéreinek és gyermekeinek szájába (288, 38—44; 46—53). De a Mózeskönyvben mind Mózes, mind Áron halálához búcsúbeszédek és síralmak egész sorát fűzi. Áron, mielőtt Mózessel és Eleázárral azon helyhez indul, a hol meg kell halnia, búcsút vesz az övéitől és visszatekintvén életére elmélkedik a világ állhatatlanságáról (116, 13—50). Az Áronért tartott gyász négy síralom vezeti be, a népe (121, 4—11), Mózesé (12—20), gyermekeié (21—277) és anyjáié²⁾ (28—35). A Mózes haláláról szóló, már fent említett terjedelmes elbeszélést³⁾ megelőzi a búcsújáról való jelentés. Mózes hosszabb beszédet mond Józsuához a neki jutott feladatra vonatkozó tanácsokkal (179, 3—49) és búcsúszavakkal (51—57). Józsuának azon

¹⁾ L. fent, 124. l., 2. j., 125. l., 3. j.

²⁾ Széder Ólám 9. fejj. szerint Jókhébed túlélte fiait. L. még Tanchúma יִצְחָק 6.

³⁾ L. fent, 94. s köv. l.

ellenvetésére, hogy nem akar tovább élni Mózes nélkül (60—66), hangoztatja Mózes az elvállás szükséges voltát (70—82). Ezután következik Mózes búcsúbeszédje a néphez (180, 5—54), búcsúszavakkal a földi léthez (56—69). Ehez fűződnek a nép síralma (74—82) és Mózes végső búcsúszavai barátjaihoz (92—93). — Végül találjuk Mózes búcsúbeszédjeit fiaihoz (181, 1—5) és unokaöcséihez (6—12), de kiváltképen Pinchához (15—41). A Mózesért tartott gyász egy általános értelmű halotti síralom (190, 19—71) vezeti be.¹⁾ Erre egymásután felszólalnak gyászbeszédekkel Eliézer, Mózes fia (76—94)²⁾, Elcázár a főpap (96—102), Ithámár (107—119), Pinchász (122—132), Józsua (135—145) és végül Jókhébed (154—166³⁾ a ki gyászbeszédjét megtoldja egy apostrophával, melylyel a Szinaj hegyet megszólítja (171—182).⁴⁾ A Szinaj felel neki Isten parancsára és arra inti Jókhébedet, nyugodják meg a megmásithatatlan végzetben⁵⁾ és gondoljon arra, hogy Mózes most a más világban folytatandó magasabb léthez fölemelkedik (185—205).

Ide valók még azon imák, melyeket különösen Mózes szájába tesz a költő. Hálaima, Exod. 12, 24—29), valamint Exod. 12, 32-hez (52, 45—48); a szívben mondott

¹⁾ E szavakkal bevezetve: הַמִּי נִפְתָּר (»mondták«), tehát az egész népnek tulajdonítva. A síralom első része (19—40) magát Mózes apostrophálja, második része a világot (41—45), a sphaerát (46—48), az időt (49—55) és a sorsot (56—57), harmadik része megint Mózes.

²⁾ Gérsóm, Mózes idősbik fia, nem neveztetik. A kiadó megjegyzi, hogy az illető versek talán tévedésből estek ki.

³⁾ Előbb az anya kétségbeesését írja le: fejéről lehuzta a fátyolt, kitépte haját, körmeivel szaggatta mellét és orcáit. Két nagy követ vett kezébe és önnönmagát verdeste velük; örülten futott ide-oda és megszaggatva ruháját, minden felé dobta szét annak foszlányait.

⁴⁾ Ezen apostropha a Mózes által dicsőített Szinaj hegynek azt lobbantja szemére, hogy közömbös maradt Mózes halálánál. A vége így hangzik: »Miért, oh Szinaj (סִינַי) viselkedel most ellenségesen iránta, miért van kőfejed és vas szived? Nem ez a barátságnak és a szövetséges hűségnek módja!«

⁵⁾ A Szinaj saját példáján is mutatja neki, hogy minden mulandó; ő maga folytonos csökkenésnek van kitéve és siralmasan válnak el kőtestéről a homokszemek (הַמִּי רִיזָה בְּזֶרֶם רִיגָה אֶזְכֵּנִי).

sürgető ima, Exod. 14, 14-hez (56, 115—121): a győzelmi ének (Exod. 15, 1—21) helyébe tett hálaima (59, 3—31). Num. 11, 2-re vonatkozó ima (95, 19—25); hosszú ima Num. 21, 7 b-hez (127, 1—33); ima Óg legyőzése után (147, 3—48). Az utóbbi helyen az van mondva, hogy Mózes imádkozásra egy zugot választ magának az erdőben.¹⁾ Azon imát is, mely a nádas-tenger melletti győzelmi éneket helyettesíti. Mózes egy csöndes zugban mondja.²⁾ Azon imát, melyet Mózes Kórachnak és hiveinek veszte után mondott, nem közli ugyan a költő, de a következő jellemző szavakkal említi (109, 28—30): »Hálával eltelten ott állt imádkozva és szabad lélekkel magasztalásra nyitotta száját. Egy pillanat alatt rábocsátotta sajkáját az áhítatosság tengerére és a lélek kormányosával egy darabig előre vezetett, áhítatában magasra vonta a vitorlát és átszelte ama tenger ösvényét.«³⁾

A bibliai történet költői feldolgozásában Sáhínnal állandó vonás annak az említése, hogy Mózes c s o d a ú t j á n⁴⁾ valamely leendő eseményről értesül. Így a következő szentirási helyekhez: Exod. 7, 4 (M. 43, 33); u. o. 8, 21. (45, 39); u. o. 10, 24. (50, 48);⁵⁾ u. o. 18, 6. (67, 27),⁶⁾ Num. 13, 20 (100, 3),⁷⁾ 133, 41;⁸⁾ u. o. 31, 13 (170, 1).⁹⁾ — A Genesis-könyvben ily csodás előresejtés található Ábrahámnál (74, Gen. 19, 29) és Lótnál (72, 13, Gen. 19, 1).

Arra, hogy I s t e n b e s z é l, Sáhín két arab eredetű kifejezést használ, melyeket felváltva alkalmaz: n i d â és k h i t â b (»hívás« és »megszólítás«) egybekötve a »jönni« igével. »A hívás jött«, »a megszólítás jött«¹⁰⁾, olykor annak a megneve-

¹⁾ נבי דר בישה כונני בהרי טאעת נויד.

²⁾ בכונני בהרי טעאת נאנה טאכת : M. 59, 1.

³⁾ Mózes imádkozik reggeltől estig. M. 48, 10 (Exod. 9, 11-hez).

⁴⁾ במועני.

⁵⁾ E három esetben Mózes még mielőtt jönne a követ (a vezir), tudja hogy Fáraó érte küld szorultságában.

⁶⁾ Mózes csoda útján értesül róla, hogy Jethró hozzá fog jönni családjával és követeket küld elejébe.

⁷⁾ A kémek visszatérése.

⁸⁾ A Szíchón elleni harcnak egy epizódjában.

⁹⁾ A sereg érkezése Midjánba.

¹⁰⁾ נידא אמר, ביטאב אמר. — A נדא főnévhez tartozó participium

zésével, ki az isteni megszólításban részesült. E kifejezésnek nyilván az a célja, hogy távol tartsa Istentől az emberi kifejezésmódot, a mennyiben a beszélő Isten helyébe a beszédet teszi, anélkül, hogy azt közvetetlen vonatkozásba hozna Istenhez. Természetesen legsűrűbben található a két említett kifejezés Mózesnél,¹⁾ de az Isten által megszólított más személyeknél is.²⁾ Isten teremtvő igéi (Gen. 1) között csak az elsőt (3. v.) e kifejezés vezeti be: כִּטְאֵב אִמֵּר (6, 6), a negyedik napét פִּרְמִיר ige (parancsolta, mondta, 9, 4), a többi körül van írva. A dekalogusról szóló fejezetben (M. 73) az ötödik ige כִּטְאֵב szóval, a hetedik נִרְא-vel jelöltetik. Ritkán találjuk a teljes kifejezést: Isten hívása,³⁾ a Mindenható hívása;⁴⁾ vagy az Isten megszól-

(מִנְאֵדִי) főnévnek használva, ugyanazt jelenti, mint az alább (144. l.) említendő hâtif.

¹⁾ נִרְאֵב אִמֵּר példái. Exod. 4, 3-hoz (33, 48); 4, 7 (33, 52); 5, 3 (38, 17); 6, 10 (40, 20); 7, 8 (41, 20); 7, 14 (42, 1); 7, 20 (43, 11); 8, 16 (45, 1); 9, 1 (46, 1); 9, 8 (47, 1); 9, 13 (48, 2); 10, 21 (50, 1); 11, 1 (51, 1); 12, 43 (54, 1); 14, 15 (57, 1); 19, 3 (71, 8); 19, 9 (72, 1); 19, 21 (72, 54); 24, 12 (75, 1); 25, 1 (77, 1); 32, 3 (83, 3); 32, 27 (86, 1); 33, 19 (87, 5); 34, 27 (88, 4); Num. 11. 28 (101, 29); 16, 23 (103, 10); 17, 1 (110, 1); 20, 12 (113, 25); 20, 12 (116, 1); 21, 8 (121, 1); 25, 10 (163, 1); 25, 13 (163, 7); 31, 1 (164, 1); Deut. 31, 2 (173, 9); 31, 14 (174, 1); 34, 1 (182, 7). — כִּטְאֵב אִמֵּר példái: Exod. 3, 5-hez (33, 18); 3, 6 (33, 23); 4, 2 (33, 45); 4, 6 (33, 51); 4, 7 (33, 56); 4, 11 (33, 65); 4, 19 (34, 3); 6, 1 (40, 9); 6, 13 (41, 1); 7, 26 (43, 1); 8, 12 (44, 1); 9, 13 (43, 1); 10, 1 (49, 1); 14, 26 (58, 1); 16, 4 (62, 1); 17, 5 (64, 14); 20, 1 (73, 1); 20, 22 (74, 14); 24, 12 (76, 17); 32, 7 (83, 11); 32, 9 (85, 2); 33, 17 (87, 41); Lev. 23, 1. (93, 3); 24, 13 (94, 20); Num. 11, 16 (96, 24); 11, 23 (96, 48); 13, 1. (98, 1); 14, 11 (101, 1); 14, 26 (102, 1); 15, 35 (103, 18); 16, 11 (108, 1); 17, 16 (111, 1); 20, 7 (113, 12); 21, 34 (145, 1); 25, 4 (161, 1); Deut. 31, 14 (174, 13); 32, 48 (177, 1); 34, 1 (182, 8).

²⁾ נִרְאֵב אִמֵּר a Genesiskönyvben. Gen. 3, 13-hoz (23, 1); 6, 13 (34, 1); 9, 8 (43, 1); 12, 7 (61, 29); 13, 14 (64, 1); 18, 13 (70, 36); 22, 1 (89, 4); 25, 23 (110, 12). M.-ben 27, 6 (Jethró); Ex. 4, 27-hez (36, 1), Áron; 58, 23 (a tenger mellett); 185, 1, 29; 187, 6 (az angyalok). — כִּטְאֵב אִמֵּר Gen.-ben 6, 13-hoz (33, 1); 7, 1 (36, 1); 8, 15 (42, 1); 12, 1 (66, 1); 15, 1 (66, 9); 17, 1 (68, 1); 21, 12 (84, 1); 46, 2 (257, 9).

³⁾ נִרְאֵב הֵק, Exod. 3, 5-höz (33, 21).

⁴⁾ נִרְאֵב קִאֲדִירִי, Exod. 4, 19-hez (34, 2); Gen. 3, 8-hoz (22, 3).

litása.¹⁾ — Gen. 22, 13 alkalmából ezt olvassuk (94, 1): »Jött egy angyal és hallatta a hívást«²⁾. Azon kinyilatkoztatási ige, melyet Ábrahám hall Gen. 15, 13, ezzel a mystikus kifejezéssel jelöltetik: a gyönyörnek és váagnak beszédje (G. 66, 34).³⁾

Ide való még az arab h â t i f szónak használata, melynek szószerinti jelentése: a hívó, kiáltó, vele Sáhín intő vagy oktató hangokat személyit meg, melyeket jámbor férfiak egyes alkalmakkor hallanak. Ezt a kifejezést főképp N i z á m i perzsa költő, kit Sáhín különösen nagyra becsült, szerette használni, egyszer Szerós, angyal értelmében.⁴⁾ Sáhínnál leggyakrabban az utóbbi értelemben fordul elő. Rendesen így hangzik a kifejezés: »egy hâtif hallatta hangját«.⁵⁾ Így Ábrahámnál, Gen. 17 toldalékában⁶⁾ és Gen. 22, 11 körülírásában;⁷⁾ Mózesnél, az Áron haláláról⁸⁾ és a saját haláláról szóló legendában;⁹⁾ Bileámnál, Num. 23, 16 alkalmából¹⁰⁾ Abiméleknél (Gen. 20, 3) ezt olvassuk: Egy hâtif mondta neki¹¹⁾ Mózesnek azon álmából, melyben azt a darab fát látja, a mellyel Mára vizét fogja gyógyítani, az van mondva, hogy jött egy hâtif és beszélt hozzá.¹²⁾

Egyszer Sáhín a s e k h i n á r ó l (az Isten jelenlévő dicsőségéről) azt mondja, hogy beszélt (Gen. 35, 13-hoz).¹³⁾ Különben Sáhín a héber szót csak ott használja, hol az isteni dicsőség

¹⁾ כְּטָאב חֵק, Gen. 3, 9-hez (G. 22, 5).

²⁾ מֶלֶךְ אָמַר . . נִדָּא דִּר דָּאֵד.

³⁾ Az egész vers így szól: דְּרָאן סָאעֵת שׁוֹמֵדֶשׁ הָאִינוּ הוּי כְּטָאבוּ. G. 11, 4 azt olvassuk, hogy az állatok teremtésekor וּזְוֹק וּזְוֹק גִּיתִי בֵּר בְּרוּשִׁיד (a világ felkiáltott vágytól és örömtől). Épúgy 13, 20: גִּיהָאן אִז שׁוּקֵן וּזְוִיקֵן אִז בִּיבְגָדֵד.

⁴⁾ L. művemet: Nizâmis Leben und Werke 11. l., 12. j; Goldziher, Abhandlungen zur arabischen Philologie, I, 6. A hâtif fogalma sokszor megfelel a zsidó hagyomány Bath-Kól-jának.

⁵⁾ הָאֵתֵפִי אִיֵּאז דִּר דָּאֵד.

⁶⁾ G. 69, 23.

⁷⁾ G. 93, 18; a szövegben: וִיקְרָא אֵלָיו מֶלֶאךָ הִי.

⁸⁾ M. 120, 8.

⁹⁾ M. 183, 4.

¹⁰⁾ M. 156, 18; a szövegben: וִיקְרָא הִי אֶל בִּלְעָם.

¹¹⁾ G. 78, 4: וִיבָא אֱלֹהִים . . וַיֹּאמֶר לוֹ . . a szövegben: בְּדוֹ גּוֹפֶת הָאֵתֵפִי.

¹²⁾ M. 60, 27 (l. fent 138. l.): כִּי אָמַר הָאֵתֵפִי גּוֹפֶת.

¹³⁾ G. 156, 24: שְׂבִינָה אֵין בְּנִיפֶת וּרְפֶת בְּבָאֵלָא.

megjelenéséről vagy annak eltávozásáról van szó.¹⁾ Egyszer az isteni dicsőség megjelölésére ezt az arab szót használja: vikâr (= aram. jekara, héb. kábód).²⁾

A bibliai elbeszélés anyagának földolgozásában Sáhín az ő alakító erejét különösen az eseményeket kísérő körülmények költői előadásában, különféle leírásokban, egyes jelenetek kiszínezésében, a szentírási szövegben csak általánosan említett dolgok részletezésében tanúsítja. Példák a Genesiskönyvből: Éva szépségének leírása (18, 24—29); a vízözön (138, 3—8); Sém halála (48, 1—3); Sára szépsége (60, 10—12); Kanaán földje (61, 16—22); Jismaél állapota (85, 1—5); Izsák gyásza anyjáért (96, 75—77); Jákób mint pásztor (128, 13—16); Dína szépsége (148, 15—16), Izsák öröme a hazatérő Jákóbbal és gyermekeivel (158, 28—35). Egy tavaszi ünnep, mely után Júda bortól vidám állapotban Timnába megy (197, 1—8).³⁾ A teremtés elbeszélésében megnevezi a költő a csillagokat (G. 9, 11 s köv., 19 s köv.), madarakat (10, 13 s köv.), szárazföldi állatokat (11, 5 s köv.). Példák a Mózeskönyvből. Azon virányok, melyekhez Mózes mint pásztor jön (28, 24—38; 29, 1—7; 30, 1—8); Kanaán földje (33, 29—33); Mózes hazatérése (37, 7—19);⁴⁾ az egyiptomi csapások leírása (42 s köv. fejezetekben); a drágaságok, melyeket Izraél kapott az egyiptomiaktól (52, 58—60); az egyiptomi zsákmány a nádastengernél

¹⁾ G. 71, 35, Gen. 18, 33-hoz; 111, 6, Gen. 26, 2-hez; 116, 8, 26, 23-hez; 126, 11; Gen. 28, 13-hoz; 266, 13; Gen. 48, 13-hoz. Az első idézett helyen שכינה-val párhuzamosan Sáhín ezt a kifejezést használja: נורי תגלא (a megnyilatkozás fénye). Ez a mit Száadja mond נור אללה (ib. כבוד ה' rendes fordítása). L. művemet: A zsidó vallásbölcsesek szentírásmagyarázata Maimúni előtt, 18. l.

²⁾ M. 174, 8, Deut. 31, 15-höz: ויקארי חק פרוז אמר זי נאנאה (= וירא ה'). Épúgy M. 117, 23: ויקארי חק; ib. V. 10: שכינה חק.

³⁾ Bevezetésül ahoz, a mit Gen. 38, 13 s köv. verseiben van elbeszélve.

⁴⁾ Először üdvözli anyja Jókhébed, kinek haja a fia távolléte miatt érzett fájdalomtól megőszült; most Mózes maga is aggastyánná vált. Ezután jöttek Mirjám és Chúr és megcsókolták kezét és lábát. Végre jöttek unokaöcséi, Áron négy fia; a próféta örömmel keblére szorította és megcsókolta arcukat és szemüket.

(58, 45—54); Jethrónak és Mózes gyermekeinek üdvözlése (68);¹⁾ Kórach kincsei (209, 1—16); Óg erdeje (143); Sittim vidéke (160, 6—16). Mint az utóbbi helyen, úgy másutt is szereti Sáhín vidékek leírásában azon különféle virágnemek fölsorolását, melyek a vidéket díszítik. Ezt azon rózsaviránynál is teszi, melylyé Ábrahám számára átváltozik a tüzeskemence (54, 11—14). Ily leírásokat az Ardesírkönyv is foglal magában (64, 81—91; 71, 48 s köv); néhányszor a tavasz leírása is olvasható benne (61, 12—39; 68, 1—11; 77, 1—14).

6. Paraphrasis és exegesis.

A Sáhín költeményeinek forrásairól szóló öt fejezetben kíván mutatva, honnan származnak azon toldalékok, melyekkel Sáhín a szentírási elbeszélésben talált anyagot bővítette. De magát ezt az anyagot, nem is tekintve a toldalékokat, oly módon dolgozta föl, hogy a legritkább esetekben találkozunk a bibliai szövegnek egyszerű, bármily szabad fordításával. A költő egészen szabadon bánik a bibliai szöveggel, annak összefüggésétől és szavaitól teljesen függetlenné téve magát, úgy hogy eljárásának megjelölésére még a *p a r a p h r a s i s* szó sem tekinthető mindenhol megfelelőnek. Mindamellett Sáhín penta-teuchuskölteménye minthogy teljesen a bibliai elbeszéléshez ragaszkodik és azt szakasról szakaszra követi, paraphrasisnak mondható és ezért jogosnak tekinthető a költőnek azon igénye, hogy ő művében a *t ó r a k o m m e n t á r j á t* nyújtja. Mily teljes szabadsággal kezeli Sáhín a bibliai szöveget, azt különösen ott láthatjuk, hol nem elbeszélő tartalmú szöveggel áll szemben. Erről egyes példákat már idéztem, a G. és M. tartalmának ismertetésénél.²⁾ Más, különösen említésére méltó

¹⁾ Jethró és Mózes átölelték egymást; a két fiú atyjukhoz szalad, mélyen lehajtják fejüket és megcsókolják kezét és lábát. A próféta orcáikra csókolja őket és tudakozódik az út fáradaimairól. Áron és négy fia, továbbá Chúr, Káléb, Jáir, Mákhir, Eldád, Abidán keblükre szorítják a fiúkat és áldó szavakkal üdvözlük őket. — Különös, hogy Czippóráról az üdvözlésnél nincsen szó.

²⁾ L. 37, 41. L. még fent 142. l. a győzelmi éneknek imává való átváltoztatását.

példákat nyujtanak: Jákób áldása,¹⁾ a tiz íge, Bileám mondásai, Mózes éneke,²⁾ Mózes áldása. Az elbeszélő szövegek paraphrasisa többnyire erősen bővit; de olykor, még hálás anyag mellett is, erősen összefoglaló. Így p. Num. 32 átirásában (M. 171) a Mózes és a harmadfél törzs között lefolyt tárgyalás nincs is tekintetbe véve és csak általánosságában említve van Mózes parancsa, hogy birtokba vegyék az Emóri területét.

Sáhín paraphrasisának e jelzett módja érthetővé teszi, hogy bibliai költeményének *e x e g e t i k u s* tartalmáról csak igen szűk mértékben lehet szó.³⁾ Már eleve föl lehet tenni, hogy első sorban S z á a d j a pentateuchus fordítással használta.⁴⁾ De hogy ebben is megőrizte önállóságát, ennek bizonyítékául szolgáljon a Gen. 10. fejezetének nép- és országlajstroma Száadjánál és Sáhínnál. Ez egyuttal érdekes példáját szolgáltatja annak, hogy Sáhín a bibliai néplajstromba saját korának föld- és néprajzát vitte bele.

Gen. 10, 2. v.	Száadja	Sáhín
גִּמְרֵי	תִּרְךְ	תּוֹרֶךְ (Törökország).
מִנּוּג	מִיֵּאֲנוּג ⁵⁾	כְּטֵאִי (Khatáj). ⁶⁾
כְּדִי	מֵאֲהָאֵת	גִּרְכֵּם (cserkeszek).

¹⁾ Ebben Sáhín egészen az Onkelosztargumot követi.

²⁾ Az ének első szavait (Deut. 32, 1) Sáhín (M. 176, 1) Száadja fordítása nyomán aposztrophának veszi az égi sphaerák lakóihoz (az angyalokhoz) és a föld lakóihoz (גִּוְנִין פְּרִמּוֹד כִּי אֵי פֶאֶכְאֵי אֶפְלָאֵךְ). A bibliai szövegnek Sáhín 99 verspárja a következőképen felel meg (de nagyon szabadon és többnyire igen eltérő tartalommal): 1–7 = Deut. 32, 1–2; 8–35 = 3–6; 36–81 = 7–38; 82–85 = 39–43. Azután még Mózes további szavai következnek, 86–99.

³⁾ Simeón Chakhám, Sáhín kiadója új perzsa pentateuchus-fordításában elég sokszor veszi hasznát Sáhín költeményeinek és a fordításában használt számos kifejezésnél Sáhínra utal mint forrására.

⁴⁾ L. e lap, 2. j. A Gen. 20, 1 említett helyneveket Sáhín úgy fordítja mint Száadja (G. 77, 3).

⁵⁾ Variáns: מִיֵּאֲנוּג Jádzsúdzs és Mádzsúdzs = מִנּוּג וּמִנּוּג.

⁶⁾ A khatájok országáról (keleti Turkestánban) l. azon adatokat, melyeket Sáhín egy kortársának, Salamon b. Sámuel munkájából közöltem: Egy héber-perzsa szótár, 10 s köv. 19., továbbá »Keleti Szemle« (Revue orientale) I, 91.

	יונאניה	גין	(Khína).
יין	צין	פראנג	(frankok). ¹⁾
תובל	כראסאן	טאטאר	(tatárok).
משך	פארם	מאגין	(Nagy-Khína).
תירם	סבא		
7 v. ⁵⁾ סבא	זוילה		
חווילה	זגאוה	הנדיאן	(indiaiak).
מבתא	אלקאקי	סיאהאן	(a feketék).
רעמה	אלדמם	חבש	(Abessynia). ³⁾
סבתבא	אלסנר		
שבא	אלהנר		
דרן			

A 13. és 14. vers nevei helyett Sáhín Micrájzim ivadékaiként csak e kettőt nevezi: ⁴⁾תולנג és קיבטיאן (a koptok. A 15—18. versek neveit még héber eredeti alakjukban sem ismétli; a 22—29. versekből csak a 22. versben álló neveket eredeti alakjukba adja, a többit teljesen mellőzi. A 30. versben זשא-t így fordítja: צנעה (Szanaa).⁷⁾ מכא (Mekka),⁶⁾

Sáhín szentírás magyarázatának egyes példái.

Gen. 12, 8 és 13, 3 העי helyett Sáhín, úgy látszik, ezt olvasta: העין. Mert az utóbbi helyen e szavakat בין אל ובין így adja vissza: »Béthél és a vízforrás között«⁸⁾ 12, 8-hoz pedig leírását adja azon helynek, melyen Ábrahám építette az

¹⁾ פרנגה (Gen. 10, 3) fordítása Száadjánál: ריפת.

²⁾ A 3., 4. és 6. versek neveit Sáhín teljesen mellőzi.

³⁾ Végül (a 9. vershez) az: הטה קוומאני הינדיסתאן אווינר גולאמאני (tőle — Kústól — mind a Hindusztán népei származnak, rabszolgák gonoszok és becsület nélkül valók). — Gen. 2, 11-hez Sáhín חווילה-t így fordítja: הנדיסתאן.

⁴⁾ E szó koldust jelent.

⁵⁾ M.-ban és G.-ben e név gyakran az egyiptomiakat jelöli.

⁶⁾ Épúgy Száadja.

⁷⁾ Kuriózumképen említem, hogy a pentateuchus legújabb perzsa fordítója (l. fent 147. l., 3. j.). Genesis 10. fej. fordításában többnyire Sáhínt követi, de egyes modern földrajzi neveket is alkalmaz: ברטניא (= משך), רוסלאנד (= מאסקווא), (תובל) (= אישפניא), (דרנים) (= דיניעמארק), (ריפת) (=

⁸⁾ Gen. 61, 59: מייאני בית אל וגשמהי אב.

¹⁾ G. 61, 33 : גשמהי אב זיבא סלת אנגא בוד.

³⁾ G. 64, 18: »Valamennyien így voltak egymással mint szövetségben a mellék- és belfonal (הם גומלה) גומלין נזה שאה בא הם יאר גשתנר אבא (הם גומלה) (פוד יתאר גשתנר). Ezzel visszaadja Sáhín a bibliai szöveg e szavait (3. v.): כל אלה חברי.

5) Ez a bibliai szöveg 4. verse első felének felel meg, a hol עשו מלחמה-t עבדו értelmében veszi. — Hozzá kell tenni, hogy a kilenc király között fennállott viszony megváltozott, úgy hogy Kedorlaómar ellen harcoltak volt társai.

7) Ez 1778-nak igen önkényes magyarázata.

⁸⁾ A szöveg 5.—7. verse rövidítve.

3

rencsém újra jött!¹⁾ — Lábán teráfimjait (Gen. 31, 19. 34) Sáhín asztrolábnak magyarázza.²⁾ — Exod. 3, 5 Isten parancsa, hogy Mózes húzza le saruját, célzást tartalmaz arra, hogy Mózes ezentúl a házassági élettől tartózkodjék.³⁾ A tűz, melyben égett a túskebokor, azon fénynek tüze volt, melyben az isteni dicsőség nyilvánul.⁴⁾ — Exod. 7, 9. A bot Mózes botja volt, kitől Áron kapta.⁵⁾ — Exod. 11, 2. Az Izraél népének adott parancsot, hogy az egyiptomiaktól drágaságokat vegyen kölcsön, Sáhín ezzel a megokolással toldja meg: Tudjátok, hogy a mit tőlük kölcsön vesztek, azt a titeket megillető munkabér fejében kapjátok.⁶⁾ Exod. 12, 37. A 600.000-ben nincsenek benn foglalva a húsz éven alul, sem nem az ötven éven felül levők.⁷⁾ Az Egyiptomból kivonulók száma összesen négyszer annyit tett ki.⁸⁾ — Azon arab szót, melylyel Száadja כּיּוּר-t fordítja (Exod. 30, 17), Sáhín arra alkalmazza, hogy vele sajátos módon a szentélynek három különböző rézedényét egy közös megnevezéssel jelölje, még pedig a réz-oltárt, (Exod. 27, 2), magát a réz-medencét és a hamu eltávolítására szolgáló edényt (פּירוּתיו, Exod.

¹⁾ G. 131, 6: אָמַד דּוּלְתָם בָּאוּ.

²⁾ G. 138, 14; 139, 6: אֲוִצְטוּרְלָאב. V. 5. Ibn Ezra kommentárját 31, 19-hez יִיא שֶׁהוּא כְּלִי נַחֲשֶׁת לְדַעַת חֲלָקֵי הַשָּׁעוֹת. A Bodleiana héber kéziratának 2608., 2. sz. töredékében תַּרְסִים (u. o. 34. v.) fordítása אֲסַטְרְלָאב.

³⁾ M. 33, 70—72: egy közbevetett megjegyzés, melyben a magyarázat új voltát hangsúlyozza a költő. — A kiadó arra figyelmeztet, hogy e magyarázat a Zóharban is található (פְּקוּדֵי heti szakasz elején, 222 a): רַפְרִישׁ לִי הַקְּבִיָּה מֵאִיתֶיהָ בְּגִין לֹאֲרַבְקָא בְּשִׁכִּינְתָּא: Épúgy a Zóharban נֶשָׂא végén (148 a).

⁴⁾ M. 33, 10 (73): נָאֵר נוֹר. L. fent 145. l., 1. j.

⁵⁾ M. 41. 23, 32. Épúgy 42, 1 (7, 15-hez) és 43, 5 (8, 1-hez).

⁶⁾ M. 51, 37: שׁוּמָאֲרָא אֲוִגְרַתְסַת אֵין תָּא בְּדֹאנִיד.

⁷⁾ M. 53, 7. Sáhín ezzel a szövegben álló הַגְּבֵרִים szót magyarázza. Az életkor alsó határát Rasi (komm. e. h.) szintén úgy állapítja meg (מִבֵּן כִּי וּמַעֲלָה). Az életkor felső határának Sáhín talán csak tévedésből az 50. évet mondja a 60. év helyett, mert az utóbbi szám lett volna helyes. Lev. 27, 3 nyomán. — De lehet, hogy az 50. évet Num. 8, 25-ből vette.

⁸⁾ Ib. 9: וְגַר סַר גּוּמְלָהּ רָא אֲוִשְׁמָאֲרָ בּוּדִי
חֲקִיקַת הָרַי יָךְ אֲגִדֵּר גְּהָאֵר בּוּדִי.

27, 3.)¹⁾ — A főpapi mellpajzs tizenkét drágakövének (Exod. 28, 17—20) fordításában Sáhín csak részben követi Száadját.²⁾ — Num. 11, 1. כַּמְתָּאוֹנִים jelentése Sáhín szerinti: megállapodni valamiben, egyezkedni.³⁾ — Num. 14, 9. A szöveg e szavait: »kenyerünk ők« Sáhín így írja körül: sült kenyér gyanánt elő vannak készítve, terítve van számunkra az asztal.⁴⁾ — Num. 16, 31, 32. Kórachnak és bűntársainak vagyona Mózes imájára velük együtt semmisült meg, még pedig azért, hogy ne mondják, hogy Mózes vagyonukra áhitozott és azért semmisítette meg őket⁵⁾.

Érdemes volna Távúsz Jákób pentateuchus-fordítását összehasonlítani Sáhín pentateuchusi költeményével; közös elemeiket úgy lehetne tekinteni, mint alkotó részeit egy régi, a perzsa zsidóknál hagyományossá lett fordításnak, melyből mind Sáhín, mind — későbben — Távúsz merítettek.⁶⁾ Mert azon föltevést, hogy Távúsz merített Sáhínból, eleve vissza kell utasítani. Itt csak néhány esetre utalok, melyekben Sáhín és Távúsz találkoznak.⁷⁾ Mindkettőnél תִּיבָה (bárka) fordítása

¹⁾ M. 77, 34—37 : סֶה חוּצִי . . . אִז רֹי . . . יְכִי זָאן חוּץ בֹּאשֶׁר . . . בְּהָרִי קוֹרְבָּאן . . . דִּיּוּם אִז בְּהָרִי כוֹהֲנָאן . . . סְהוּם חוּץ בְּהָרִי אִן כְּאִיסְטֶר.

²⁾ A köveknek első sorát Száadja így adja : יֶאֱקוֹת אַחֲמֶר וּזְמֶרֶד : Sáhín (M. 77, 48) majdnem ugyanazt más sorrendben (kék, piros és sárga jácintkő). A második sor Száadjánál így hangzik : פִּירוּזִי כִּי כְּסֵרוּאֲנִי : Sáhínnál (49. v.) pedig így : כַּחֲלִי מַהֵא וּבְהֶרְמָאן , פִּירוּזִי כִּי כְּסֵרוּאֲנִי (azaz lazurkő, nemes rubint, királyi türkiz). A harmadik sor Száadjánál : שְׁבֵה בֶּא נָאוּ : Sáhínnál (50. v.) : גִּזַּע וּסְבַג וּפִירוּזִי : Sáhínnál (51. v.) : אִזְרַק וּבִלּוֹר : Sáhínnál (51. v.) : בִּירוּזִי וּשְׁמֵם וּגוּדֶר : (beryllus, jáspis, gyöngy).

³⁾ M. 95, 9 : בְּנֵי יַעֲקֹב רוּזִי גּוֹמְלָה בֶּא הֵם בִּיכְרֶדְנֶר אִישִׁיפֶּאק אִז בִּישׁ : E kifejezés »több vagy kevesebb« a szövegbeli כַּמְתָּאוֹנִים szó bičrēdnr felel meg. M. 100, 8-ban is található : אִישִׁיפֶּאק . . . אִישִׁיפֶּאק גּוֹמְלָה יָךְ סוּ : E szó nem más mint az arab آتفأك l. ZDMG. LV, 282. Úgy látszik, hogy Sáhín a szöveg említett szavát אִישִׁיפֶּאק-ból (= megtörténtetni) származtatta le.

⁴⁾ M. 100, 43.

⁵⁾ M. 108, 35.

⁶⁾ Sáhín korából, 1319-ből származik egy zsidó-perzsa pentateuchus fordítás. L. róla JQR. XV, 281.

⁷⁾ Az itt említendő megegyezések többnyire Távúsz fordításá-

כשתי (hajó). Mindkettőnél נע ונר kifejezés נר נשתה (Gen. 4, 12), fordítása.¹⁾ Összeegyezőnek a következő szók fordításában: מרפה (Gen. 31, 39),²⁾ גיר הנשה (Gen. 32, 34),³⁾ כברת (Gen. 35, 16),⁴⁾ מצנפת (u. o.),⁵⁾ כתנת (Exod. 28, 4).

A szombat perzsa nevéhez (שנביה, sanbih),⁷⁾ furcsa etymológiát ad Sáhín: Gen. 2, 1—3 paraphrasisába úgy illeszti be, mintha ama perzsa szó a szombatnak eredeti neve volna. A megáldott nap — a hetedik nap — ezért sanbih, mert a többi hatnál (hat perzsául: s a s) jobb (perzsául bi h).⁸⁾ Sőt az Isten által a szombatról mondott áldó szavakban is helyet ad ezen etymológiának.⁹⁾

A megismerés fáját (a búzát)¹⁰⁾ illető tilalom elmondása alkalmat nyújt Sáhínnak egy exegetikus kitérésre,¹¹⁾ melyben a bibliai elbeszélés által okozott néhány kérdésre akar felelni. A kérdéseket így vezeti be: »ha valaki kérdezi«,¹²⁾ a feleleteket így: »akkor ez a felelet«.¹³⁾ Az első kérdés ekképen szól 21, v.): Miért vonatkozott a tilalom éppen a búzára, mely az ember táplálékának van rendeltetve? Felelet (22. v.): Mert a nemes asztalánál a szegény nem ehet saját kenyeréből (Ádám a paradicsomban Isten vendége volt). — Második kérdés (23. v.): Miért engedte meg Isten a sátánnak, hogy bejusson a paradicsomba? Felelet (25. v.): Mert ez volt Ádám

nak néhány sajátosságára vonatkoznak, melyeket Kohut Sándor a *Kritische Beleuchtung der persischen Pentateuchübersetzung* stb c. művének II. fejezetében (44 s. köv. l.) állított össze.

¹⁾ G. 28, 22.

²⁾ נכניר, G. 141, 11.

³⁾ פנדי און רג, G. 145, 29.

⁴⁾ גו יך פרסנ, G. 147, 1.

⁵⁾ פיראדני זר בפת, M. 77, 56 (Kohut 194. l.).

⁶⁾ דסתאר u. o. (Kohut u. o.)

⁷⁾ Pontozott: שנביה.

⁸⁾ G. 15, 4.

⁹⁾ 9. vers: אואן בנהאדם אורא נאם שנביה
כי יענו הסת אז שש רוזא ביה

¹⁰⁾ L. fent.

¹¹⁾ G. 17, 21—59.

¹²⁾ אנר פורסד כסי.

¹³⁾ נוואב אינסת.

tartózkodó helye, a sátánnak pedig kellett Ádámmal találkoznia. Harmadik kérdés (27—30): Az emberek miért nem sújtatnak ugyan azzal az átokkal, mint sátán, mint gögösségben vétkesek és vonakodnak alázatosságot tanusítani? Felelet: Sátán soha sem bánta meg a gögjét, míg az embernek megadatott a módja, hogy bűnbánás által elnyerje vétkének megbocsátását. — Negyedik kérdés (37—40):¹⁾ Mely bölcsesség rejlik abban a tilalomban, mely a paradicsom elvesztése között csakis az egy fára szorítkozott? Felelet (42—48): A tilalom arra szolgált, hogy Ádám, kinek nem az volt a rendeltetése, hogy örökké maradjon a paradicsomban, abból eltávolíttassék, minthogy ok nélkül a ház ura nem utasíthatja ki vendégét házából.²⁾

A Genesiskönyvnek ezen exegetikus fejtegetése mellett említhető egy hasonló kitérés a Mózeskönyvből. Sáhín a Mózes haláláról szóló nagy elbeszéléshez egy epilogust csatol.³⁾ melyben először kifejti, miért kellett Mózes sírhelyének ismeretlennek maradnia. E sírhely különben — úgy mond — zarándokoló helylyé⁴⁾ vált volna. Éjjel-nappal az emberek ott kifejezésre juttatták volna kívánságaikat és nem egy balga, mikor kívánsága nem teljesedett, hitetlenné lett volna. — A költő ezután fölveti a kérdést, hogy »a Teremtő, a kilenc sphaerának ura, miért nem engedte meg Mózesnek, hogy Kanaánba menjen?«⁵⁾ E kérdésre Sáhín három feleletet ad. 1. (14—26. v.) Midőn a nép a vízhiány miatt zúgolódott, Mózesnek a sziklánál Istent magasztaló szavakat kellett volna

¹⁾ Itt hiányzik a bevezető kifejezés.

²⁾ Az ötödik kérdés, a mint előttünk van, érthetetlen (49. v.: **אנר פורסר כסי אז גופתי ארם ובורי תא שורי אז מוליכי עאלם**). A feleletből a kérdésnek következő értelme világlik ki: Miért nem származtak gyermekek az első emberpártól, mielőbb ezt a paradicsomból kiűzték volna? A felelet (50—59) így szól: Az első emberpár gyermekei között, kik a paradicsomban születtek volna, gonoszok is lehettek volna; ezeket pedig nem illette volna a paradicsom mint tartózkodás helye. Csak a nagy ítélet napján kiderül majd, hogy az emberek közt ki méltó a paradicsomra.

³⁾ M. 191.

⁴⁾ 3. v. **חאנת גאה**: a szükség helye; azaz oly hely, melyen az emberek azért imádkoznak, a mire szükségük van.

⁵⁾ 9. v.: **גרא דאני נבירא סויי כנעאן נבורדש צאניעי נוה גרבי גרדאן**.

mondania; de ő heves felindulásában pálcájával a sziklára ütött. Büntetésül megtiltotta neki az Isten, hogy bejusson a szent földre.¹⁾ — 2. (27—39. v.) Ha Mózes vezette volna népét Kanaánba és ha ott örök nyugvó helyét találta volna, akkor Izraél minden időkre az országban maradt volna. De ennek nem volt szabad lennie, mert isteni végzet volt, hogy Izraél számkivettessék országából és mindenfelé szétszórassék.²⁾ — 3. (40—68).³⁾ A pusztai nemzedéknek, mely szintén nem vonulhatott a szent földre, vigasztalásúl kellett szolgálnia annak, hogy Mózes sem mehetett oda. A pusztában elhaltak lelkei megnyugvást találnak abban a gondolatban, hogy Mózes is osztzik sorsukban és azt a reményt táplálják, hogy a feltámadás⁴⁾ után vele együtt mennek Kanaánba. Akkor, ha majd a messiás jön — ezt fejt ki Sáhín végül — Mózes bejárja a világot, a szent földön kívül elhaltakat maga köré gyűjti és Kanaánba vezeti őket. Ott a próféta a fennmaradás italával itatja őket, ő lesz szószólójuk és Idriszhez meg Ridhvánhoz⁵⁾, az örök boldogság helyére vezeti őket.

¹⁾ Ebben az értelemben beszéli el Sáhín M. 113. fejezetében Num. 20, 7—14 tartalmát.

²⁾ E magyarázatot Sáhín a következő szavakkal vezeti be: Valakitől hallottam ily hagyományt (וְדִינָר אֶזְכֹּר כִּסֵּי זֵינַן סֵאן רִיוּאִיית) (שׁוֹנִידִם . . .).

³⁾ E bevezető szavakkal: Egy értelmes öregtől hallottam és tetszésemet találta (דִּינָר אֶזְכֹּר כִּירְד פִּירִי שׁוֹנִידִם פִּיסְנֵד אֶמֶד מֵרָא אֵין) (בֵּר גִּזִּידִם).

⁴⁾ פֶּרְדַּאֵי מַחֲשֵׁר.

⁵⁾ L. fent, 97. l.

IV.

Imráni.

Simeon Chákhám, Sáhín pentateuchuskölteményeinek kiadója szerint Mauláná Imráni volt az első, ki Sáhín után a perzsa zsidók közt föllépett mint a perzsa költészet művelője. De oly keveset tud róla, hogy az itt tárgyalandó két művét nem is ismeri, ellenben tévesen egy másik költőnek művét tulajdonítja neki.¹⁾ De Imráni két művéből is csak igen keveset tudunk meg magáról a költőről. Hogy neki is, mint Sáhinnak, Siráz volt a hazája, abból következtetjük, hogy Bábái Ibn Lutf Imráni sirázi sírhelyét a Sáhinéval együtt versben üdvözli.²⁾ Az Imráni név a költőt Imrán (azaz Amrám)³⁾ fiának jelzi; ő maga ezt a nevet mind a két művében⁴⁾ alkalmazza.⁵⁾ Valódi nevét nem ismerjük.⁶⁾

Imráni koráról értesítenek azon chronológiai adatok, melyek költeményeiben ezeknek a keletkezési idejéről olvas-

¹⁾ L. fent 30. l. 7. j.

²⁾ L. fent 5. l.

³⁾ Második művében (G.) Imráni magát határozottan Ibn Imránnak (אבן עמרם) nevezi. Olykor עמרמי a zsidóknak, mint Mózes népének megnevezése, így az egész munka végén, továbbá Ábót I, 11 végén.

⁴⁾ A következőkben e két munkát F (Fath-náme) és G (Gandzs-náme) betűkkel idézem, még pedig az elsőt az alább (V. fej. elején) álló kettős fejezetsorozat számaival (a Józsva és Sámuel könyveit illető két része szerint).

⁵⁾ F. Józsva 19 végén; 24 v.; 27 v. — F. Sámuel 8 v.; 25 v.; 53 v. — Továbbá F. bevezető fejezeteinek legnagyobb része végén. Hasonlóképen G. bevezető fejezeteinek végén.

⁶⁾ Imránit mint a 12. század egy arab írójának nevét l. Brockelmann, Geschichte der arab. Literatur, I, 391.

hatók. A Fath-náme (Győzelemkönyv) 6. fejezetében ezt olvasuk: Nagy Sándor óta ezer meg husz és nyolcszáz és tizenöt év folyt le.¹⁾ A munkához tehát a seleukidák aerájának 1835., a keresztény időszámítás 1523. évében fogott. A Gandzsnáme (Kincskönyv) bezáró fejezetében mondja Imráni: Ez a könyv Áb havában az 1848. évben (a seleukidák aerája szerint, tehát 1536-ban) fejeztetett be.²⁾ Ennélfogva Imráni épen kétszáz évvel Sáhín után virágzott. Korabeli uralkodót nem nevez; első műve bevezető fejezeteinek egyike panegyrikust tartalmaz egy zsidó jóakarójáról. A tizenhatodik század első évtizedei, melyekbe Imráni mivelődési kora és műveinek megszerzése esik, a s z e f i d á k családjának emelkedését látták Perzsia uralkodói trónján. 1502-ben Iszmail seikh a s á h címet vette föl, és 1524-ben kezdődött fiának Tahmaszpnak hosszú uralma (meghalt 1576-ban). A perzsák e l b e s z é l ő irodalma, melyhez Imráni egyik műve tartozik, a 16. században is még új virágokat hajtott, de e téren Imráni határozottan Sáhínt nevezi mintájának és annak művét folytatta.³⁾ A d i d a k t i k u s költészetben, melyhez második műve számítható, mindenesetre Szá'dit tekintette mesterének és jellemző körülmény az, hogy azon paraenesist, mely a Sámuel haláláról szóló fejezetnek elején áll,⁴⁾ Szá'dínak egy versével kezdi.⁵⁾

A G y ő z e l e m k ö n y v bevezető fejezetei közül a hatodik-

¹⁾ Józsua 6, 27: נואשתה בוד ואסכנדר בהר האל הזאר וביסת והשתצר: hely. a kéziratban והשתאר ופנקאה áll; de a korrektura okvetetlen szükséges.

²⁾ G. p. 140 b: נרדיר תמאם דר מה אב

תאריך ורא בידאן ודר יאב
דר סאל א'ת'מ'ח' אז הדאיית
חק ברר בבגדה אין ענאיית.

³⁾ H o r n, aki 1893-ban természetesen sem Sáhín létezéséről, sem Imráni szerzőségéről nem bírhatott tudomással, azt gyanítja, hogy a Sámuel könyvének költői feldolgozója közvetlenül Dzsámi eposzának mintáját követte és a muhammedán gondolkodáshoz alkalmazkodott (ZDMG. XLVII, 204). Ez a föltevés most, miután a két zsidó-perzsa költővel megismerkedtünk, magától elesik.

⁴⁾ F. Sámuel 44, 1. V. ö. Horn, u. h. 206. l.

⁵⁾ Sa'dis Aphorismen und Sinngedichte, herausgegeben und übersetzt von W. Bacher (Straßburg 1878), 132. l.

nak tárgya: »E költői mű megírásának okairól.« Ugyancsak e tárgyról szól a kilencedik fejezet is, melynek címe: »Az elbeszélés kezdete«. Ez utóbbiban elmondja Imráni, hogy magános tanulmányok után és fölsismervén költészetre való képességét, életének huszadik évében azt a merész elhatározást érlelte magában, hogy a tórát költeményben dolgozza föl és ezzel kommentárt ad hozzá, kezdve Nóachtól, és hogy hasonló módon Józsuá könyvét is földolgozza.¹⁾ Azonban e terv kivitelétől elállott, mivel a tórát már Sáhín tette költői munka tárgyává.²⁾ Sáhín költői nagyságát magasztalja és dicsérőleg úgy nyilatkozik róla, hogy ő nyitotta meg először ezt a forrást és a szomjazó ajkaknak bőséges italt nyújtott; megénekelte az eseményeket a világ teremtetésétől fogva Mózes haláláig.³⁾ Imráni ott akarja fölvenni a fonalat, hol azt Sáhín elejtette és azt akarja elbeszélni, ami történt az Isten oroszlánjának ki-
mulása után.⁴⁾

1) F. Józ. 11, 4—7: נְבוּדִי עוֹמֵר מִן אֵז בִּיסַת אֶפְזוֹן
מַעֲאֲנִי גָמַע בּוֹד וְטָבַע מוֹוֹזָן
דְּרֵאנִם טָבַע אֵז שׁוֹכֵי הָמִי דֹאשֶׁת
לְנֶאֱן תְּכַמִּי רֵא דֵר פִּינָה הָמִי כֹאשֶׁת
כֹּה תוֹר[הֶר] אֵז בְּנֶטֶם אֶרֶם סְרֹאסֶר
בְּגוֹיִב שְׂרַח אֵן אֹו נוּחַ דִּינֶר
פֶּס אֹונְגְהִי יְהוֹשֻׁעַ בְּגוֹיִם
בְּתֶרְתִּיב אֶנְדֶּרֶאן וְאֵדִי בְּגוֹיִם.

A 4. vershez megjegyzem, hogy a rímben mint sokszor אֵן áll helyett.

2) 8. v.: נָה דִירֶם בּוֹד שֶׁאֵהִין נִפְתָּה תוֹרָה
מוֹסֶלֶם דֹאשֶׁתֶם תוֹרָה מִן אֹורֶא.

3) 12. s köv. v.: דֵר אֹוּל אֵן סֵר לְשֶׁמָּה בְּנֶשֶׁאֲד
בֶּהֶר לֵב תִּשְׁנֶהִי גֵאֲמִי דִינֶר דֹאֲד
בְּנִפְתָּה אֹז אֶפְרִינֶשׁ אֵן מוֹקֶדֶם
וּמוֹסֶא תֵא כֹה בִירוֹן שׁוֹד זַעֲאֶלֶם

4) 14. v.: כִּנּוּן בִּשְׁנוֹ סוֹכֵן אִי מֶרֶד הוֹשִׁיֹאר זִבְעֵד אֹז הִגְרַת אֹון שִׁיר גִּבְאֶר
A fejezet további része bevezetésül szolgál Józsuá könyve tartalmához és elmondja Józsuának Mózes utódjául való fölvatását és Mózes halálát. A fejezet végén a költő elnézést kér művéért és még rövid függelékben azon kérdést vitatja, hogy Isten miért nem bízta Izraél vezetését Mózes ivadékaira (70. v.: . . . אֶנֶר פּוֹרְסֶד כְּסִי . . . l. lent 152. l.). A felelet így szól: Mert egyedül Józsuá volt méltó arra, hogy Mózes utódja legyen.

A bevezető hatodik fejezetben elmondja Imráni, hogy műve megírására öt tanítója¹⁾ Emín al-daulet wal-din²⁾ indította. Egyszer hozzá jött Imráni és megmutatta neki egy költeményét. A mester dicsérte ezt és költői tehetséget ismert föl benne. Egyúttal azt tanácsolta neki, hogy e tehetséget nagyobb munkára fordítsa. Beszéljen Józsuáról, Nún fiáról és tetteiről, továbbá Sámson cselekedeteiről és így tovább Dávidig és Salamonig.³⁾ Ezáltal, így szólt a mester, emlék fog maradni rólad; bárki olvassa majd szellemgyarapító költeményedet, ezer áldást mond lelkedre. »Ha a te műved beválik és ily győzelem meg lesz neked adva, akkor a szerencse száz kaput nyit előtted; a költészet fényével és a jámborság ütőjével elveszed a szerencse labdáját.« Imráni megszívlelte tanítója tanácsát és rögtön látott a munkához. 1523-ban⁴⁾ »föllebbentette a fátyolt a gondolat arcáról«, azaz megkezdte költeményét. Ezt a nevet adta neki: »Győzelem könyve,« »mert Győzelem és Szerencse barátságot tanusítottak irántam.«⁵⁾ Örömeben a Sáhín művének sikerült folytatása fölött ezt mondja Imráni: »Oly édes és szép munkát végeztem el, hogy Sáhín

¹⁾ F. 6, 2: רבם כה בוד אנדר גיהאן צו אַתאַבם. »Tanítóm, ki a világon nap gyanánt volt nekem.«

²⁾ 6. v.: אמין אלדולת אלדין. A versmérték miatt אלדין előtt elmaradt a ו. Ezt a zsidónál feltűnőnek található nevet abból lehet magyarázni, hogy Arghún vezírje, Sza'd-el-daulet zsidó orvos (l. fent 24. l.) testvéreinek hasonló neveket adott; egyikök Emin-el-daulet nevet kapta (l. Hammer-Purgstall, Geschichte der Ilchane, I, 389). Ezáltal, úgy látszik, szokásossá vált e név a perzsa zsidóknál.

³⁾ 13. s köv. v.:

בגוי קצהי יהושוע בן נון
גדא כרד או באמר חיי ביצון
בגוי המגנין תאראו שמשון
זשמשון תא בדווד [ו]סלימאן

⁴⁾ L. fent 156. l.

⁵⁾ 29b, 30a v.: גהארם נאם אין פתאח נאמה כה יעני פתח ודוולת יאר. A versmérték miatt a 29. vers második felében a mû neve így van írva נאמה פתאח (»Győzőkönyve«). De különben נאמה (fatħ-náme) a neve (p. 7, 15). Arab történeti munkák címében fatħ hódítást, győztes hadjáratot jelent (l. a hosszú lajstromot Brockelmann, Geschichte der arabischen Literatur, II, 650). Ugyanazon értelmű van »Fatħ-nâmah« kifejezésnek perzsa irodalmi termékek címében. L. Grundriß der iran. Philologie, II, 245 (1289-ből). Imráni talán gondolt

szelleme eljött annak megtekintésére.¹⁾ És továbbá így szól a büszke öntudat hangján: »Ha Sáhín élne napjainkban, örömmel adózna neked tetszéssel, elismerne engem a Beszéd uralkodójának, és ezerszeres áldást mondana reám.«²⁾ További elmélkedések, költészete értékéről, bezárják a fejezetet.

A bevezető fejezetek hetediké egy férfinak dicséretét zengi, ki iránt Imráni különös hálára volt kötelezve. Jehúda b. Jiczchák volt a neve.³⁾ Neki ajánlja föl költeményét: Minthogy Jehúdának nincs fia, hadd fogadja és őrizze Imráni művét fiául.⁴⁾ A költeménnyel együtt a barát neve is maradjon fenn örökre.⁵⁾

Egy külön fejezetben (8.) Imráni számot ad azon támadásokról, melyeket neki költői hivatása gyakorlásában el kellett szenvednie, valamint arról, hogy hivatása tudatából erőt merített művének befejezésére. Jóakaró barátok hiányán kívül főképen irigylőinek kaján megjegyzései csüggesztették őt el: Ezek becsmérőleg szóltak a költő művészetéről és vele szemben oly ellenséges indulatuak voltak, hogy »ha egy festményét látták volna a falon, azt körmeikkel lekapták volna.«⁶⁾ Csüggedtségéből egy hátif (az őt munkára ösztönző költői

is arra, hogy a címnek ily jelentése ráillik munkájának nagyobb részére, de ő maga a címnek csak szubjektív, a költő sikerét jelző magyarázatát adja.

¹⁾ 32. v.: צִנִּין תְּרַחֵי פִּכְנָדָם כּוֹב [ו] שִׁירִין כֹּה אֹמֵר דֵּר תִּמְאַשׁ רוּחַ — שִׁאֲהִין (kéziratunkban sokszor áll ט helyett ת), tulajdonképi jelentése: épület alapja.

²⁾ 46. s köv. v.:
אֲנִי בֹדֵי דֵּר אֵין אִיאָם שִׁאֲהִין
מֵרָא מִי כֵּרֵד דֵּר שִׁאֲדִי תַחֲסִין
מוֹסֵלֵט דִּאֲשֵׁתִי בֵּר מִן סוֹכֵן הֵם
הִזְאָרָם אִפְרִין כֵּרֵדִי בֵּהֵר דֵּם.

³⁾ F. 7, 22 s köv.: . . גִּרְאָגֵל כֹּאֲנִדְאָן רַבִּי יִצְחָק . . .
Azaz: a kornak bölcse, R. Jehúda. R. Jiczchák családjának mécsese.

⁴⁾ 44. v.:
צִוּ פִּרְזִנְדִּי נִדְאָרֵד אֵין כִּרְדִּמְנֵד
אִזְאֵן שׁוֹד נִשָּׁם מִן אֹרֵא צִו פִּרְזִנְה.

⁵⁾ 54. v.:
בִּכְאָם נִיךְ צִוֵּן אֵין נִאֲמָה כֹּאֲנִד
בִּנְאָם נִיךְ אִו בִּאֲשֵׁד כֹּדִאֲוִיד.

⁶⁾ F. 8, 21:
אֲנִי נִקְשָׁם בִּדִּידְנִדִּי בִּדִּוִּאָר
בִּכְנִדְנִדִּי בִּנְאִכּוֹן נִא בִּדִּדְאָר.

génius¹⁾) szózata ragadta ki: »Oh Imráni, Isten neked osztályrészül ezt a nagybecsü kincset (a költészetet) szánta. Búvár gyanánt kösd föl most az övet és hozd felszínre a tengerből a drága terhet.²⁾ Ne törödjél az ellenségek irigy támadásaival. Te vagy a szimurg,³⁾ ők a többi madár; a hollónak semmi köze a papagájhoz.⁴⁾ A te osztályrészed e drága gyöngyök; Isten juttatta neked ezt az ajándékot.«⁵⁾ Midőn, így folytatja Imráni, a hátiftól vettem az örvendetes jó hírt, hogy enyém a gondolat tengere, rögtön fölkötöttem az övet és leszálltam a hatalmas tenger fenekére. »Igazítottam természetem mérlegét és sáhíni ihletre törekedtem.«⁶⁾ Isten megengedte, hogy a tengerben számtalan gyöngyöt találjak és többet juttatott nekem mint más gyöngyhalászoknak. Midőn aztán gazdag gyöngyleletemmel csendesen ültem zugomban, újra szólt hozzám a magánosság és a tetszés hátifja⁷⁾ és arra buzdított engem, hogy válasszam a magánosságot, mert a ki magánosságban él, az szabad a kísértéstől és a földi létnek bánatától, és megtalálja az utat a más világhoz. Imráni föltette magában, hogy ezt a tanácsot követi. A fejezetet imával zárja be: »Oh Isten, adj nekem kedvet az aszkézisre, adj nekem megnyugodott szívet és elzárkozó magánosságot, tégy engem szabaddá a köznép társaságától, magánosságban engedd maradnia szolgálodat a reggelig!⁸⁾

¹⁾ L. fent 144. l. A hátif szavainak (26—36. v.) csak egy részét adom.

²⁾ 28. v.: בקוצי (בנֹאצי ל.) כמר דר בנר אכנון אוין דריא בר אור. באר מכנון. A költő a búvár, ki a költészet gyöngyeit fölhozza a gondolatok tengeréből.

³⁾ L. fent.

⁴⁾ L. fent 8. l, 3. j.

⁵⁾ 36. v.: נציב תוסת אין דור האיי שאהי
תורא אין בלשש אומר או אלאהי

⁶⁾ 39. v.: תרוז (תראווי ל.) טביעת ראסת כררם
ושאהין הסתי דר כאן (כואסת olv) כררם.

⁷⁾ 43. v.: דיגר באר האתף כלות ואחסאן
נרא דר דאר . . .

⁸⁾ 54. s köv. v.: כראיא דר ריאות רגבתם דיה
דל גמע ופראו כלותם דיה
כלאצי דיה מרא או צחבת עאם
בכלות דר בר אור בנדה תא באם.

Azon okokról, melyek Imránit második művére, az Á b ó t h misna-traktátus költői földolgozására indították, ennek ötödik fejezetében ad számot. Elbeszéli, hogy egy tavaszi reggelen néhány barátjával együtt¹⁾ egy kertben gyönyörködött a virágok pompájával. Egy csendes sarokba ült és úgy tetszett neki, mintha párbeszédet hallana a ruháját megszaggató rózsa²⁾ és a panasz hangján éneklő fülemile között. Miért szaggatod meg ruhádat? Miért dalolsz oly bánatosan? Így kérdezték meg egymást. A fülemile ekképen válaszolt: Én tudom, hogy a tavasznak nem lesz maradása, eljön az ősz, a midőn meg leszek fosztva tőled; a leendő válás már ma okozza kesergésemet. A rózsa pedig így felelt: Én is gyászolva szaggatom meg ruhámat, mert tudom, hogy szomorú kimulásom elkerülhetetlen. E párbeszéd Imrániban minden földi dolog mulandóságának gondolatát kelti: A sphaerák hűtlenségének tudata tölti be lelkét, mely különbség nélkül véget vet mindennek, mihez az ember köti szívét. Ekkor — így folytatja Imráni — lemondtam a világ kertjéről és választottam magamnak az igaz üdvösség csendes zugát. A kertnek levegője elvesztette rám nézve elbájuló hatását, a rózsák pompája szemeimben tüskékké vált.³⁾ Ebben a hangulatban hallottam az Észnek e szózatát: Elhagytad a világ kertjét, de paradicsomba⁴⁾ jöttél. Azt kívánom, hogy a barátaid szívének örömére, ellenségeid bánatára egy várt építs föl. Ez a vár zarándokoló helye lesz az angyaloknak, a szent lélek fog benne megnyilatkozni.⁵⁾ Imráni a vár allegóriája alatt oly költeményt ért, melyben a lemondásra célzó új érzülete nyilvánuljon. Mintegy isteni ihletés ébresztette benne azt a gondolatot, hogy e költemény tárgyául az Áboth traktá-

¹⁾ G. 5, 7:

צבחי כה צפא נמוד רוכסאר
בא יך דו רפיק מושפך ו[יאר].

²⁾ A feslő és szirmait hullató rózsa mintha megszaggatná ruháját: a gyásznak jeléül.

³⁾ 45. s köv. v.:

אז באג גהאן טמע בורידם
נא גושהי עאפיית גוזידם.
דל סרד שוד(ם) אז הוואי בוסתאן
שוד כאר בצשם מן גוליסתאן.

⁴⁾ Értsd a magasabb szellemi életet.

⁵⁾ 56. v.: מלאך בונד ורא יארט; 61 V.: רוח אל קודוש בדידן אייר.

tust válassza.¹⁾ Az erkölcsstani mondások e gyűjteményét szellemi kincsnek írja le, melynek eléréséhez varázseszköz (talizmán) nem szükséges és melyet nem őriz sárkány. Kiemeli, hogy e mondások szerzőiül kétszer negyven egyén²⁾ neveztetik, mind a hány isteni bölcsesség tulajdonosa, igaz tudásnak tanítója. E mondásgyűjtemény, mely a tóra mintájára öt részre van osztva,³⁾ annak, a ki olvassa, a tórának alapjait, de részleteit is feltárja.⁴⁾ A ki a könyvnek minden egyes mondását és minden egyes tanát megszívleli, az értelmessé válik; aki elejétől végig olvassa, az megismeri tartalmának titkát.⁵⁾

Az idézett nyilatkozatokból világossá lesz, miért nevezte Imráni a költeményt kincskönyvnek, jóllehet határozottan nem okolja meg sehol e megnevezést.⁶⁾ A két végző fejezet (összesen 200 verspár) nem tartalmaz semmi konkrét adatot, sem a költőről, sem a művéről, kivéve az utóbbinak befejezésére vonatkozó, már fent említett choronológiai adatot. E két fejezet egyikében azt mondja, hogy csak külső körülmények és akadályok okozták, hogy műve terjedelmét nem gyarapította 60.000 verspárra.⁷⁾ A »Kincskönyv« tényleg vagy 5200 verspárból áll. Imráni érezte magában az arra való képességet, hogy még sokkal terjedelmesebbé tegye az Atyják mondásainak földolgozását, jóllehet ama nagy szám kerek számnak veendő.⁸⁾

¹⁾ 68. v.:

בְּשִׁיר כְּוֹדֵאִיִּים אִז עֲרֵבֹת
אִין מַעֲרַפֶּת אִז מַסַּכַת אֲבוֹת.

²⁾ 77. v.: דְּוֹ לַעַל תִּנְאֵן. Pontosán 71, Strack kiadásának lajstroma szerint.

³⁾ 70. v.: תּוֹרָה צִפֶּת אִז בִּפְנֵי קַסְמַסַּת.

⁴⁾ 97. v.: זִירָא כֵּה אֲצוּל וּפֶרֶט תּוֹרָה שֶׁךְ נִיסַת כֵּה כְּשֶׁךְ גִּרְדֵּד אֹרָא.

⁵⁾ 106. s köv. v. A fejezet vége (108—166) hosszú paraenesis, intés a munkában foglalt tanoknak megszívlelésére.

⁶⁾ Az Abóth I, 1. A bevezető fejezetben is (6, 15) azt mondja Imráni: Ezt a kincset én nyilvánvalóvá teszem (אִין גִּנֵּי כּוֹנֵם מִן אֲשַׁכָּאֵרָא).

⁷⁾ 196. s köv. v.:

גַּר בֵּים עֲלֵאִיקָם נֵה בּוֹדִי
תְּשׁוּיִשׁ עֲוֵאִיקָם נֵה בּוֹדִי
מִי בּוֹד תִּמְאָם אִין סְרָאֵסֶר
אִז שֶׁסַת הִזְאֵר בֵּיִית בֵּר סֵר.

⁸⁾ Firdúsi Sáhnáméja verspárainak száma kereken 60.000 (Grundriß, II, 197). Talán erre gondolt itt Imráni.

Néhány sorral alább Imráni ekkép panaszkodik:¹⁾ Kétezer királyi gyöngy van birtokomban, de fájdalom, nincs számukra vevő! Az akadályozó körülmények, melyekre visszavezeti művének kisebb terjedelmét, azon sokféle bajok, melyeknek ő, mint ugyanabban az összefüggésben panaszolja, ki van téve. »Minden nap más elnyomást szerez nekem, más balesetet hoz fejemre.«²⁾ Különösen a miatt panaszkodik, hogy bánatot szerzett neki a barátjaitól és hozzátartozóitól való elválása.³⁾

Magában a munkában Imráni egyszer talál alkalmat arra, hogy nevezze barátjait, még pedig Eliézer b. Hyrkanos első mondásánál, mely a barát becsületéről szól (II. 10.). Egy *chorászáni* bölcsnek mondását idézi: »Elhagyatottság és halál egynek tekinthetők.«⁴⁾ Ezután kesereg drága barátjainak és társainak elválása miatt, kik testvéreivel együtt elmentek.⁵⁾ Először nevezi a következőket: Júszuf, Hárún és Manszúr (ezek alkalmasint testvérei), azután »Ábrahámot, ki testvér gyanánt volt nekem és valamennyinél drágább,« továbbá Ni' matalláhot, Jákóbot, Józsefet. »Ők mind elmentek fájdalmamra.« »Ha szívem visszaemlékszik a velük való érintkezésemre, akkor lelkem szinte kimulik a válás fájdalmától.« Imráni még azt is elmondja, hogy meglátogatta társainak sírjait és újra súlyosan érezte a válás fájdalmát. Hangosan panaszkodott a hűtelen sors ellen, midőnhirtelen a rejtelemből egy hang ütötte meg fülét:⁶⁾ Oh te, ki a földön ülsz és levegőt mérsz, szabadulj meg ettől a tűztől és víztől,⁷⁾ hogy a tiszta világhoz megtaláljad az utat;

¹⁾ 103. v.: דארים דו הזאר דור שהואר

הייהאט כה ניסת יך כרידאר.

²⁾ 107. v.: הר רוז כונד גפאי דיגר
ארד בסרם בלאי דיגר.

³⁾ 100. v.: און בם כה שודם זי גם פרישאן
אז פֿרקת דוסתאן וכישאן.

⁴⁾ 21. v.: כוש גופת חכים דר כוראסאן
תנהאיי ומרג הסת יך סאן.

⁵⁾ 32. v.: יאראן עזיו ומהרבאנם
רפתנד אוא בראדראנם

⁶⁾ 50. v.: ..אז גייב בגושם אמר אוואז

⁷⁾ Imráni itt, mint sokszor Sáhín, a négy elem együttes említését alkalmazza, a perzsa költők szokása szerint. »Tűz és víz« a fájdalmas

magad föld lévén, mit teszel a földön? Bontsd ki szárnyaidat, nyisd meg elmédet, hogy megszabadulj szenvedésedtől!«¹⁾

Elhagyatottságában Imráni annál bensőbben érezte a fiához való szeretetét, kinek felajánlja Kincskönyvet: ennek bevezető részében ugyanis egy külön fejezet áll: »Intés fiam Dzsalladdin Szár Sálóm számára (valamint mind az Izraél fiai számára).«²⁾ Intését a leggyöngédebb megszólítással vezeti be: »Oh szivem mindkét szemének fénye, oh mindkét világra szóló termésem te!« Arra emlékezteti fiát, hogy jó nevet adott neki, hogy őt a tökéletesítés céljából oktatta, hogy az atyának a fia iránt való kötelességeit teljesítette. Most fiától azt várja, hogy jó nevet szerezzen magának és hogy jelessége által örömet okozzon atyjának. Imráninak atyai jó tanácsai közül néhányat emlitek: Ne légy soha tudás és jó cselekedetek nélkül és óvakodjál oly férfiútól, ki jó cselekedetek nélkül szükölködik. (20.) Fordítsd el gyeplődöt a vágyak utjától; ha vágy nélkül vagy, erős vagy mint az oroszlán, vágygyal pedig rab vagy (39). Kerüld a közönséges emberek társaságát (41). Vallás dolgaiban képmutatás nélkül cselekedjél (43). Ne töltsd az időt tétlenül és könnyelműen (45). Szemérmetes légy az emberekkel való érintkezésedben (51). Szökjél elbizakodott emberek elől (62). Ha sikereket keresel, becsületességgel törekedjél, míg nem melléd társul a szerencse (63). Kerüld a veszély alkalmát és ne légy félelem nélkül (64). — Magára a munkára, melynek bevezetésében található az atyai intés, ez utóbbi egyszer sem céloz.³⁾ De a Kincskönyv különféle helyein elmélkedése tár-felindulást jelöli (sóhajok és könnyek), »levegőt (szelet) mérni« célzás a földi törekvések semmis voltára.

1) 53. v.: בְּנוֹשָׁאֵי פֶר וּבְאֵל וְהִימַת בֵּישׁ.

תָּא בְּאֵז רַהֵי זֵי מַחֲנַת בֵּישׁ.

2) דֶּר נְצִיחַת פֶּרֶנֶד מִיּוֹלָא גִלְאֵלְדִין שֶׁר שְׁלִים בָּא הֵמָּה פֶּרֶנֶדָן יִשְׂרָאֵל.
»A mester fia« e helyett: »fiam«. Ez a másolótól ered, valamint a mű feliratában álló cím is.

3) Első művében Imráni a világ mulandóságáról és a tudás mentő hatalmáról szóló paraenesis keretében intéssel fordul fiához (I, Sám. 25, 1 bevezetésében, F. Sám. 45, 19, ZDMG. XLVII, 207, Horn); mely e szavakkal kezdődik: »Eredj, atyád fia, tanulj tudást, mert tudás által megvilágosittatik cselekvésed.« Föl kell tennünk, hogy ezen apostrophát későbbben illesztette be.

gyához a költő intéseket is fűz, melyekkel fiát megszólítja, ily jelzőkkel, mint »atyám lelke«, »mind két szemem fénye«. ¹⁾

A Kincskönyv Imráninak sokszor nyújt alkalmat arra, hogy saját korának bűnei miatt keseregjen és a zsidó diaspora szomorú helyzetéről panaszkodjék, II, 9 a-hoz ²⁾: Oh jaj, hogy senki sem maradt meg az igazság emberei közül; tudás és jámbor cselekvés most már csak emlékezetben élnek. Ahrimán ebben a mi korunkban Szuleimanná lett. ³⁾ Ezek a farkas természetű ⁴⁾ Józsefcskék okozói annak, hogy hit és vallás eltűntek. — II, 10 b-hez. Itt találunk hosszabb panaszt a képmutatókról, mint a kornak nagy fekélyéről »Arcukkal Istenhez fordulunk, szivük a bazárban van, mindig a jogtalanság és elnyomás ösvényein«. Csúfolkodnak és bort isznak; a mi jót tesznek, az képmutatással jár; a szóban, melyet kimondanak, bűn rejlik. A legnagyobb tudóst ők koldusnak tartják, másra nem gondolnak mint pénzre. — Ugyanott arról beszél, hogy a tudás erdejébe oroszánok helyére sákalok jöttek. — II, 15: Ravaszságra és csalásra kétszáz nyelved van, tudásra és ismeretekre száj nélkül vagy; táncnál és zenénél nagyon fürge vagy; Istenfélésben és imában gyöngö. A tefillint eldobod kezedből és a sátán kísértésének békóit viseled. — III, 5: Oh jaj, hogy ennek tudata sem hat át bennünket! A szenvedések és az uralkodók sanyargatása és a nyílt meg titkos zaklatások, ha jól fontolod meg, mindnyáját a tórának elhanyagolása okozta. ⁵⁾ — III, 10 b: A Dósa b. Harkinasz mondásában ostromozott bűnök fejtegetése ezzel a felkiáltással végződik: Oh jaj, hogy ilyfajta emberek miatt kell nekünk szenvednünk, hogy ki vagyunk szolgáltatva a sors zavarainak és a népek nyomásának!

¹⁾ I, 4 végéhez; I, 16 v.; II, 12; III, 5 v.; III, 9; IV, 10.

²⁾ A következőben csak néhány mondatot adok a hosszú daraból (5. s köv. v.).

³⁾ שׁוּר אַהֲרִמָּן אֵין זִמָּן סְלִימָן, azaz: Sátán uralkodik.

⁴⁾ אֵין יוֹסֵפֶכָּאן כֵּה גוֹרֵג רֵאָהֶנֶר. Érti a képmutatókat, kik külsőleg úgy cselekednek mint József, de valóban farkasok módjára cselekednek. Épúgy IV, 20 a (130 b): זֵין יוֹסֵפֶכָּאן גוֹרֵג צוֹרֶת הֶרְגוּ נֶרְסִי בֶרֶין וְחִכְמָת.

⁵⁾ A Kincskönyv több helyén beható intések olvashatók a fiatalság oktatására, p. IV, 14; IV, 20.

Az eretnekek és téves hitűek ellen Imráni fanatikus szavakkal kel ki az Eleázár b. Arákh mondásának (II, 14) alkalmából.¹⁾ Más helyen (IV, 13 a) a vallás tudománya mellett a logika és astronómia tanulását ajánlja,²⁾ de szükséges, hogy amaz minden tudásnak alapja legyen. — Imráni ott-honos a vallásbölcshetség fogalmaiban.³⁾ Különösen az emanáció⁴⁾ fogalma, a mysticismus határát érintő jelentésében, gyakran található a Kincskönyv elmélkedéseiben.⁵⁾

Levitasz mondásához (IV, 4 a), mely a szerfölötti alázatosságot ajánlja, Imráni a világról való lemondásnak és a teljes önmehtagadás tanait fűzi, a mint azokat a szűfizmus az Isten iránt való tökéletes odaadás hirdetésével kötötte egybe. »A ki önmagának a hatalmából menekült, a ki sem ehhez, sem ahhoz nem kötötte szívét, a ki lemondott a világról és magát Istennek adta át . . . az saját lététől elfordította arcát és tudomást nyert a nemlét világáról . . . arcával az isteni Egység kertje felé fordult, a Szeretethez találta az utat és mindentől elfordult, ami nem szeretet.

Imráni jellemzésére álljon itt néhány tétel a Kincskönyvből. A türelem kulcs a tudás kincséhez (I, 1 b). A kinél tudás és cselekvés gyarapodik, abban az Isten és az emberek találhatnak örömet (u. o.).⁶⁾ Tudósnak, a ki kapzsi, undorra válik tudománya, ő ki van zárva a Barátnak (Istennek) közösség-

1)

צרוקי ומין ואהל בייתום

מאנדהי קייסרנד וטיטום

ימח שמם יא אדוני

באונהא חמה מודברנד ובדראי.

Az eretnekek a császárhoz (Hadriánushoz) és Titushoz hasonlóak, mint az utálat tárgyai.

2) פם מנטק והייהתסת חכמת או עלם יקין רסי ברפעת

3) ואניב ארונוד: IV, 16; ראת וצפאת III, 17

4) (שפע héberül) פייט, פייץ vagy פייז

5) I, 5 פייזא אישים (az angyaloktól — az angyalokról l. művemet: Maimúni Mózes szentírásmagyarázata 66. l. — eredő emanációk). I, 19a vége felé: צשמדי פייץ (az emanáció kútfeje). — I, 19 elején »ha az angyal emanációja lelkedbe száll«. — III, 11: »hogyan Isten emanációja lelkedbe jusson«. — IV, 16: מעמור בפייטהאי יודאן (a más-világ leírásában: »benépesítve az Isten emanációival«).

6) צון עלם ועמל זיאר גרדר זוי כאלק וכלק שאר גרדר

ből, nem mag ő, hanem csak hüvely (I, 3). — A vallástörvényben úgy gondolj mint Akiba, királyt és koldust egyenlőknek tekints (I, 8).¹⁾ — Hagyj föl a világgal, a hitet vedd kezédbe, ne veszítsd el a gyöngyöt, de vigyázz a kagylóra is. (I, 13). — Ne kérj senkitől semmit, akár előkelő, akár alacsony rangú embertől; ez az út a magas névhez. Ne adj el tudást²⁾ kenyérért és ruháért, saját homlokodról töröld le a verejtéket (azaz magad dolgoz), hogy bár mit eszel, az megengedett legyen és szerencséd ne szűnjék meg soha (II, 2). — Ovakodjál attól, nehogy hozzád hasonlónak légy szolgájává; mint koldus a világ uralkodója vagy. Ha maradandó akarsz lenni mint a nap, menekülj állandóan az Isten árnyékába (II, 2). — Ha nincsen pénzed, ne búsulj és ha van pénzed, ne légy fennhéjázó (II, 8).³⁾ Ha száz jótéteményt is mivelsz az emberekkel, hiábavalók azok, ha szived nem tiszta (II, 9 a). — Olvass és irj és légy jókedvű; végül kitudódik a te jelességed⁴⁾ (III, 8). — Nincs szebb a jóakarathnál; nyájasság által gyönyörhöz jutsz⁵⁾ (IV, 19).

Néhány képleges mondás. Midőn látod, hogy két ember meghasonlik, ne légy köztük az üszök; ha a tüzet szitod közöttük, végül magad fogsz elégni. (I, 12). — Ne légy hosszúnyelvű mint a gyertya, hogy le ne vágják a fejedet (II, 17). — Ha a vadásznak kedve van a vadászatra, kutyáját a láncon tartja. Miért teszed a te kutyádat — a rosszra való hajlamot — szabaddá a bilincstől? Te magad lész a vad, melyet űzőbe vesz és prédájává válsz (IV, 1). — Értsd meg, hogy az embernek élete gyertyához hasonlít, mely a szélnek van kitéve (IV, 4 a). — Ez a lélek, melyet az Isten nekem és neked adott, kincs, melyet Istentől kaptunk. Ez a kincs, melynek isteni a lényege, mintegy tükör a király szépsége számára; jól ügyelj a tükrökre és tartsd oda a királynak szivednek ar-

¹⁾ מי באש בשרע צון עקיבא סולטאן וגדא בבין יכירא. Imráni azzal Akibának egy jogi tételére céloz, M. Bába kamma, VIII, 6 (l. még Sabbath 128 a).

²⁾ Tulajdonképen: szentírásmagyarázat (תפסיר).

³⁾ גר בי דרמי מבאש רנגור ור בא דרמי מבאש מגרור.

⁴⁾ מי כאן והמי נויס וכוש באש אכיר הונר תו כוש שווד פאש.

⁵⁾ כושתר נבווד זו מהרבאני אז מהר בירסי בכאמראני.

cát (IV, 16). — Ez a mulandó világ olyan nekünk mint a dajka; száz becézgetéssel fölnevelt téged, minden percben más más kedvességet tesz veled, jobban mint atyád és anyád. (IV, 17).

Imráni nyelve jobban van vegyítve héber szókkal mint Sáhiné. Példa erre nem szükséges. De emlitem **הַנְּפִי** szót (G. I, 12), ami perzsa abstractum a héber **הַנִּי**-hez; továbbá **בְּשָׂאוֹמִי** (IV, 15 b), a mi perzsa ragu alakja a héber **שְׂלוֹם**-nak.

A Győzelemkönyv számára Imráni azon versmértéket választotta, melyet Sáhín alkalmazott a Geneziskönyvben és a Mózeskönyvben; a Kincskönyv számára pedig Sáhín Ardesírkönyvének versmértékét. Tehát ebben is mintáját követte.

V.

Imráni Győzelemkönyve.

A Győzelemkönyv (Fath-náme) folytatja a bibliai történetnek Sáhíntól eredő költői feldolgozását; valamint amaz a pentateuchust úgy Imráni műve a történeti könyveket: Józsuát, Birákat, Sámuelet, Királyokat, veszi alapúl. A költőnek föntidézett nyilatkozata szerint továbbviszi az elbeszélést Dávidig és Salamonig. A Salamon utáni királyokról e nyilatkozat nem beszél; tehát feltehető, hogy a munka Salamon halálával végződött.

A két kézirat, melyből eddig ismeretessé lett a »Győzelemkönyv«, sok fejezetet tartalmaz, melyek Józsuához és Sámuelhez valók. A következőkben mindenekelőtt a részben nem teljesen fönmaradt fejezetek lajstromát adom, még pedig többnyire csak azon bibliaszöveg említésével, mely a fejezet alapját teszi, de olykor a költeményben magában meglévő fejezetcímmel. A Győzelemkönyv két kézírata közül az egyik Elkan N. Adler tulajdona (A betüvel jelölöm).¹⁾ A második

¹⁾ Adler gyűjteményének 298. száma zsidó-perzsa kézíratainak nyomtatott jegyzékében — T. 15 alatt — tévesen Sáhínnak van tulajdonítva. 119 levélből álló kötet kis nyolcadrétben. Az első lapon a munkának következő fölirata olvasható: בשם ה' אל עולם כתאב פתח נאמה מ' עמראני ע'ה דר באב בורדן יהושע בן נון ע'ה בני ישראל רא בזמין כנעאן בעד אז הגרת מר'עה ומסכר כרדן יהושע בן נון ע'ה כנעאן זמין רא ובכש כרדן שבטים [רא] בפראמן חק. Ezen feliratban a munkának csak kezdő része van említve: mikép vezette Józsuá Mózes halála után Izraél fiait Kanaán országába; ezt meghódítja és Isten parancsa szerint a törzsek közé fölosztja. — A fölirat után még e szó áll פארסי, a munka nyelvének megjelölése. — A kézirat néhány levele a jelenlegi modern kötésben nem igazi helyére került, részben a lapok megfordítá-

a British Museum kéziratainak Or. 2453. száma (B betűvel jelölöm).¹⁾ Az elsőt tulajdonosának szívesége folytán használhattam; a másodikból Büchler Adolf Londonban szíves volt számomra a fejezetek címeit lemásolni. A. az egész munka kezdetét tartalmazza, valamint a Józsuához való fejezetek nagyobb számát és néhányat Sámuelhez. B. csakis Sámuelhez való fejezeteket tartalmaz, melyek közül egyesek A-ban is megvannak, továbbá a munkának Rúthra vonatkozó egy részét.²⁾

J ó z s u a.³⁾ 1. (14 verspár). Isten egységének dicsérete (1 a). — 2. (55 v.). Első ima. Panasz és kérelem Isten gondviseléséért⁴⁾ (1 b). — 3. (30 v.) Második ima. Bűnbocsánat és a Teremtőnek kegyelme⁵⁾ (2 b). — 4. (35 v.) A teremtések legjobbjának, Mózes fenségének, dicsérete⁶⁾ (3 b). — 5. (65 v.) Arról, hogy az ember az örökkévalóság eredetének helye felé forduljon és hogy abban hagyja a mulandó világ nagyrabecsülését.⁷⁾ (4 a). — 6. (54 v.) E munka megírásának okáról (5 a). — 7. (55 v.). A megdicsértnek dicsérete⁸⁾ és a Győzelemkönyv befejezéséről (7 a). — 8. (55 v.) A beszéd művészetének kiválóságáról és a beszéd művészeinek jelességéről.⁹⁾ (8 b). —

sával. Józsuá könyvéhez — a helyes sorrendben — a kézirat következő lapjai valók: 1—71, 85, 84, 114, 72—83; Sámuelhez: 115—118, 45, 110—112, 113b, 113a, 86—88, 90—96, 89, 101—109, 100b, 100a, 97—99. A kézirat keletkezésének ideje nincs benne följegyezve. A 12. a lapon, melynek alsó fele üres, olvasható egy Léa bath Jicchák halálának napja: hétfőn, 5582, tisri 12 (ו' י"ב אום חודש תשרי שנת התקפ"ב ליצירה) (רו"ב' שבת). A kézirat, melynek utolsó (119.) leveléről már fent (74. l.) volt szó, nagyon hibás orthographiát mutat és különben is hibákkal van telve.

¹⁾ L. e kézitról P. Horn, ZDMG. XLVII, 204 s köv.

²⁾ A fejezeteket magam számoztam, folytatólag, tekintet nélkül a hézagokra, még pedig külön a Józsuához és külön a Sámuelhez tartozókat.

³⁾ Csak A.-ban.

⁴⁾ מונאגאת אול דר זארי וטלבגארי אלתפאת אלהי.

⁵⁾ מונאגאת דואום דר בכשאיס ולושה פרוזגאר (sic) בא בנדה.

⁶⁾ פי' נחת (נעת =) בהתרין כאינאת חשרת כלים אללה ע"ה.

⁷⁾ דר תוגה במקאם אצל ותרך כרדן ברפע דניא גויד.

⁸⁾ דר מדה ממדוח. L. fent 159. s köv. l.

⁹⁾ דר אעתבאר סבן דאן (דאני l.) והנר סבן דאנאן.

9. (92 v.) Az elbeszélés kezdete (10 a). — 10. (39 v.) Józsuá: 1, 1—9 (12 a). — 11. (30 v.): 1, 10 s köv. (13 b). — 12. (91 v.): 1, 12—18 (14 b). — 13. (215 v.): 2, 1—24 (16 b). — 14. (33 v.): 3, 1 (24 b). — 15. (138 v.): 3, 2—4, 24 (23 a). — 16. (166 v.): 5, 1. (»Józsuá levelet küld Kanaán főkirályához«)¹⁾, 25 b). — 17. (70 v.): 5, 2—8 (29 b). — 18. (99 v.): 5, 9—12 (31 a). — 19. (82 v.): »Jákób fiai elindulnak Gilgálból és Jerichó ellen vonulnak« (33 b). — 20. (52 v.): 5, 13—18; 6, 1 (35 b). — 21. (212 v.): 6, 2—27 (36 b). — 22. (37 v.): 7, 1, 21 (41 b). — 23. (125 v.): 7, 2—9 (42 b).²⁾ — 24. (177 v.): 7, 10—26 (46 b). — 25. (112 v.): 8, 1—17 (50 b). — 26. (65 v.): 8, 18—29 (53 a). — 27. (124 v.): 9, 1—2 (54 b). — 28. (105 v.): 8, 30—35 (57 b). — 29. (86 v.): 9, 3—5 (60 a). — 30. (176 v.): 9, 6—15 (62 a). — 31. (184 v.): 9, 16—27 (66 a). — 32. (220 v.): 10, 1—7 (70 a).³⁾ — 33. (381 v.): 10, 8—27 (72 b). — 34. (117 v.): 10, 28 (81 a).⁴⁾ Sámuel.⁵⁾ 1—7 (36 a—63 b): I. Sám. 1—5.⁶⁾ — *8. (vége, 32 v.): I. Sám. 7, 15—17; *9. (eleje, 7 v.): 8, 1 a. — *10. (176 v., eleje és vége hiányzik): 11, 11—13.⁷⁾ — 11.

¹⁾ L. alább.

²⁾ A 102. vers után egy egész lap hiányzik, melyen el volt mondva az Áj előtt megvert csapat visszatérése a táborba, valamint Józsuának gyásza és imájának kezdete; az ima vége megvan a 46a lapon. — A kézirat 45. lapja Sámuelhez való.

³⁾ A 71. és 72. l. közé valók: 85, 84, 114.

⁴⁾ A fejezet csak első része van meg.

⁵⁾ A szövegben a B. kéziratban meglevő fejezetek lajstromát adom. A. mit csak az A. kézirat tartalmaz, azt a lajstrom kellő helyére illeszttem. — B.-ben a Sámuel könyvéhez tartozó első fejezetet közvetlenül megelőzi Rúth könyve földolgozásának vége (34—36.). Imrání tehát a Bírák és Sámuel könyvei között Rúth könyvének adott helyet, egészen úgy mint Sáhín Jób könyvének a Genesis 36. és 37. fejezetei között.

⁶⁾ Az 1. és 3. fejezet nagyobb töredékei, valamint az egész 2. fejezet A-ban is található és pedig: 115 a—116 a (52 verspár), I. Sám. 1, 10—18-hoz; 116 a—117 a (148. v.), 1, 19-hez; 117 a—118 b (89. v.), 1, 20—28-hoz.

⁷⁾ A 8., 9. és 10. fejezetek A.-ban a 45., 110.—113. lapokon állanak.

(64 a—65 b,¹⁾ 71 a): 15, 1—9. — 12. (71 b): 15, 10—31. — 16. (75 a): 15, 32—35, 16, 1—10. — 17. (80 a): 16, 11—13.²⁾ — 18. (82a): 16, 14—23.³⁾ — 19. (85 a): 17, 1—11.⁴⁾ — 20. (86 a): 17, 12—22.⁵⁾ — 21. (87 b): 17, 23—31.⁶⁾ — 22. (88 a): 17, 32—39.⁷⁾ — 23. (89 a): 17, 40—51.⁸⁾ — 24. (92 a): 17, 52—58, ; 18, 1—5.⁹⁾ — 25. (95 a): 18, 6—9.¹⁰⁾ — 26. (96 a): »Sául társas gyülekezetet tart az ország nagyjaival, és a nagyok meg Jónáthán Dávid dicséretét mondják« (bevezetés 18, 10-hez).¹¹⁾ — 27. (98 a): 18, 10—13.¹²⁾ — 28. (103 a): 18, 14—24.¹³⁾ — 29—35 (105 b—122 b): 18, 25—20, 11.¹⁴⁾ — 36. (66 a): 20, 12 s köv. — 37—43. (123 b—149 b): 21, 11—22, 5. — 44., 45. (150 a—156 a): 25, 1—12.¹⁵⁾ — 46.—52. (146 a—175 a): 25, 13—26, 25. — 53. (175 a): 27, 1—6.¹⁶⁾ — *54. (A. 99 a), b): 27, 7—12.¹⁷⁾ — 55.—58. (177 b—192 a): 28—31. — 59—69. (192 a—220 a): II. Sámuel 1—5, 12.

A Győzelemkönyvnek azon fejezetei, melyet Józua

¹⁾ A 66. és köv. lapok a 36. fejezetet tartalmazza és a 122. l. után valók.

²⁾ A fejezet vége (13 verspár) A.-ban (86 a).

³⁾ A.: 86 a—88 (105 v.).

⁴⁾ A.: 88 b, 90 a—93 b (161 v.). B.-ben úgy látszik két lap hiányzik.

⁵⁾ A.: 93 a—95 b (68 v.).

⁶⁾ A.: 95 a—96 a (41 v.).

⁷⁾ A.: 96 a, b (36 v.). A fejezet vége A.-ban hiányzik.

⁸⁾ A.: 80 a, b, 101 a—102 a, a fejezet nagyobb része (102 v.).

⁹⁾ A.: 102 b, 104 b (92 v.).

¹⁰⁾ A.: 104 b—106 b (98 v.). — B.-ben, úgy látszik, hiányzik egy lap.

¹¹⁾ A.: 106 b, a fejezet kezdete (6 v.).

¹²⁾ A.: 107 a—109 b, a fejezet vége (103 v.).

¹³⁾ A.: 109 b, a fejezet eleje (26 v., a szöveg 14. s köv. verséhez).

¹⁴⁾ A.: 100 b és 100 a, a 33. fejezetnek egy része (44 v.).

¹⁵⁾ E két fejezetet (79 és 132 verspár) kiadta H o r n, ZDMG. XLVII, 206—212.

¹⁶⁾ A.: 97 b—99, a fejezet vége (91 v.).

¹⁷⁾ A fejezetnek eleje (36 v.) B.-ben e fejezet, úgy látszik, nincs meg.

könyvére még pedig annak első felére (1—10. fej.) vonatkoznak (A.-ban) majdnem 3500 verspárból állanak; a Sámuel könyvéhez való részek A-ban vagy 1350 verspárból; B-ből a feliratokon kívül csak a Horn által kiadott fejezetek álltak rendelkezésemre (211 v.). Mindezek együttvéve oly tetemes részét teszik az egész műnek,¹⁾ hogy bennük elegendő alapom volt arra, hogy a költemény minőségével általánosságban megismerkedjen.

Mindenekelőtt azt látjuk, hogy Imráni a bibliai anyag földolgozásában pontosan a szöveghez tartotta magát,²⁾ egészen úgy mint Sáhín. De az anyag bővítésében ő sokkal nagyobb mértékben volt utalva saját költői képzeletére, mint Sáhín. Az agádából nagyon kevés részletet meritett. Józsva 5, 12-hez kitérést ad a három isteni adományról, melyekért Izraél a pusztai vándorlason Mózesnek és testvéreinek tartozott.³⁾ A Józsva 2. fejezetében említett két kém Pinchász és Káléb.⁴⁾ Midőn Rácháb Izraél hitére tért, Józsva őt Kálébnek adta feleségül: sok jámbor férfiúnak, prófétáknak is lett ősanyjává.⁵⁾ Józsva 10, 13-hez magáévá teszi Imráni Eleázár b. Pedáth véleményét.⁶⁾ — I. Sámuel 8, 1-hez. Sámuel több mint ötven éves lett.⁷⁾ — I. Sám. 17, 18-hoz: Jísaj meghagyta Dávidnak, hogy testvéreitől a

¹⁾ A munka azon része, melyet B foglal magában és mely Sámuel I. könyvének 1—5., 15—31., II. könyvének 1—5. fejezeteire vonatkoznak (egyes hézagok levonásával) 185 levélre terjed, körülbelül 36 verspárral mindegyiken. A munkának e része tehát egymaga körülbelül 6700 verspárból áll. Ebből némileg képzelni lehet, mekkora volt Imráni egész művének a terjedelme.

²⁾ A bibliai szakaszok sorrendjétől csak Józsva 8, 30—35-re vonatkozólag tér el Imráni, a mennyiben ezt a szakaszt csak 9, 2 után dolgozza fel.

³⁾ 18 47—87 (a fejezetekszámai a fent 170. s köv. l. Józsva és Sámuel könyvekre külön-külön adott felsorolása szerint idéztetnek).

⁴⁾ 13, 12 s köv. L. Tanchúmát, a Jalkútban e helyre, Num r. 16. fej. (1. §.)

⁵⁾ 21, 176—183. L. Megilla 14 b, a hol azonban nem Káléb, hanem Józsva maga nőül veszi Ráchábot.

⁶⁾ 33, 339 s köv. L. Abóda zára 25 a.

⁷⁾ 9, 5. Széder Ólám, 13. fej.

feleségeik számára való válóleveleket hozza el, a mint ez akkor a harcba menők szokása volt.¹⁾

Hogy miképpen bővítette Imráni a bibliai történetet, néhány példa mutassa meg.

H a r c Á j e l l e n (Józsua 8. 1—29).²⁾ Izraél újra megnyerte Isten kegyelmét (25, 1—4). Parancsot kapnak, hogy Áj ellen vonuljanak (5—17). A parancs végrehajtása (18—23). Józsua beszédje a sereghez a hadi terv kifejtésével (24—43). A lescsapat (44—50). Józsua előre indul (51—52). Áj lakóinak beszédjei (53—69). Áj királyának szavai (70—76). A támadás (77—82). Az izraeliták színlelt futása (83—97). Béthél lakói is Izraél ellen vonulnak (98—112).³⁾ Isten megparancsolja a támadást (26, 1—3). Józsua erre a parancsot adja (4—9). A támadás (10—15). A lescsapat bevonul a lakóitól elhagyott városba⁴⁾ és felgyújtja azt (16—28). Áj seregének ijedelve. Józsua győzelme (39—48). Józsua hálaimája (49—50). Áj királyának kivégzése (52—56). Zsákmányosztás (57—65).

H a r c G i b e ó n k ö r ü l és Izraél győzelme (Józsua 10, 1—28).⁵⁾ Adónicédekhez, Kanaán főkirályához⁶⁾ óriási hadseregek gyülekeznek.⁷⁾ Annak hire érkezik, hogy Gibeón önként meghódolt, a mi nagy megdöbbenést kelt a gyüleke-

¹⁾ 20, 38—40. L. Sabbáth 56 a. נט helyett a kézirat mindig ezt nyújtja: גיט.

²⁾ 25 és 26.

³⁾ Ennek alapja: וּבֵית אַל, Józsua 8, 17. Imráni megjegyzi, hogy Béthél Ájtól egy paraszangnyi távolságban fekszik.

⁴⁾ Minden tizenhárom éven felüli ember kivonult (21. v.)

⁵⁾ 32—34 (összesen 780 verspár).

⁶⁾ Egy hosszú fejezetben (16), melynek alapja Józsua 5, 1, azt beszélte el Imráni, hogy Józsua Adónicédekhez, Kanaán királyához (sohasem mondatik Jeruzsálem királyának) küldött egy levelet, a melyben felszólítja, hogy hódoljon meg és térjen át az igaz hitre. A király haragos feleletet ad a követnek és leveleket küld a vazalluskirályokhoz, melyekben hadi kötelezettségük teljesítésére szólítja fel. Ezt az elbeszélést folytatja a 37. fejezet (Józsua 9, 1—2-hez).

⁷⁾ Imráni a következő számokat említi: »Azt hallottam, hogy ama hadseregek 30 paraszangnyi körben gyülekeztek a város körül« (7. v.). A Gibeónba küldött sereg 500.000 emberből áll (73. v.). A köeső (Józs. 10, 11) 100.000 ellenséget ölt meg (33, 286). A kanaániták második serege kétszer 900.000 emberből állott (27, 110).

zett királyoknál (32, 1—44). Elhatározzák Gibeón fenytését. E célból Adónicédek sereget küld ki (45—76). A királyoknak ebizakodott beszédjei (77—86). Gibeón alatt táboroznak (87—100). A gibeóniták félelme (101—121). A gibeóniták küldöttséget menesztenek Izraél táborába az Ébál hegy alján¹⁾. A küldöttek jelentése és Józsuának megnyugtató válasza (122—277). A következő napon reggel kivonulnak a gibeóniták (176—184). Az ellenség harcrendje. A királyok bizton számitanak a győzelemre (185—210). E közben Józsua fölszerelte seregét és imával erősítette magát (211—220). Éjjel elindult (33, 1—10). A gibeóniták és a szövetséges királyok közt azzal kezdődik a küzdelem, hogy ezek kiküldenek egy hőst, aki a gibeónitákat kihivja egyes küzdelemre. A gibeóniták félelme (11—47). Ekkor egy lovag jelenik meg a küzdőtéren; A b i d á n²⁾ az, a Józsua által a gibeóniták megnyugtatóására előre küldött vitéz. Szembe száll a kanaáni vitézzel, ki a páros viadalban elesik (48—78). Ugyanazon sors utóléri a második vitézt is, kit a királyok kiküldenek a küzdelemre (79—92). A királyok azt hiszik, hogy a győzelmes vitéz nem más mint Józsua. De Abidán körüllovagolja a küzdőtér és kihívó szavakat intéz az ellenséghez. Ez attól fél, hogy két oldalról meg fogják támadni (93—117). Az izraelita sereg megérkezik, az ezáltal fölbátorított gibeóniták kezdik a támadást, a kanaániták megzavarodnak és egymás ellen harcolnak. A csata, melyben Józsua és vitézei részt vesznek (118—177). Mindnyájuk élén harcol Pinchász (178—185), továbbá Eleazar, Eldád, Ithámár, Mákhír, Médád, Abidán (186—191).³⁾ — Az ellenségek megfutamodnak és a nap lementétől várnak menekülést. Józsua imában kéri, hogy nap és hold megálljanak pályájukon. Isten meghallgatja az imát, és Józsua parancsolja az ellenség üldözését (192—125). A kanaániták kétségbe esett futása. Egy részük egy nagy barlangba rejtőzik el; a vitézek közülök a hegy csúcsára mennek. Józsua meghagyja, hogy a barlang

¹⁾ Imráninak az a föltevése, hogy az izraelita tábor a Józs. 8, 30 s köv. elmondottak után az Ébál hegyénél maradt.

²⁾ L. fent 139. l.

³⁾ L. u. o.

bejáratához köveket rakjanak és hogy megtámadják a hegy csúcsára menekülteket. Ezek a legközelebbi városba akarnak menekülni, de kőeső megöli őket (226—289). Borzadálylyal nézi Józsuá serege az elesetteket. Józsuá a táborba küldi a győzelem hírét és elrendeli, hogy hálaimákat mondjanak. Mind jönnek, hogy lássák a csodát (290—316). Az öt király kivégzése (317—349). Visszatérés Gibeónba. A zsákmány (350—363). A gibeóni táborba kémek híreket hoznak Makkéda városáról¹⁾, mely ellen Józsuá és serege indulnak (34, 1—37). Makkéda lakói azt vélik, hogy a gibeóniták és az izraéliták megverettek és hogy a győzők jönnek hozzájuk.²⁾ A vélt győzők elejébe vonulnak és azon helyhez érnek, hol a kőeső megölte a futó kanaánitákat (28—58). Ekkor hirtelen megjelenik az izraelita sereg s megtámadja és legyőzi amazokat. Józsuá Makkéda ellen vonul. A városban megmaradt lakók azt hiszik, hogy saját harcosaik térnek vissza, a városból kivonulnak és halálukat lelik (54—98). A gazdag zsákmány (99—107). Józsuá győzelmének hatása Kanaán királyaira (108—117).³⁾

Dávid mint zenész és zsoltáros. (I. Sám. 16, 14—23 és 18, 10—13-hoz).⁴⁾ Midőn Dávid királyllyá kenetett föl Sámuel által, isteni ihletés szállta meg szívét.⁵⁾ Lelkét az isteni szellem kiáradása világosította meg.⁶⁾ Isten ihlette őt dallamok kigondolására, milyenek még soha ember fiának sem jutottak eszébe. Ha ezeket az énekeket eldalolta és hangszerével kísérte, felelt neki a madarak ezerhangú kara, a sivatag vadja pedig és mind az állatok elbűvölve figyeltek a dalokra.⁷⁾ Ha egy zsoltár dallamát hallatta, feleltek neki az ég angyalai;

¹⁾ Mindig így írva מִקְדָּה (talán a talmudi מוקדון, makedóniai befolyása alatt).

²⁾ L. fent 124. l.

³⁾ Itt félbeszakad az elbeszélés. A hiányzó részekben Imráni valószínűleg ugyanazzal a terjedelmességgel bővítette Józsuá 10. fejezetének további tartalmát.

⁴⁾ 18. és 27. fej.

⁵⁾ 18, 3: דָּר אָמַד דָּר דָּלֶשׁ אֱלֹהִים מֵעֲבוּד.

⁶⁾ 7. v.: וּפִיִּי חָק מוֹנוֹר גִּשְׁתָּ גֵּאֲנֵשׁ.

⁷⁾ V. ö. Plató zenéjének hatását az állatokra Nizáminál, a

valahányszor a Hallélt énekelte, úgy volt, mintha gyöngyöket szórna.¹⁾ E mellett Dávid, mindig egyedül, atyjának nyájait őrizte. — E közben Sault elhagyta előbbi szerencséje. Gonosz félelem töltötte el szívét, sötét búskomorság gyötörte őt. »Soha sem hivatta egybe magához az ő nagyjait, nappal egy szót sem szólt, éjjel nem tudott aludni.« Midőn állapota egyre rosszabbodott, szolgái gyógyító módot kerestek és az orvosok tanácsára azt határozták el, hogy egy szép és énekhez értő ifjut hoznak a király közelébe. Egyikük említette, hogy ismer ilyen ifjut Béthléchembe. Így került Dávid a királyi udvarhoz.²⁾ Látása jól esett a királynak és játéka jótékony hatást tett reá. Ugy tartotta Dávidot, mint saját fiát és Jisajnak, bár akaratlanul, bele kellett egyeznie. — I. Sám. 18, 20 s köv. Egyszer, midőn Sault újra megszállta a gonosz szellem, Dávid, mint szokta, hárfajátékával hatott reá.⁴⁾ A zsoltárok könyvéből választott egy éneket és azt játékával kísérte.¹⁾ Az erre következő ének nem más mint az első zsoltár hosszú paraphrasisa.³⁾ Most azonban az ének⁶⁾ kedvezőtlenül izgató hatást tett, úgy hogy Sault Dávidra hajította dardáját, hogy megölje.

A Józsva 10. fejezetére vonatkozó három fejezet fent is-

ki azt a vonást Orpheustól vitte át Plátóra. L. művemet: Nizâmis Leben und Werke. 79. s köv. l.

¹⁾ 19. s köv. v.: צֶה בֶּר מִזְמוֹר כִּדְר לַחַן רֵא פֶּאוּ
מִלֵּאִיךְ בֶּר פֶּלֶךְ דֶּר דֹּאד אִוּוּ
דִּרְאן סִאעֵת כֶּה אִוּן הִלֵּל כֶּאֱנִדִּי
בִּטְבַּע דֹּוֹר פֶּשֶׁאן גִּוְהֶר פֶּשֶׁאנְדִּי.

²⁾ Üdvözlő szavaiban ezt mondja Dávid (80. v.): Te vagy Sám uralkodója és Róm királya (l. fent 123. l.), neved oly ismeretes mint a nap.

³⁾ Dávid művészetének hatását a következő hyperbolikus módon írja le a költő (7. s köv. v.): Ha rá tette kezét a hangszerre, száz éves bánatot úzótt el; ha kicsalta belőle a dallamot, Kárún (Kórach) ébredt föl a föld alatt.

⁴⁾ 11. v.: זַתְהִילִים אֵן נוֹא דֶּר פֶּרְדֶּה אַנְדֶּאכֶת
מִרִּין מִזְמוֹר רֵא בִּרְבוּט בִּיאֶרֶאסֶת.

⁵⁾ 12—82. v. Az eleje így szól:
כּוּשֶׁא מִרְדִּי כֶּה נִיךְ אַנְדִּישֶׁה בֶּאשֶׁד
בִּרְאֶה סֶאלְחָאן דֶּר פִּישֶׁה בֶּאשֶׁד.

⁶⁾ A 83. versben זְמִירָה a dal neve (v. ö. II, Sám. 23, 1).

mertetett tartalmából az világlik ki, hogy Imráni egészen S á h í n nyomdokaiban haladt és a p e r z s a e p o s z harcleirásait a bibliai hadi jelentésekbe vitte át. A meglevő töredékek egyike — I. Sám. 11, 11—13-hoz — szintén harcleirást tartalmaz.

A v a d á s z a t n a k is jutott Imráninál helye. A gibeóniták cselfogása szerinte úgy derült ki, hogy Pinchász távozik a táborból és vadászni megy; midőn egy őzike üldözése közben egy város közelébe ér, ennek lakói őt fölismerik és barátságosan üdvözlők. Gibeón volt ez a város, holott a követek azt állították, hogy az igen messze fekszik.¹⁾ — Dávid életmódját Jehúda pusztájában Imráni úgy írja le, hogy éjjel zsoltárokat énekelt, nappal pedig embereivel vadászott.²⁾

Borivással egybekötött l a k o m a követi a gibeóniták fölvételeét Izraél közösségébe.³⁾ — Midőn Kanaán királyai a Józsua elleni védelemről tanácskoznak (Józsua 9, 2), a bölcsék hosszabb beszédben felelnek a királyok kérdésére. E beszédben arra utalnak, hogy hatalmas királyok azért győzettek le az ellenség által, mivel hamis biztosságba ringatták magukat. Például említik Dárá (Dárius) legyőzését Iszkandar (Nagy Sándor) által, Zál legyőzését Bahman által.⁴⁾ — Az Ébál hegye leírásánál Imráni két iráni hegyet nevez összehasonlítá-sul: a Demávendet⁵⁾ és Alvendet, valamint a mesés Káf hegy-séget.⁶⁾ Valamint Sáhín, úgy Imráni is Látot és Ázart nevezi a pogányok isteneinek.⁷⁾ A pogányokat rendesen ghébereknek nevezi. A néptörzsek, melyek ellen Dávid Ciklágból harcba indul (I.

¹⁾ 31, 13 s köv.

²⁾ I, Sám. 25-höz (45, 19 s köv.).

³⁾ 30, 103—117.

⁴⁾ 27, 22—66. A második példát Imráni Sáhínnak Ardesírkönyvéből vette, a kalitot is említi, melyben Zált fogva tartották (דֵר קַפֵּץ). L. fent 43. l.

⁵⁾ Jerichó magas várainak leírásában is : צִוֵּן כּוּהַ דִּמְאוּוֹנֵד (13, 39).

⁶⁾ 28, 10, 13.

⁷⁾ Áj királya ezt mondja: Lát és Ázar segíteni fognak bennünket. (25, 75.) — Kanaán királyai esküsznek Látra és Ázarra (27, 72); ezeket imádják Gibeónban (29, 12). — Imráni szerint (u. o. 13. v.) »Zend és Pázend« is kötelező erejűek Gibeón számára. Józsua azt parancsolja (34, 23), hogy Makkédában elpusztítsák a kőbálványokat és az ezüstműből való Látot (בֵּית הָאֵל מִנִּינִן לֵאֵת סִימִי).

Sámuel 27, 8), mind »tűzimádók«. ¹⁾ Áj lakószai vitézségének és harciasságának jellemzésére, azt Iszfendijárnak és Rusztemnek a Sahnáme két nagy hősének ebbeli jelességével hasonlítja össze. ²⁾ — A reggeli virradás és az esteledés leírásának Imráninál is találjuk példáit. ³⁾

M u h a m m e d á n elemekre Imráninál csak ritkán akadunk. E tekintetben emlithető, hogy a muhammedán írók módját követve Józua és Dávid nevéhez a »próféta« jelzőt fűzi. — Dávid küldöttjei, midőn Nábál fenyegetését hallották (I. Sám. 25, 11), úgy remegtek mint egy démon, mikor a Korán olvasását hallja. ⁴⁾ Egy szép vidék leírásában Imráni azt »Iram kertjével« hasonlítja össze. ⁵⁾ »Mint Khidhr forrást fakasztott a sötétséghez vezető úton«: ez Józua írójáról van mondván, midőn azt a levelet írta, melyben a kanaánitákat az igaz hitnek elfogadására fölhívja. ⁶⁾ Rácháb erényeinek leírásában ezt olvassuk: »Hátim Tájt, ha tudomása lett volna róla, nagyon megszégyenítette volna az ő bőkezűsége«. ⁷⁾ — Azon kövek, melyeket Józua fölállíttatott (Józua 4, 20), szép neszchi-írással fölírást láttattak el. ⁸⁾ — Azon fennt ⁹⁾ említett elmélkedésben, melyben Imráni barátjainak kimulása fölött kesereg, arra kéri az olvasót, hogy áldásmondással emlékezzék meg róla; és erre ezt a kifejezést használja: »egy fátiहत olvasson értem«. ¹⁰⁾

¹⁾ 21, 9.

²⁾ 23, 17: ברוך רוח צֶלֶן אֶסְפָּנְדִיארִי צֶה רוּסְתֵם הָר יִכִּי נֶאֱבֹךְ סוּאִרִי.

³⁾ Józs.-hoz 5, 2 s köv.; 17, 46 s köv., 53 s köv.; 32, 178–182.

⁴⁾ 45, 130 (ZDMG. XLVII, 212): גּוֹ דִּיוֹ אִזְ כְּאֶנְרֵן קוֹרְאֵן רִמִּידֶנֶר — Nábál ugyanott (112. v.) azt mondja a szökevény Dávidról, hogy a pusztá dévjainak és ghóljainak társa. V. ö. u. o. 79. v. (211. l.).

⁵⁾ U. o. 8. és 25. v.

⁶⁾ 16, 23: צֶה כְּטֹר אִזְ רֵאָה זוּלְמֶר צֶשְׁמָה בְּנֶשְׂאֵר.

⁷⁾ 13, 50: האתם טיי az arab bőkezűség sokat magasztalt mintája.

⁸⁾ 15, 127: בֵּר אֵן [הָא] כֵּט נִסְכֵּי כֹּוֹב כְּנֶדְנֶר.

⁹⁾ Fent 175. l.

¹⁰⁾ G.-hez II, 10 b. 41. s köv. v.: אִי אֹנֶכָה בִּיֵּאֵן מֵא בְּכֶאֱנִי

תֵּאֲרִיךְ חֶסֶב מֵא בְּדֶאֱנִי

בִּאִיִּי כֶה זִי רִוִּי מֵהֶרְבֵּאֱנִי

יך פֶּאֲתַחָה בְּהֶר מֵא בְּכֶאֱנִי.

Hasonlóképen II, 14-hez (51. v.): »Az úton biztosítva van a ghóltól, »a ki minden pillanatban Istent említi«.

Azon részletek közül, melyekkel Imráni önállóan bővítette a bibliai elbeszélés anyagát, néhányat idézek. — A Józsua 5, 13 s köv. paraphrasisa előtt egy külön fejezett (19) áll, melyben Józsua tanácskozik az ő embereivel. — A Jerichó falait körüljáró menetben (Józsua 6, 13) Eleázár a tórát (21, 17) hordja, a papok pedig a harsonafuvást énekükkel kísérik (u. o. 40). — Jerichó falainak bedőlését borzasztó természeti tűnemények, vihar és sötétség kísérik és a föld meghasad (21, 99 s köv.). — Az Áj ellen küldött csapat (Józs. 7, 4) vezére Médád volt. — Channa harminc éves volt, midőn Silóban imádkozott (Sámuel 1, 35). — Sámuel senkitől sem fogadott el semmit; szorgalmasan másolt tóra-példányokat és ezzel kereste életét (8, 29).¹⁾

A Győzelemkönyv beszédei közül kiemelendők azok, melyek Józsuának vannak ajkára adva;²⁾ továbbá Józsua imái,³⁾ Channa imája.⁴⁾ A természet szépségének leírására alkalmat nyújtanak: a Jordán tájékának leírása⁵⁾ és az Ébal hegye alján levő virányoké.⁶⁾ Kedvesen van ecsetelve Sámuel gyermekkora.⁷⁾

Azon bevezető formulát, melylyel Sáhín azt jelzi, hogy Isten beszél,⁸⁾ Imráni is alkalmazza.⁹⁾

¹⁾ נוֹיֶשֶׁת רוֹן וְשֵׁב תוֹרַת מִשְׁהוֹד
מַעֲשֵׂא וְכִרְג וְדָבָל אוֹ אוֹ אֵן בּוֹד.

²⁾ 16, 142—162, a nép vezéreihez (5, 1-hez); 25, 28—94, a néphez Ébál hegyén (8, 35-hez); 31, 94—111, a gibeónitákhoz (9, 23-hoz); u. o. 148—171, ugyanazokhoz (10, 6-hoz).

³⁾ 16, 10—18, hálaíma (5, 6-hoz); 23, 103—124, bűnbánó ima (7, 11-hez).

⁴⁾ I. Sám. 1, 24-hez (3, 31—56). Az ima e szavakkal végződik: כֹּה בָאֵשֶׁר תֵּאֲנִי מוֹסִי וְהָאֲרוֹן כֹּה בּוֹדֵנִד חֵר דּוֹ אִישָׁאן כֹּאֲךָ בִּיֲצִין (Mózeshez és Áronhoz legyen hasonló, kik mindketten páratlan kiválasztottak voltak).

⁵⁾ 14, 5—27 (Józs. 3, 1-hez).

⁶⁾ 28, 14—20 (Józs. 8, 30-hoz).

⁷⁾ 2, 19—26 (I. Sám. 1, 20-hoz). Egyebek közt ezt mondja Sámuel anyjáról: Mivelhogy nagyon szerette őt, jobban tulajdon lelkénél, nem bízta őt dajkák kezére.

⁸⁾ כִּטְאֵב אוֹמֵר. L. fent 142. l. A kézirat rendesen így írja a szót: כִּתְאֵב.

⁹⁾ 10, 1 (Józsua 1, 1); 15, 1 (Józsua 3, 3); 17, 1 (5, 2);

Már fent említettem azon elmélkedést, melylyel Imráninál a Sámuel haláláról szóló elbeszélés kezdődik.¹⁾ Különben nem gyakori a Győzelemkönyvben az elbeszélés félbeszakítása paraenetikus betétek által. Olykor néhány versben a költő levonja a tanulságot az elbeszélte dolgokból;²⁾ vannak bevezető³⁾ és közbeszúrt általános mondások,⁴⁾ hosszabb elmélkedések is.⁵⁾ Olykor az elmélkedés imával végződik,⁶⁾ vagy a költő önnön-magát szólítja meg benne.⁷⁾

Csak egy pár szentírásmagyarázati részletet találtam Imráni Győzelemkönyvében. Gilgál (גלגל) helynevet (Józsua 4, 19.) גאלל-ból (megváltás) származtatja le.⁸⁾ A szónak azon etymológiáját, melyet alább maga a szentírási szöveg ad (5, 9), mellőzi. — Józsua 5, 1—9-hez azon kérdést veti föl Imráni⁹⁾ miért nem teljesítették az izraéliták a pusztában az Ábrahám-nak adott törvényt és miért nem volt Mózes azon, hogy körülmetéltesék magukat. A felelet így szól: A pusztában azon ótalmazó felhők, melyek körülvették Izraélt, elhárították az

21, 1 (6, 2); 24, 1 (7, 10); 26, 1 (8, 18); 33, 1 (10, 8) stb. — Olykor נדא אמר: 48, 1 (5, 9); 25, 5 (8, 1).

¹⁾ L. fent 156. l.

²⁾ Józsua 1, 18-hoz (12, 88—91); 5, 13 (19, 80 s köv.); 9, 15 (30, 173—176); 9 végéhez (31, 176—181); 10, 27 (33, 364—371). I. Sám. 1, 20 (1, 36—44); u. o. 15, 5 (24, 86—92).

³⁾ I. Sám. 18, 14 (28, 1 s köv.).

⁴⁾ Józsua 7, 1-hez (23, 101 s köv.); 7, 19-hez (24, 95 s köv.); 9, 2-hez (27, 118—120).

⁵⁾ Józsua 5, 12-hez (18, 88—99), az Izraélnek a pusztában jutott isteni adományok megszűnéséről; Józsua 6, 27 (21, 184—210), Ráchábról; Józsua 7 végéhez (24, 148—177), Ákhánról és a kapzsiságról.

⁶⁾ I. Sám. 1, 20 (1, 45—48). — Józsua 5, 13-hoz (19, 82); 6, 27-hez (21, 211 s köv.); 10, 27-hez (33, 372—381).

⁷⁾ Józsua 9, 2-hez (27, 121—124). — I. Sám. 7, 17-hez (8, 30—32); 18, 9-hez (25, 79 s köv.); 27, 6 (53, 90 s köv.).

⁸⁾ 15, 130 s köv.: דראן מנול צה דידנד כאם ואקבאל
נהארנד נאם אן ראדשת גלגל
כה יעני חק נאולה שמן רסאנד
אז אן גרדאב גם שאן בגוראניד.

⁹⁾ 18, 23—28. Így bevezetve: אגר פורסד כסי (»ha valaki kérdezi«). A felelet (25—46) így: גואב אינסת. L. fent 152. l. 12. j. l. Sáhínnál; l. fent még 157. l. 4. j.

északi szél; de ennek híján a körülmételés veszélylyel járt volna.¹⁾ A hol pedig veszély forog fenn, ott vallási cselekvés végrehajtása tilos; így döntött a tóra.²⁾ Józsuá 5, 2 paraphrasisában Imráni bele illeszti a midrásnak azon magyarázatát, melyet R a s i idéz Exod. 10, 10-hez³⁾ és mely szerint a körülmételés vére azon vér helyébe lépett, melylyel Fáraó fenyegette az izraelitákat.⁴⁾ — I. Sámuel 17, 17-hez. Midőn Jisaj idősebb fiait a táborba küldte a filisteusok ellen, a Sául udvaránál időző Dávidot haza hívta, hogy újra legeltesse a nyáját.⁵⁾

Csak ritkán hivatkozik Imráni f o r r á s o k r a vagy tanukra. Azon elbeszélés, melylyel Józsuá 5, 1-hez megtoldotta a bibliai anyagot, e szavakkal kezdődik (16, 1): »Egy régi krónikából származik e hagyomány«. ⁶⁾ — Józsuá 9, 6 s köv.-hez (34, 1): »Amaz elrejtett titkok megnyilvánítója mondja«. — Józsuá 10, 28-hoz (34, 1): »E szép elbeszélés befejezője mondja«. Ennél talán magára a bibliai Józsuakönyvre gondolt. — Bizonyára a bibliai Sámuelkönyv szerzőjére gondolt midőn I. Sám. 8, 1-hez (5, 1) ezt mondja: »A beszéd régi értője, az értelmes mester mondja«. — Különböző mondásokat úgy idéz, hogy általános módon utal szerzőjükre.

¹⁾ 36. v.: דהר באר שמאל קוות ורוח וגר נאיד שווד דל זאר ומגרוח (»az északi szél erőt és lelket ad; ha nem jön, a szív bánatos és beteg«).

²⁾ 44. v.: הראן באר כוז לזוד סכנה נבאיד כרד פתוי דאר תורה. Imráni e tételre gondol: וחי בהם ולא שימת בהם, melyet Sámuel állított fel Lev. 18, 2 alapján (Jómá 85 b).

³⁾ L. Berliner Raschi-kiadását, 2. kiad. 118 l., 2. j.

⁴⁾ 18, 9: מובדל כרדם אין לון רא באן לון
המאן לונסת כ[ה]שאן מי גופת פיעון.

⁵⁾ 20, 32 s köv.

⁶⁾ בתאריך קדימסת אין רואיית

VI.

Imráni Kincskönyve.

Imráni második műve, a Kincskönyv (Gandzsnáme), Ábóth misnatraktátus költői földolgozása. Egy kéziratban maradt ránk, melyet tulajdonosa, Elkan N. Adler barátom, rendelkezésemre bocsátott: zsidó-perzsa kéziratának nyomtatott lajstromában még nincsen említve és még számozva sincsen. Eddig a munkát csak egy egyes lapból ismertük, mely a British Museum egy Sáhínkéziratának végéhez van kötve¹⁾ és mely a hatodik fejezetet, valamint I, 1 elejét tartalmazza.²⁾ Adler kézírata az első lapok szélén és különben is a lapok felső szélén hiányos, de többnyire jó karban van.³⁾ Címe: Ábóth traktátus, Imráni mester költeményében⁴⁾; a munkának valódi címe (Kincskönyv) hiányzik a föliratban. A

¹⁾ E kézitról fent 71. l. volt szó.

²⁾ L. Seligsohn JQR. XV, 290, a hol a 6. fejezet két első verspára van közölve. בכיה סיני helyett A. kéziratban ez van : בכיה סיני.

³⁾ A kézirat fiatalnak látszik 143 kis-8. levélből áll, 18—20 sorral (verspárral) minden oldalon. Azon oldalon, melyen az első fejezet végződik (28 a) ezt a bejegyzést olvassuk : הושיעני מפי אריה ומקרני ראמים : הצעיר והזעיר יצחק בן אליהו בן המ' אבאבאי בן המ' רחמים וצ"ל. A II. fej. vége után (61 a) ugyanazon zsoltárvers áll és hozzá e név : הצעיר אליאו (sic) בן המ' אבאבאי בן המ' ארחמין (sic) בן המ' משיח (80 b) : אליהו בן המ' אבאבאי בן המ' ארחמין : A IV. fej. vége után (94 a) : זה אלי ואנוהו הצעיר והזעיר יצחק בן א' אליהו. Ezek a bejegyzések az atyát (Eliját) és a fiút (Jizchákot) nevezik a kézirat tulajdonosainak. אבאבאי név mindenesetre azonos Bábái névvel, melynek két zsidó-perzsa költő (a 17. és 18. században) a viselője. L. művemet : Les Juifs de Perse, au XVIIe et XVIIIe siècle 1906. A névhez hozzá tett א itt ארחמין névben is található (= רחמים). Az א talán rövidítés אנא címtől (l. u. o. 108. l.).

⁴⁾ מסכת אבות או גופתהי טוולא עמראני וצ"ל.

bevezető fejezetek közt az elsőnek tartalma (38 verspár) Isten egységének dicsérete; a másodika (34 v.) imaszerű elmélkedés, a harmadiké (27 v.) Mózes dicsérete. A 4. fejezetben (69 v.) Imráni felajánlja művét fiának, az ötödikben (166 v.) beszél »a könyv megírásának okáról«. ¹⁾ Azután következik egy rövid fejezet (20 v.), mely »a könyv kezdetének« van jelölve és melynek alapját a misnatraktátus első szavai teszik. Most következik a munkának zöme: ²⁾ az Atyák mondásainak költői paraphrasisa. A pontozott szöveggel kiírt minden egyes mondás után áll tartalmának költői fejtegetése, mely sokszor felette nagy terjedelmű. ³⁾ Imráni Ábóthnak első négy fejezetét dolgozta föl: Azután következik a költemény két utolsó fejezete, a befejezéséről ⁴⁾ és a végéről. ⁵⁾ A kézirat ezután ⁶⁾ még Abóth V. fej. pontozott szövegét nyújtja (140 b—145 b). ⁷⁾

¹⁾ אֵלֶּיךָ כָּתַבְתִּי נִסְתָּרִים.

²⁾ E rímes mondat előre bocsátásával: אֶתְחִיל לִכְתּוֹב מִסֵּכָה. Magában a munkában a rím אבות — ערבות többször található. L. p. fent 162 l., 1. j.

³⁾ Ide állítom a tartalom áttekintését és minden misnai mondatához (a Strack Abóth-kiadásában alkalmazott számozás szerint) hozzá teszem a reá vonatkozó szakasz verspárainak számát I, 1 (40); 2, (43); 3 (33); 4 (35); 5 (38); 6 (27); 7 (22); 8 (28); 9 (31); 10 (30); 11 (25); 12 (34); 13 (25); 14 (25); 15 (40); 16 (26); 17 (41); 18 (26). — II, 1 (34); 2 (36); 3 (37); 4 a (37); 4 b (46); 5 (56); 6 (40); 7 (34); 8 a (43); 8 b, c (paraphrasis nélkül); 9 a, b (Jóchánán b. Zakkái tanítványainak feleletei egy-egy szakaszban: 31, 24, 36, 46, 50); 10 (két szakasz: 107 és 95); 11 (37); 12 (40); 13 (65); 14 (108). — 15, 16 (104). — III, 1 (53); 2 a (62); 2 b (46); 3 (45); 4 (44); 5 (66); 6 (43); 7 a (43); 7 b és 8 (44); 9 a b és 10 a (43); 10 b (54); 11 (128); 12 (47); 13 (47); 14 (103); 15 és 16 (112); 17 (79); 18 (93). — IV, 1 (80); 2 és 3 (43); 4 a (47); 4 b (31); 5 a (40); 5 b (43); 6 (40); 7 és 8 (55); 9 (56); 10 (50); 11 a (62); 11 b (67); 12 (52); 13 a (38); 13 b (44); 14 (59); 15 a (91); 15 b (52); 16 és 17 (103); 18 (52); 19 (46); 20 a (55); 20 a és 20 b (75); 21 a és 22 (117).

⁴⁾ דִּר כָּתַבְתִּי גוֹיִד (83 v.).

⁵⁾ דִּר כָּאֵתְמַת כָּתַבְתִּי פֶּרְמַאִיד (127 v.).

⁶⁾ Előbb e befejező formulák: תָּמַת és לִיקִי (rövidítés ebből: בְּרוּךְ, Jezája 40, 29 és Gen. 49, 18).

⁷⁾ A Jehúda b. Téma mondása (20 a) után következő mondást (20 b) nem e szavak vezetik be: הוּא הִיא אֹמֵר, hanem ezek: רַבִּי יהודה הנשיא אומר; e szerint úgy ennek a mondásnak, valamint az utána

Imráni költői paraphrasisa nagy szabadsággal bánik az Ábóth-traktátus mondásaival. Ezek tulajdonképen csak szövegül szolgálnak paraenetikus beszédekhez a mondásokban érintett témák fölött. Azt lehet mondani, minden egyes mondáshoz Imráni egy költői homiliát csatol. A mondások exegézise ugyan itt-ott szintén érvényesül, a miről alább példákat adok; de a mondások szószerinti szövege többnyire végképen eltűnik Imráni szóbősége alatt. Jellemző, hogy a mondások szerzői sehol sem szolgáltatnak alkalmat fejtegetésre.

Imráni a közel nyolcvan tannaitát a bevezetésben¹⁾ általános módon magasztalja, de nem találja szükségesnek, hogy az egyesekről mondjan valamit. Ellenben kimeríthetetlenek a homiliák elején álló azon kifejezések, melyekkel az illető mondás szerzőjének jelességét és méltóságát dicséri. A homiliák ily bevezetései az Ábóth III. és IV. fejezetének majdnem minden egyes mondásánál találhatók, az I. és II. fejezetben csak néhány mondásnál. Imráni a mondás szerzőjét e jelzőkkel említi: bölcs,²⁾ tudós,³⁾ beszédhez értő tudós,⁴⁾ a kornak tudósa,⁵⁾ az Értelem társa,⁶⁾ az Értelem uralkodója.⁷⁾ Oly kifejezésektől sem tartózkodik, melyek a tannaitát az angyalok sorába helyezi.⁸⁾

következő és הוא היה אומר szavakkal bevezetett mondásnak I. Jehúda volna a szerzője. — Végül a Ben Hé Hé arameus mondásához csatolt mondatok állnak (szintén pontozva, mintha a szöveghez tartoznának): הא' מאן דבאעי למיהוי חסידא ליקיים מילתא (sic) דאבות וחסידות היא. E mondatok kombinálva vannak Rába (B. K. 30 a) és Pinchász b. Jáir (Abóda zára 20 b) mondásaiból.

¹⁾ I. fent 162. l. 2. j.

²⁾ I. חבים, 8; II, 5; IV, 9; 11 a.

³⁾ III, 4; IV, 1; IV, 4; 5 a, 6, 12, 11 a, 18.

⁴⁾ III, 9. דאנאי סוכן וור.

⁵⁾ III, 10 b. דאנאי זמאנה.

⁶⁾ III, 11. צאחב כרד.

⁷⁾ III, 12. סלטאן כרד.

⁸⁾ III, 13-hoz (Akiba): סדר נשין מולך תורה (1. v.) és סדרה נשין (1. v.) és עאלם פאך. A kifejezés értelme: »a lótusfánál (a paradicsomban) ülő,« muhammedán megjelölése az Istenhez különösen közel álló angyaloknak. — III, 10 b (Dósza b. Harkihinasz): הם צוחבת חוריאן [ו]רשואן (»a Húrik és Ridhván társa« (l. fent 97. l.).

Olykor a mondás paraphrasisát azzal vezeti be, hogy maga a mondás szerzője azt mennyei kinyilatkoztatásnak jelzi.¹⁾

Az Ábóth első fejezetéhez és részben a másodikához is a homiliák bevezetései apostrophákban állanak, melyek az olvasóhoz (vagy hallgatóhoz) fordulnak és az előadandó tanok hasznos voltára utalnak, vagy pedig közvetetlenül a mondás tartalmára vezetnek át. Így például I, 4 paraphrasisa ekképen kezdődik: »Oh értelmes, belátásra tökéletes, figyelj, mert ez a tan okvetetlen szükséges.« I, 5 kezdete: »Azt kívánod, hogy az üdvösség legyen részed és hogy Isten kegyelme feléd forduljon: akkor ne távolítsd el a szegényt közeledből . . .« I, 16 ugyanazzal a három verspárral kezdődik, mint I, 15. — II, 10 kezdete: Oh társa te a tudásnak, az észnek és a belátásnak, olvasd ezt a fejtegetést²⁾ azért, hogy tisztává légy! Olykor az apostropha ahhoz fordul, a ki bűnösségénél fogva különösen rá szorul az előadandó tanra. I, 13 így kezdődik: »Oh te, a ki hiábavaló képzelődések után jársz.«

Hogy miképen járt el Imráni a tannaitikus erkölcsstani mondások költői földolgozásánál, mutassa néhány szakasz tartalmának ismertetése.

I, 12 (Hillél). Légy jóakaró és barátságos az emberek iránt (1—4). Ne szíts viszályt (5 s köv.). Kerüld az érintkezést istentelenekkel (7—11). Ne társalkodjál oly emberekkel, kik rágalmazó beszédek által zavart és bajt okoznak és barátokat ellenségekké tesznek (12—24). Sőt inkább ellenségeket tégy barátokká, mint Áron tette (25—27). Légy jóságos az emberek iránt (28 s köv.). Az ész utjától távolra elesetteket vidd közel a tórához (30—34).

III, 2 a (Chananja, a papok' előljárója). Légy igazságos és méltányos mindenki iránt, hogy neked megadassék az igazad (1—7). A ki mindenki iránt teljesíti kötelességét és há-

¹⁾ III, 110b, IV, 115b. בת קול במן צנין נדא דאד, »egy égi szózat így szólt hozzám«. — III, 13: . . . כַּאֲצִנָּאן אֶפְלֹאךְ כְּרֹדְנָד צִנִּין נִדָּא. (»a sphaerák kiválasztottjai így szólaltak meg«). — IV, 9: כּוּ גִיב בְּנוֹשָׁם: כּוּ גִיב בְּנוֹשָׁם (»a rejtett világból fülemhez jött egy hang«).

²⁾ אין שרר. Épúgy a homilia végén: »Oh, ki olvasod fejtegetésünket«.

ladatlanságtól távol tartja magát, annak nem kell félnie bánattól és bántalmazástól (8—21). Korán reggel végezd az ima kötelességét (22—27). Azután olvasd a szentírást és, ha teheted, tanulj halákhát is; »ha hajlamot érzesz rá, foglalkozzál a tudományokkal, hogy minden titok előtted nyilvánvalóvá legyen«¹⁾ (28—33). Ha így Isten iránt eleget tettél kötelességeidnek, az uralkodóért kell imádkoznod, kinek kormányzása nélkül megrendítenék a biztonság és a jogállapot az emberi társadalomban (34—55). Ha eleget tettél kötelességednek az uralkodó iránt, imádkozzál tanítóidért és barátaidért is, atyádért és anyádért és méltóvá tedd magadat az isteni jutalomra mind a két világban (56—62).

IV, 1 (Ben Zóma). Ki részesül tiszteletben?²⁾ A ki az Isten teremtményeit³⁾ tiszteli (1—8). A ki kevély és önző és az embereket lenézi, az a lenézés tárgyává lesz és bajt tapasztal Isten és emberek részéről (9—13). — Bölcsnek tartsd azt, aki mindenkitől tanul és ifjút, öreget buzgón kikérdez. — Ha valami mondás nehéz értelműnek látszik előtted, szabadítsd meg magadat a nemtudás gyötrelmétől azzal, hogy a tudósok tanítását keresed (14—21). Így tett Dávid, a ki kicsinyeket és nagyokat kikérdezett (22—24). A ki tanulni akar, annak nem szabad irtóznia attól, hogy tudatlanságát nyilvánosan bevallja. A ki ezt nem teheti, tudatlan marad, hasonlóképen az a ki olvas, a nélkül hogy az olvasmányt értené. (25—33). — Hős az, a ki saját vágyai fölött uralkodik. Nincs az embernek veszedelmesebb ellensége, mint gonosz hajlama. Menekülj a

¹⁾

תחציל כון אז עולם תורה
זנהאר בצדק בכאן מקרא
רלשאר שוו בכאן נביאים
אונגאה בכאן דיגר כתובים
גר דרם כוני דיגר הלכה
ביהתר נבווד און מלאכה
גר מייל כוני דיגר בחכמות
אגאה שווי זי גימלה סודות.

Az utolsó mondatban talán a titkos tudománynyal, a kabbalával való foglalkozást érti.

²⁾ Imráni a mondás negyedik tételét az első helyre teszi.

³⁾ (הבריות = כלל כודא).

gonosz természetű kutyától (24—45).¹⁾ Mindenekelőtt óvakodjál saját vágyadtól, mely a legnagyobb veszélylyel fenyeget téged (46—61). — Ki gazdag? A ki osztályrészével meg van elégedve. A ki saját munkájával keresi kenyerét és férfiasan végzi hivatását, annak derült lélek lesz a jutalma. Este örömmel tér haza feleségéhez és gyermekeihez. Ily boldogság többet ér, mint ezer királyság (62—75). Dolgozz és légy derék; akkor Isten megsegít. A restség veszedelmet okoz (76—81).

Az Áboth-mondások m a g y a r á z a t á h o z. I, 7. Az arbelai Nittai harmadik tétele az ellenség bukására vonatkozik: annak ne örülj, hanem gondolj arra, hogy téged is utólér Isten büntetése. — I, 10. Semája harmadik tételét Imráni ezzel az intéssel írja körül: Sáhtól és vezirtől, khodzsától és emirtől menekülj oly gyorsan, mint a nyíl az ijtől, azért hogy óva légy balszerencsétől és bajtól.²⁾ — I, 15. Sammáj első tételét úgy érti, hogy az ily emberhez forduló intés, kinek nem volt alkalma, mester vezetése alatt tanulni: az pótolja a mulasztást és ernyedetlen kitartással szentelje idejét a tóra tanulásának. — I, 16. Gamliél mondásában a két első tétel együvé tartozik. A mester tanítása által megszabadulsz a kételyektől. — II, 3. A mondás három első szavát úgy érti Imráni, hogy az intés óvatosságra a fejedelmek szolgálatában és a velök való érintkezésben: »Ha a királyok asztalánál ülsz, jól kell vigyáznod fejedre; ha a királytól kapott díszruhát fölveszed, nem szabad erőszakosságot mivelned.« — II, 4 b: »Ne különödjél el a községtől.« Hillélnek ezt a tanát Imráni intésnek érti arra, hogy az ember imádságát mindig a községgel együtt végezze. »Az egyes (יחיד), ha ezer imát is mond, község nélkül, a törzstől különvált ághoz hasonlít«. Ezzel Imráni összeköttetésbe hozza Hillél következő tételét is: »ne higgy tenmagadban halálod napjáig«; »az utolsó leheletig mindig arra iparkodjál, hogy a községgel együtt imádkozzál«. — II, 5. A mondás utolsó tételét így írja körül: »A hol nagy-

¹⁾ A gonosz kutya képét többféle módon fejti ki, a fent 167. l. említett mondattal is.

²⁾ אז שאה [ו]וזיר וכאנה ומיר בגוריו צנין כה אב כמאן תיר
תא זי אפת [ו]רנג כלאץ גרדי.

nak lenni kötelességed, ott nem használsz, ha kicsinynyé teszed magadat. Oly mértékben tanusítsd jelességedet, hogy elledet teljesen legyőződ; ha ez tudatlanságot mutat, ragadd meg őt, hogy meg ne cáfolja a tóra igéjét«. — II, 6. Hillél szavait a koponyához Imráni egy kegyetlen zsarnokhoz forduló beszéddel írja körül, melynek végén a víz felszínén uszó koponya a bölcslet megszólítja és az elmaradhatatlan viszonzás tanát hirdeti.¹⁾ — III, 4. »A ki egyedül megy az úton.«. Ez allegórikusan értendő: a kinek élete útján nincs vezetője és tanítója. — IV, 15 a. Jannáj mondatát Imráni így írja körül, hogy az kérdés azon ellenmondásról, mely fennáll a jámborok érdeme és szenvedése, a gonoszok bűnössége és jóléte között.²⁾ A kérdéshez a feleletet is kapcsolja:³⁾ egy theodiceát, mely az ismeretes érveket hangoztatja.

Valamint Imráni a bölcsék mondásait, melyeket költeményében feldolgoz, olykor magasabb kinyilatkoztatásnak jelzi, hasonlóképen máskor is fejtegetései folyamán egyes tanokat Istentől eredőknek mond.⁴⁾ Ezzel azt akarja mondani, hogy e tanok a kinyilatkoztatott isteni igének szelleméből származnak. Egyszer e szavakkal vezet be egy tant: »Isten a hagyományban ezt az intést mondta ki a világ emberei számára.«⁵⁾ Máskor így: »Isten a szent bíró a prófétai üzenettel

¹⁾ L. Monatsschrift XLIX (1905), 662.

²⁾ A bölcs — így szól a bevezetés — azt beszéli el, hogy egy mennyei szózat (l. fent 186. l., 1. j.) fölszólítja, mondja meg, mi nyomja lelkét. Erre föltette a kérdést, mely a tannaita mondásának terjedelmes paraphrasisa (9–11. v.).

³⁾ A választ (32–91) a kérdő »a függöny mögül« (= מאחורי הכסא), hallja, mely az emberi megismerést a kiválasztott felső lények tudásától elválasztja. Neki szabad a választ hallania, mert neki is része van e lények méltóságában.

⁴⁾ I, 5-hez, 5. v. (פֶּרְמוֹד קְדִים): Ki a szegényt sanyargatja, maga szegénynyé lesz. — I, 15; 27. v. (פֶּרְמוֹד קְדִים פֶּאךְ מַעְכוֹר): Mindenkinek, ki az, igaz úton jár, az a kötelessége, hogy mindig az Isten tanával foglalkozzék. — I, 18; 10. v. (פֶּרְמוֹד קְדִים קֶאֶדֶר פֶּאךְ): Ki élete útjait úgy rendezi, mint azt Simeón b. Gamliél mondása tanítja, soha sem lesz szomorú és bánatos. — II, 12; 26. v. (פֶּ' ק' פֶּאךְ דֶּאֶדֶאֶר): A becsületesnek is, ha vétkezik bűnhődnie kell.

⁵⁾ II, 19 a, 84. v.: פֶּרְמוֹד קְדִים דֶּר קַבְלָה אֵין רֵמוּ בְּרֵאֵי אַהֲלֵ דוֹנְיָא. Az

ezt az intést mondta.«¹⁾ Egyszer: »Azt mondta a próféta, hogy a Mindenható, a Szent így szólt.«²⁾

A végső dolgokra: feltámadásra, ítélet napjára, paradicsomra vonatkozó utalások, melyek az épen említett, Istentől eredőknek mondott tanok némelyikében is találhatók, a Kincskönyv elmélkedésében és értelmében nagy tért foglalnak el. Valamint Sáhín, úgy Imráni is oly képzeleteknek adott helyet, melyek a m u h a m m e d á n hitvilágból származnak. Az Isten átkával sújtottról azt mondja egyszer: »Vissza fogják utasítani a feltámadás napján, nem fogja őt próféta vezetni mint szószólója.³⁾

Az Abóth-mondások értelmezését Imráni olykor a bibliai történetből vett példák al illusztrálja. I, 17-hez, hogy a hallgatás üdvös voltát mutassa, az amálékita emberre (II, Sám. 1, 8) és Dóegra (I, Sám. 22, 1) utal, kik az által, hogy nem hallgattak, veszedelmet okoztak. — II, 11. Sámson, Kórach és Sálul példája mutatja, miképen járnak kiváló férfiak is, ha a gonosz hajlamot urrá engedik lenni maguk fölött. — II, 12. Jószé Hakóhén e mondásához: a tóra nem a te örökséged, a mely neked saját törekvésed nélkül jutna birtokul, Mózes fiaira utal, kik nem lettek atyjuk örökösei, mert Józua arra méltóbb volt náluknál.⁴⁾ — IV, 4a, Bűnös gőgnek példáiként nevezi Nimródót, Fáraót, Szánehéribot, Szi-

e szavakkal bevezetett tan röviden így szól: Tudd meg, hogy senki sem semmirekellőbb annál, a ki folyton gonosz vágyai után jár, jogtalanságot és erőszakosságot mivel és semmi tudásra nem tesz szert.

¹⁾ I, 3, 19. v.: פֶּרְמוֹד כְּוֹדָאִי פֶּאךְ דֶּאוֹר רְמוֹי בְּרַסְאֶלַת פִּימְבֶּר. A tannak tartalma: Isten igaz szolgája, ki kötelességét teljesíti, nem lesz sohasem szomorú és bánatos; sőt inkább szíve mindig vidám, a szerencse az ő szolgálatában áll és midőn a mulandóságból betér az örökkévalóság birodalmába, minden bajtól megszabadul.

²⁾ I, 4, 21. v. (פֶּרְמוֹד נְבִי כֹה קֹאדֶר פֶּאךְ פֶּרְמוֹד): Az önzőt, a ki csak saját testét ápolja, végül utóléri balszerencséje; szelleme nem tér be a paradicsom honába, hanem örök büntetés jut neki. — U. o. 28. v. (»A hitnek tökéletes emberei mondták, hogy Isten mondta«): Minden szerencsétlenség a tudatlanságból származik.

³⁾ III, 3, 19. v.: מֶרְדּוֹד בּוֹדֶר בְּרוֹן מַחְשֶׁר שֶׁאֵפֶע נִשּׁוֹד וּרְא פִּימְבֶּר.

⁴⁾ L. fent 185. l. 3. j.

szerát, Bálákot, Bileámot, Amálékot azonkívül még Sátánt, a gőgje miatt elesett angyalt.¹⁾ — III, 14. Akiba azon tételét, mely az embert Istenhez hasonlónak mondja, egy hosszabb apostrophával vezeti be, mely Ádámhoz az elsőül teremtetthez: az ideális emberhez fordul (V, 1—31). Azután fejtegeti, hogy az Istenhez való hasonlóságunk »kincs«, melynek birtokosa Ádám volt és mely a nemzedékek láncolatán át a kiválogatott emberekben maradt fenn. A kincs birtokosai voltak egymásután: Séth, Nóach, Sém, Ábrahám, Izsák, Jákób, Jákób fiai, első sorban Lévi, Mózes.²⁾ Mózes és az általa adott tóra útján a mi osztályrészünké lett e kincs (32—57).³⁾

Ritkán találhatók idézetek a szentírásból. II, 9a (»jó szomszéd«). Itt Imráni az első zsoltár olvasását és a benne foglalt tanoknak megszívlelését tanácsolja; ez alkalomból a zsoltár tartalmát rövid paraphrasisban ismerteti. Többször arra inti az olvasót, hogy Salamonra vagy »Salamon bölcseségére« figyeljen és kövesse azt, és akkor a Példabeszédek valamelyik versét írja körül.⁴⁾

Különféle általános tételeket Imráni úgy idéz, hogy a szerzőre utal a »bölcs« vagy hasonló jelzővel;⁵⁾ vagy pedig a

¹⁾ Sáhin nyomán. L. fent 98. l.

²⁾ L. fent 37. l. az örök világosságról, mely Ádámtól Mózesre származott.

³⁾ Ezután következnek Mózes szavai, melyekkel a kincset átadja népének, mint atyja a fiainak (57—69. v.). Ehez csatlakozik a költő panasza arról, hogy nincsenek többé az ideális emberi méltóság viselői (70—97) és egy ima (98—103): Isten ne engedje, hogy ama kincs végképen veszendővé legyen.

⁴⁾ I, 17, 10. v.: »Halljad ezt a tanácsot Szuleimántól«. Érti Példabeszédek 17. fej., 28. versét. — II, 12, 50. v.: »Szuleimán megismerésétől és bölcsességétől halljad ezt a tanácsot«. Érti Példab. 19, 2. — II, 14, 59. v.: »Halljad ezt Szuleimán bölcsességétől«. Nem világos, mely szentírási helyre céloz.

⁵⁾ I, 8 végén (חכם כה בפתוי קבלה אין רמו נושת דר הלכה). A tétel így szól: Vigyázz arra, hogy ne légy az erőszakosok szamarává; különben végül el fogsz pusztulni mint a szamár. — I, 10, 19. v. (»mily szépen mondja egy mester azt a tételt«): »Erény által kultiválttá lett a világ« (דוניא בהונר שורסת אבאר). — I, 17, 32. v. (»szépen mondta

a költőnek szándéka, hogy sokoldalú vallásos oktatást nyújtson olvasóinak és őket erkölcsileg emelje, a költői alakot pedig leg-hatásosabb eszköznek tartotta e szándék elérésére.

kinyilatkoztatás ünnepe (35—43); újév (44—56); engesztelő nap (57—85); sátoros ünnep (85—99); záró ünnep és a tóra befejezésének ünnepe (100—105); Chanukka (105—109); Púrim (110—112); a fél-ünnepek (113—115). A mondás többi tételét az utolsó versekben (115—126) röviden foglalja össze.

31.

A BUDAPESTI ORSZÁGOS

RABBIKÉPZŐ-
◈◈ INTÉZET ◈◈

ÉRTESITŐJE

AZ 1907 — 1908. TANÉVRŐL.

BUDAPEST

1903.

Az országos rabbiképző-intézet az 1907—8-iki iskola-évvel működésének negyedik évtizedét kezdte meg. Még mielőtt az új tanév beköszöntött volna, a tanári karnak azon tagja, ki harminc éven át mint annak elnöke vezette intézetünket, megvált állásától. Bloch Mózes, kiben csodálatos módon megvalósult az zsoltár igéje azon igazakról, kik »vénségükben gyümölcsöt teremnek és üdék és zöldelők maradnak«, ki hatvanhárom éves korában, a hosszú küzdelem után végre életbe hívott országos rabbiképző-intézetben átvette a talmudi tudományok tanszékét, ki e tanszék föladatait odaadó buzgalommal, páratlan gazdagságú tudásával és szellemének ki nem apadó erejével teljesítette, ki irodalmi működésével, ugy intézetünk értesítőiben, mint nagyszabású főmunkájában dicsőséget szerzett főiskolánknak — végül megérezte az emberi tevékenység rendes határait messze túlhaladó munkaéveknek súlyát és nyugalomba vonult. Adja a Gondviselés, hogy a busásan megérdemelt nyugalomát élvező agg tudós még számos boldog esztendőn át maradhasson jóakaró tanuja azon intézet virulásának, melynek első három évtizedéhez mindenkoron hozzá lesz kapcsolva érdemeinek emléke.

Az 1907-iki szeptember 2-án tartott értekezleten a tanári kar dr. Bacher Vilmos tanárt elnökének, dr. Bloch Henrik tanárt jegyzőjének az előbbi pedig templomi elnöknek választotta. A vezérlő bizottságban való képviseléssel az elnököt és Balogh Ármán tanárt bizta meg.

Az elnök a tanári kar alakulása után meleg és elismerő szavakkal emlékezett meg a nyugalomba vonult volt elnök Bloch Mózes nagy érdemeiről és indítványozta, hogy a

tanári kar a tanév ünnepélyes megnyitása után — mely alkalommal az elnök megnyitó beszédében is Bloch Mózes nagyeredményű működésére utalt és Isten áldását az agg tudósra kérte — testületileg tisztelegjen a visszalépett tanárnál. A tanári kar ezt az indítványt egyhangulag elfogadta és szeptember 5-én megjelent Bloch Mózes volt elnöknél, kit a tanári kar elnöke üdvözölt.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minister úr Ő Nagyméltósága 1907. évi szept. 18-án 99572 sz. a. k. rendeletével dr. Guttman Mihály csongrádi rabbit az orsz. rabbiképző-intézetnél a talmud, szertartástan, szentírás, héber és aram nyelv tanárává kinevezni méltóztatott. Dr. Guttmann már az 1907-8-iki tanév megnyitásától fogva egészen kinevezéséig a talmud, szertartástan és szentírás előadásával meg volt bízva.

Bein Károly tanár betegsége folytán kénytelen volt a nmgú. m. kir. vallás- és közoktatásügyi ministeriumhoz 3 havi szabadságért folyamodni. Helyettesítésével a nmgú. m. kir. vallás- és közoktatásügyi ministerium a következő tanárokat bízta meg: Hausbrunner Vilmos, az orsz. izr. tanítóképző tanárát a természettan, dr. Sós Ernő, képesített középiskolai tanárt a matematika, és Wirth Kálmán a pesti izr. hitközség polgári fiúiskolájának tanárát a természetrajz tanításával. De alig hogy a nevezettek a beteg tanár helyettesítését megkezdték, súlyos csapás érte intézetünket: Bein Károly 1907. október 18-án meghalt.¹⁾ A tanári kar külön értekezleten, melyben az elnök fájdalomunknak adott kifejezést és az elhunytat mint embert és tanárt méltatta, a következőt határozta: 1. Az intézet épületén kitűzeti a fekete zászlót. 2. Külön gyászjelentést ad ki. 3. Az elhunyt temetésében testületileg vesz részt. 4. A felső tan-

¹⁾ Bein Károly született 1853. április 7-én Baranya-Mágocson. Az elemi oktatásban szülővárosában részesült; ott előszeretettel tanulta a szentírást is. A reáliskolát Pécsen végezte. 1874-ben a József-Műegyetem rendes hallgatója lett. 1877-ben a matematika és természettan középiskolai tanári oklevelét nyerte. 1878-ban az országos rabbiképző-intézetben a matematika tanításával bízták meg, 1883-ban a természettudományokéval is. Ezen állásában 29 évig működött.

folyam összes hallgatói és az alsó tanfolyam valamennyi osztályának képviselői megjelennek tanáruk temetésén. 5. A tanári kar nevében az elnök búcsúsztatja a elhalt kartárost.¹⁾ 6. Az intézeti ifjúság nevében pedig Schwarz Benjamin, felső tanfolyambeli hallgató tartja a gyászbeszédet. 7. A gyász-hónapban gyászistentiszteletet rendez.²⁾ 8. Az elhalt neve az intézet templomában a halottak emlékezési napjain emlittetik.³⁾

* * *

1908-iki február 24-én volt a szóbeli rabbiképesítő vizsgálat, melyre dr. B á n d e Z o l t á n végzett hallgató bo-csáttatott házi dolgozatai és a február 16-án és 17-én tartott zárthelyi írásbeli vizsgálatok alapján. A vizsgáló bizottság dr. F i s c h e r G y u l a pesti rabbi és dr. S t e i n h e r z J a k a b székesfehérvári főrabbi, kiküldött vezérlő bizottsági tagokból, továbbá dr. B a c h e r V i l m o s, dr. B l a u L a j o s, dr.

¹⁾ A gyászbeszédet l. az A) alatti mellékletben.

²⁾ A gyászistentisztelet 1907. november 13-án volt; az emlék-beszédet dr. Junger Mór, felső tanfolyambeli hallgató mondotta el.

³⁾ A tanári karnak részvétüket sürgönyileg vagy levélben fejezték ki:

Dr. B a d i c s F e r e n c, kir. tanácsos a m. kir. tanárképző-intézeti gyakorló főgimnázium tanári karának nevében.

B u r g e r J., a debreceni izr. hitközség jegyzője.

Dr. E i s l e r M á t y á s rabbi, Kolozsvár.

Dr. F l e s c h Á r m i n rabbi, Mohács.

Dr. K l e i n J ó z s e f rabbi, Kassa.

Dr. K o h l b a c h B e r t a l a n főgimnáziumi tanár, Kaposvár.

Dr. K r a u s z S á m u e l rabbi-szemináriumi tanár, Wien.

Dr. L ö w y F e r e n c z rabbi, Maros-Vásárhely.

Dr. N e u m a n n E d e rabbi, Nagykanizsa.

Dr. P o l l a k M i k s a rabbi, Sopron.

Dr. R o s e n b e r g E d e rabbi, Magyar-Kanizsa.

Dr. R u b i n s t e i n J. M á t y á s rabbi, Szekszárd.

Dr. S c h ö n f e l d Á r o n rabbi, Besztercebánya.

Dr. S c h w a r z M ó r rabbi, Győr.

Dr. S p i r a J a k a b rabbi, Mährisch-Ostrau.

Dr. S i n g e r J a k a b rabbi, Temesvár-Gyárváros.

Dr. S t e i n h e r z J a k a b rabbi, Székesfehérvár.

Dr. W i e s n e r H e n r i k rabbi, Bezdán.

Goldziher Ignác és dr. Guttman Mihály vizsgálótanárokból állott. A vizsgálóbizottság elnöke dr. Fischer Gyula rabbi úr volt. A február 26-án végbement felavatóünnepélyen a vizsgálóbizottság nevében dr. Fischer Gyula rabbi úr beszédet intézett az elbocsátandóhoz, erre ez hála- és búcsúbeszédet mondott. Azután dr. Bacher Vilmos, a tanári kar elnöke magyar és héber felavatóbeszéd kíséretében adta át a jelöltnak a rabbiképesítő oklevelet és hattárát.

A lefolyt tanévben felavatott jelölt, dr. Bände Zoltán rabbivá választatott Csongrádon.

Régebbi növendékeink közül dr. Silberfeld Jakab (előbb Nyiregyházán) Aranyos-Maróton rabbivá választatott; dr. Farkas József, dr. Hirschfeld Manó, dr. Katz Márton és Scheiber Lajos urakat a pesti izr. hitközség előljárósága rendes hittanárokká nevezte ki.

A pesti izrael. hitközség előljárósága a lefolyt tanévben is megbízott több felső tanfolyambeli hallgatót nép- és középiskolákban való hittanítással.

A pesti izr. hitközség és több más hazai hitközség fölkérésére egyes hallgatókat templomi és alkalmi hitszónoklatok tartására küldtünk ki.

Az intézet templomában az ünnepnapokon és több szombaton a felső tanfolyam magasabb évfolyambeli hallgatói prédikáltak.

A nagyméltóságú m. kir. vallás- és közoktatásügyi ministerium a lefolyt tanévben is hitfelekezeti kérdésekkel a tanári karhoz fordult.

Az alsó tanfolyam V. osztályának tanulói május hó 12-én a héber írásbeli érettségi vizsgálatot, május 15-én pedig a theológiai tantárgyakból a szóbeli érettségi vizsgálatot tették le. Május 18., 19. és 20. napjain voltak az írásbeli érettségi vizsgálatok a gimnáziumi tantárgyakból. A szóbeli érettségi vizsgálatokat június 7-én és 8-án tartottuk meg dr. Bánóczy József úr, az országos izraelita tanítóképző igazgatójának elnöklete alatt, kit a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minister úr Ő Nagyméltósága a tankerületi főigazgató úr helyettesítésével bízott meg. Az érettségi vizsgálatot 4 tanuló jeles, 2 jó eredménnyel tette le, négy lett egyszerűen éretté.

Június 11-én és 12-én a felső tanfolyam I. és III. éves hallgatói az alap — illetőleg elővizsgálatot tettek le.

A felső tanfolyam theologiai egylete 12 szakgyűlést tartott, melyek napirendjét 6 hitszónoklat és 6 tudományos előadás képezte.

Az alsó tanfolyam önképző- és segélyző egylete 16 gyűlést tartott. 1907. december 17-én B e i n K á r o l y emlékére ünnepélyes ülést rendezett. 1908. március 15-én díszülést tartott. Az összes gyűlések tárgysorozatát képezte: 14 szavalat, 8 értekezés és tanulmány, 5 szabad előadás és 5 műfordítás.

S c h i l l S a l a m o n tanár indítva érezte magát, hogy megrongált egészségének helyreállítása céljából a nmgú. m. kir. vallás- és közoktatásügyi ministeriumhoz kilenc havi szabadságért folyamodjék, a melyet meg is kapott. Helyettesítésével (október-június) megbizattak: dr. D e r c s é n y i M ó r i c és dr. K a l l ó s E d e képesített középiskolai tanárok.

A tanári kar táviratilag üdvözölte a berlini »Lehranstalt für die Wissenschaft des Judentums« kuratoriumát és tanártestületét új intézeti épületük felavatása, a »zsidó tudomány akadémiáját« Szt. Pétervároton, annak megnyitása alkalmából, és dr. N e u m a n n E d e nagykanizsai főrabbi papi működésének 25 éves fordulójakor.

A tanári kar néhai K o h n e r Z s i g m o n d úrnak, a vezérő bizottság tagjának emlékére az intézet templomában gyászistentiszteletet rendezett. A gyászünnepély 1908. január 27-én volt, az emlékbeszédet dr. Schwarz Benjamin, felső tanfolyambeli hallgató tartotta.

A tanári kar még az 1906—7-iki tanévben dr. B ü c h l e r A d o l f úrnak, a londoni rabbiképző-intézet igazgatójának nagybátyja, dr. N e u b a u e r A d o l f, nagynevű tudós elhunytá alkalmából részvételi levelet küldött. Dr. L ö w i n g e r S a l a m o n intézetünk volt növendéke és nagyatádi kerületi rabbi úr családjának részvételi táviratot küldtünk e fiatalon elhalt rabbi elhunytá, szintűgy özv. dr. L ö w y M ó r n é n a k férje, dr. L ö w y M ó r temesvári főrabbi elhalálozásakor.

*

Nagyságos H a t v a n y - D e u t s c h J ó z s e f ú r, a vezérlő bizottságnak elnöke a lefolyt tanévben is 2000 koronát bocsátott a tanári kar rendelkezésére, hogy ezzel hozzájáruljon szegénysorsú növendékeinknek reggelivel és ebéddel való ellátásához. Intézetünk nemesszívű és igaz barátjának e helyen is őszinte hálát mondunk nagylelkű adományáért.

Az izraelita magyar közalap bizottsága az 1907-iki évre intézetünk szegénysorsú növendékeinek támogatására engedélyezett 1500 koronát, az 1908-iki évre azonban ezt a segélyösszeget 2000 koronára emelte. Ugyanerre a célra a pesti Chevra-Kadisa előljárósága 800 koronát szavazott meg. Fogadják e testületek vezetői e helyen is hálás köszönetünket.

Nagyságos H e r z m a n n B e r t a l a n ú r, az Écz-Chájim — segélyzőegylet választmányi tagja, a pesti izr. hitközségnél intézetünk javára alapítványt tett, melynek értelmében az említett hitközség intézetünknek 50 éven át évente 200 koronát kifizetni tartozik; ezen évi összegek mindaddig tőkesítendők, míg a tőke 10.000 koronára nem rúg és azután mint Herzmann Bertalan és neje szül. Totis Luiza-alapítvány kezelendő. Az évi kamatok pedig a tanári kar által meghatározandó célra fordítandók. A tanári kar elhatározta, hogy a kamatok egy a theológiai tantárgyakban jelesrendű tanulónak jutalmazására felhasználandók. A nemeslelkű alapítónak e helyen is hálás köszönetet mondunk.

A vezérlő bizottság tagjainak névsorát a B) alatti, a tanári kar tagjait a C) alatti jegyzék tünteti fel.

A hallgatók és tanulók számát, nevét, születési helyét és előmenetelét a D) alatti melléklet tartalmazza.

Az Écz-Chájim segélyző egylet működéséről, valamint az intézet javára tett egyéb adományokról és ösztöndijokról az E) alatti melléklet számol be.

Az intézeti könyvtár gyarapodását az F) G) és H) mellékletek mutatják.

Az 1906—7-iki tanév végével a báró Schey Fülöp-alapból kiírt pályakérdésre: »A magyarországi héber nyomtatványok 1867-ig. Bibliografiai összeállítás és kultúrtörténeti méltatás« egy dolgozatot nyújtottak be, e jelige alatt: עֲשֵׂית חֲפָרִים הֵרֵבָה אֵין, melyről a szaktanár a következő ítéletet hozta:

»Szerző az adatokat nagy szorgalommal és megfelelő szaktudással gyűjtötte és a kellő szempontok szerint csoportosította. A még mutatkozó hézagok további utánjárás után jó-részt pótolhatók lesznek, habár sok könyv, eredetileg is csupán kis körnek készülve illetőleg csupán kis körben terjedve el, teljesen feledésbe merült. A helyesen használt segédeszközökben ezeknek semmi nyomuk nincs és mintegy újra felfedezendők. Szerző feladata körén túlmenve, megkísérlette a magyarországi régibb héber nyomdák történetét felderíteni, a mi külön elismerést érdemel. Csupán a kultúrtörténeti méltatás nem teljesen kielégítő, a mennyiben behatóbbnak kellene lennie. Apróbb tévedések is becsúsztak, de ezek könnyen kiküszöbölhetők. A munka minden jogos követelménynek megfelel és a pályadíjat feltétlenül megérdemli.«

E vélemény alapján a tanári kar az említett dolgozatnak a pályadíjat odaitélte.

A jeligés, lepecsételt levél felbontása után kitűnt, hogy a pályanyertes dolgozat szerzője: Spiegel Ármín, IV. éves hallgató.

A Steinfeld Antal-alapból kiírt pályakérdésre: »A Mózes II. könyvéhez való két Mekhilta összehasonlítása mint adalék a tannaitikus midrás történetéhez« egy dolgozatot nyújtottak be, e jelige alatt: *זו היא הירושא שהורישנו אבנא* (M. I, 67, a 5.)«, melyről a szaktanár ítélete a következőképen szól:

»Szerző az Exodusra való két tannaitikus midrásművet, melyek közül a R. Jismaél nevét viselőt M. I.-nek, a R. Simon b. Jócháíróól nevezettet M. II.-nek mondja, igen alapos összehasonlító kutatás tárgyává tette. A két Mekhilta halakhái részeinek szövegeit nem közönséges szorgalommal három csoportra osztotta föl. Az első csoportban azon szövegeket állítja össze, melyek csak M. I.-ben, a második csoportban azokat, melyek csak M. II.-ban találhatók, a harmadik csoportban párhuzamos rovatokban azon szövegeket gyűjtötte egybe, melyek, bár sok eltéréssel, közösöknek mondhatók. Az így csoportosított szövegeket jegyzetekkel kíséri, melyek főképpen a hagyományos irodalom párhuzamos vagy rokonhelyeire utalnak. A dolgozat e főrészét megelőzi a »Bevezetés«, mely az összehasonlítás eredményeit rendszeresen mutatja be és helyes

szempotokból indulva igen számos részlettel bebizonyítja, hogy M. II. a R. Akiba iskolája midrásának összes ismertető jeleit viseli magán. Ámbár a dolgozat legnagyobb része csak anyaggyűjteményt nyújt, ámbár a bevezető fejezetben szerző nem tudta kutatásának eredményeit a kellő irodalmi formába önteni, ámbár a két Mekhilta agadai részeit csak mellékesen érinti: mindamellett a dolgozatot, minthogy rendkívüli odaadásról, beható szakismeretről és tudományos törekvéstről tanuskodik és minthogy sok jó részletes megjegyzést tartalmaz, azt feltétlen dicséretre és a pályadíj elnyerésére érdemesnek ítélem.»

E vélemény alapján a tanári kar a pályadíjat az említett dolgozatnak ítélte oda.

A jeligés, lepecsételt levél felbontása után kitűnt, hogy a pályanyertes dolgozat szerzője: F e l d m a n n Á r o n, II. éves hallgató.

Az 1908—9-iki tanévre a következő pályatételek tűzettek ki:

1. A báró Schey Fülöp-alapból: »A magyarországi héber nyomtatványok 1867-től 1908-ig. Bibliográfiai összeállítás és kulturtörténeti méltatás.«

A pályadíj: 184·30. korona.

2. A Steinfeld Antal-alapból: »A feltétel a talmudi jogban (כללי תנאי לפי התלמוד).«

A pályadíj: 162.— korona.

3. A dr. Kaufmann Dávid emlékére alapított alapból: »Pseudo-Balkhî, Kitâb al-bad' val-ta'rîkh (ed. Cl. Huart) című munkája zsidó vonatkozásainak és ezek forrásainak kimutatása ugymint a kimutatott adatok kritikai tárgyalása.«

A pályadíj: 160.— K.

A pályamunkák lapszámozva, idegen kéztől írva és jeligével ellátva, mely a szerző nevét tartalmazó lepecsételt borítékra is irandó, a tanári kar jegyzőjénél 1909. május 15-ig nyújtandók be.

Az 1908/09-iki tanév f. évi szeptember 1-én veszi kezdetét. A beiratások és fölvételi vizsgálatok határideje: szeptember 1. és 2-én d. e. 8—12, a javítóvizsgálatoké: szeptember 3-án d. e. 8—12.

Az országos rabbiképző-intézet felső tanfolyamában az elmúlt tanévben a következő előadások tartottak:

1. **Bevezetés a szentírásba** (speciális rész). I. félévben. 2 óra hetenként. Tanár: *Bacher*.
2. **Szentírásmagyarázat:** Jób könyve 2 óra hetenként. *Ugyanaz.*
3. **Exegétikus irodalom:** Ábrahám Ibn Ezra és Nachmáni Mózes kommentárja Mózes I. könyvéhez. 1 óra hetenként. *Ugyanaz.*
4. **Talmud, statarie:** Gittin, 77—90. Az egész traktátus fontosabb pontjainak ismételése. 5 óra hetenként. Tanár: *Blau*.
5. **Talmud cursorie:** Chullin (folytatás). 89—109. 3 óra hetenként. *Ugyanaz.*
6. **Bevezetés a talmudba.** 1 óra hetenként. *Ugyanaz.*
7. **Sulchán Árukh:** Jóre Deá, 29—49. 3 óra hetenként. Tanár: *Guttmann*.
8. **Responsumok:** Szemelvények a תשובות הגאונים-ból. 1 óra hetenként. *Ugyanaz.*
9. **Héber gyakorlatok.** 2 csoportban. 2 óra hetenként. Tanár: *Bacher*.
10. **Midrás:** Berésith Rabbá. 1 óra hetenként. *Ugyanaz.*
11. **Zsidók története:** 1498—1848. 2 óra hetenként. Tanár: *Blau*.
12. **Történelmi gyakorlatok:** Konforte Dávid Kóré Hadóroth a Szippúr Dávid Hareúbeni, Jáván Meczulla és az ujkor más történelmi kutforrásainak olvasása és magyarázása. 1 óra hetenként. *Ugyanaz.*
13. **Vallásbölcsészet:** I. Tájékoztató az általános vallástudomány körében. I. rész. A vallástudomány feladata és története. — A vallás fogalma és definitiója; keletkezése; fejlődése és ennek tényezői. — A vallások felosztása. 1 óra hetenként. Tanár: *Goldziher*.

14. II. Zsidó vallásphilosophiai irodalom: Maimóni kosmológiája, Móreh II. könyve 1—8.; 13—25. fejezeteinek magyarázása a héber fordítás alapján az arab eredeti tekintetbe vételével. 2 óra hetenként. *Ugyanaz.*

15. **Homiletikai gyakorlatok.** 1 óra hetenként.

Tanár: *Dr. Heresi.*

A theológiai oktatás átnézete

az alsó tanfolyamban.

1. Szentírás: A) Mózes I. k. 1—44. fej.-ig. 2 óra hetenként. Tanár: *Blau.*

B) Mózes V. k. 1—32. 2 óra hetenként. *Ugyanaz.*

2. Szentírás: A) Salamon példabeszédei 1—22. 2 óra hetenként. A Zsoltárok könyve 59—84. 1 óra hetenként.

Tanár: *Guttmann.*

B) A 12 kis próféta. 2 óra hetenként. A királyok könyve. 1 óra hetenként. Tanár: *Bacher.*

3. Talmud, statarie: Béca 30—40. Makkoth 1—5. 5 óra hetenként. Tanár: *Guttmann.*

4. Talmud, cursorie: Abóda Zára, 2—40. 3 óra hetenként. *Ugyanaz.*

5. Héber nyelvtan: Alaktan. 1 óra hetenként.

Tanár: *Blau.*

6. Aram nyelvtan a B) csoportban. 1 óra hetenként. *Ugyanaz.*

7. Zsidók története: A VI. századtól a XIII.-ig. 1 óra hetenként. Tanár: *Bacher.*

A bibliatanításban az alsó tanfolyam tanulói 2 csoportban A) és B) vettek részt. Az A) csoporthoz tartozik az I. és II. oszt., a B) csoporthoz a III., IV. és V. osztály. A zsidók történetét a II.—V. osztályok együtt hallgatják. A talmudra nézve megjegyzendő, hogy amely tanulóknak e téren haladottabb ismereteik voltak, a felső tanfolyam talmudelőadásában vettek részt.

A gimnáziumi oktatás átnézete

az alsó tanfolyamban.

I. osztály.

Magyar nyelv és irodalom: Együtt a II. osztállyal. Arany Toldi Estéjének olvasása és fejtegetése; az első éneket betanulták. — Segédkönyvek: Arany: Toldi és Toldi estéje. Havonta 1 írásbeli dolgozat. 3 óra hetenként.

Tanár: *Balogh.*

Latin nyelv: Cicero, Pro S. Roscio. Két hetenként dolgozat. 5 óra hetenként. Tanár: *Dr. Dercsényi Mór.*

Görög nyelv: Alaktan, az aoristosig. Megfelelő fordítási gyakorlatok. Segédkönyvek: H i n t n e r - S c h i l l, görög nyelvtan és olvasókönyv. Két hetenként dolgozat. 3 óra hetenként.

Ugyanaz.

Német nyelv: Válogatott olvasmányok Szemák német olvasókönyvéből. Költemények betanulása. Iskolai és házi feladatok. 2 óra hetenként.

Tanár: *Bloch.*

Történet: A ó-kor története a római császárság keletkezéséig. Segédkönyv: Mangold, Világtörténelem. I. kötet. 3 óra hetenként.

Tanár: *Balogh.*

Mennyiségtan: Az öt alpművelet algebrai kifejezésekkel. Graphikai ábrázolások. A legkisebb közös többszörös és a legnagyobb közös mérték. — Házi és iskolai dolgozatok. 2 óra hetenként.

Tanár: *Dr. Sós Ernő.*

Természetrajz: Botanika: Az általános rész beható tárgyalása. — A részletes növénytan kiváló osztályai. 1 óra hetenként.

Tanár: *Wirth Kálmán.*

II. osztály.

Magyar nyelv és irodalom: Együtt az I. oszt. 3 óra hetenként.

Tanár: *Balogh.*

Latin nyelv: Szemelvények Sallustius Bell. Jug.-ából és Ovidius Metamorphoses-éből. — Havonként 2 írásbeli dolgozat. 5 óra hetenként. Tanár: *Dr. Kallós Ede.*

Görög nyelv: Alaktan a μ -végű igéktől végig a megfelelő gyakorlatokkal. Segédkönyvek: H i n t n e r - S c h i l l, Nyelvtan és gyakorlókönyv. 3 óra hetenként. Tanár: *Bloch.*

Német nyelv: Közösen a III. osztálylyal. 2 óra hetenként. *Ugyanaz.*

Történet: A római császárság története. A középkor története a keresztes háborúkig. Tankönyv: Mangold, Világtörténelem. II. kötet. 2 óra hetenként. *Ugyanaz.*

Mennyiségtan: Algebra: Első- és másodfokú egyenletek egy és több ismeretlennel. Hatványozás negatív és tört kitevőkkel. — Mértan: A síkmértan elemei. Házi és iskolai dolgozatok. 3 óra hetenként. Tanár: *Dr. Sós Ernő.*

Természetrajz: Zoológia: Általános rész. — Az anthropológia részletes tárgyalása. 1 óra hetenként.

Tanár: *Wirth Kálmán.*

III. osztály.

Magyar nyelv és irodalom: Stilisztika és retorika. A prózai műfajok elmélete. Olvasták és elemezték: Shakespeare Julius Caesarját, Hamletjét. Molière-től a Tudós nőket. Gyulai Pál emlékbeszédeinek olvasása és fejtegetése. Tankönyv: Riedl, Retorika. Havonként 1 írásbeli dolgozat. 3 óra hetenként. Tanár: *Balogh.*

Latin nyelv: Cicero, De natura deorum szemelvényesen. — Vergilius, Aeneis I. II. Kéthetenként 1 írásbeli dolgozat. 5 óra hetenként. Tanár: *Dr. Dercsényi Móricz.*

Görög nyelv: Xenophon, személyvénnyek. — Homeros, Odyszeia, I. II. 3 óra hetenként. Tanár: *Bloch.*

Német nyelv: Schiller: Maria Stuart. Havonként egy írásbeli házi dolgozat. 2 óra hetenként. *Ugyanaz.*

Történet: A középkor története az interregnumtól. — Az újkor története 1763-ig. Tankönyv: Mangold, Világtörténelem II. és III. kötet. 2 óra hetenként. Tanár: *Balogh.*

Mennyiségtan: Algebra: A logaritmus és annak alkalmazása. — Mértan: Trigonometria. 3 óra hetenként.

Tanár: *Dr. Sós Ernő.*

Fizika: A mechanika alapfogalmai. A fontosabb statikai és kinematikai problémák tárgyalása. 2 óra hetenként.

Tanár: *Hausbrunner Vilmos.*

Természetrajz: Kémia: A vegyülés általános törvényei. A szervetlen rész, különös tekintettel a fontosabb vegyületekre. 1 óra hetenként. Tanár: *Wirth Kálmán*.

IV. osztály.

Magyar nyelv és irodalom: A magyar irodalom története Kisfaludy Károlyig. — Segédkönyv: Beöthy, Irodalomtörténet I. k. 3 óra hetenként. Tanár: *Balogh*.

Latin nyelv: Közösen a III. osztálylyal. 5 óra hetenként. Tanár: *Dr. Dercsényi Mór*icz.

Görög nyelv: Homeros, Ilias I. II., 1—400. Plato, Apologia, Kriton, Phaedon 1—30. fej. 3 óra hetenként. Tanár: *Bloch*.

Német nyelv: Lessing, Laokoon. Havonként egy írásbeli házi feladat. 2 óra hetenként. *Ugyanaz*.

Történet: 1648-tól kezdve 1871-ig. Tankönyv. Mangold, Világtörténelem. III. k. 2 óra hetenként. *Ugyanaz*.

Politikai földrajz: Európa államai. 1 óra hetenként. Tanár: *Balogh*.

Mennyiségtan: Algebra: A számtani és geometriai sor. — Kamatoskamatszámítás. — Mértan: Stereometria. — Házi és iskolai dolgozatok. 3 óra hetenként. Tanár: *Dr. Sós Ernő*.

Fizika: Hydrostatika-Aërostatika. — A hőtan és a gázok elmélete. — Fénytan. 2 óra hetenként.

Tanár: *Hausbrunner Vilmos*.

Filozófia: A filozófia történetének rövid áttekintése; Descartes értekezésének olvasása és fejtegetése.

Tanár: *Balogh*.

V. osztály.

Magyar nyelv és irodalom: A magyar irodalom története: Kisfaludy Károlytól napjainkig. — Segédkönyv: Beöthy, Irodalomtörténet I. és II. köt. Havonként egy írásbeli dolgozat. 3 óra hetenként. Tanár: *Balogh*.

Latin nyelv: Tacitus, Historiae V. — Horatius

válogatott ódái, szatirái és epodusai és de arte poetica. Két-hetenként egy írásbeli dolgozat. 5 óra hetenként.

Tanár: *Dr. Dercsényi Mór*icz.

Görög nyelv: Demosthenész, A koszorúról. — Sophokles, Antigone. 3 óra hetenként. Tanár: *Bloch*.

Német nyelv: Goethe, Tasso. — A német irodalom története. — Segédkönyv: Kluge, Leitfaden. Havonként egy írásbeli házi feladat. Szabad előadások. 2 óra hetenként.

Ugyanaz.

Történet: Magyarország története 1867-ig különös tekintettel alkotmányos intézményeinek fejlődésére. — Tankönyv: Mangold, Magyarország oknyomozó története. 3 óra hetenként.

Tanár: *Balogh*.

Mennyiségtan: Permutációk és kombinációk. — A Newton-féle hatványsor. Analitika. — A matematikai tananyag átisméltése. Házi és iskolai dolgozatok. 3 óra hetenként.

Tanár: *Dr. Sós Ernő*.

Fizika: Hangtan. Fénytan. — Az elektromosság és mágnesség. 2 óra hetenként. Tanár: *Hausbrunner Vilmos*.

Filozófia. Közösen a IV. osztálylyal. 2 óra hetenként.

Tanár: *Balogh*.

* * *

Az éneket az alsó tanfolyam valamennyi osztályában *Lazarus Adolf*, énektanár tanította.

A.

Gyászbeszéd Bein Károly koporsójánál.

Mondotta Dr. Bacher Vilmos

G y á s z o l ó g y ü l e k e z e t !

Az országos rabbiképző-intézet halottja az, akinek koporsója körül szomorú szívvel és mélyen megrendített lélekkel állunk. A mióta tőlünk betegen megvált, hogy visszanyerje egészségét, nem adatott meg, őt még egyszer viszontlátnunk; elteltek hónapok, a nyár is elmúlt, aggódó lélekkel nála nélkül nyitottuk meg tanévünket, de remélve reméltük, hogy újra üdvözölhetjük őt majd körünkben, hivatásában: és ime a felgyógyulás hire helyett e rémhír ért bennünket: **בני בכה להולך** (Jerem. 22, 10), »Sirva sirjatok az elmenőért, mert nem fog többé visszatérni!«

Nem tért ő többé vissza hozzánk, hanem mi ő hozzá jöttünk, e koporsójához, hogy a végső búcsú szavát intézzük az elköltözőhöz, hogy földi maradványait örök nyugalomuk helyére kísérjük.

De mielőtt az anyaföldnek átadnók mulandó porait, idézzük föl lelki szemünk előtt személyiségének maradandó értékét, életének igaz tartalmát, hogy a fájdalmas megilletődés ez órájában mélyen áthasson bennünket annak a tudata, hogy mig élt, kit becsültünk és szerettünk és most hogy meghalt, kit veszítettünk el Bein Károlyban.

Ideje előtt szakadt vége földi pályájának; életmunkája gyümölcsének nyugodt élvezetétől megfosztotta őt kora kimu-

lása: és mégis, ha visszatekintek ez életre, melynek — nagyobb részében — tanuja voltam, nem egy befejezetlen töredékes emberi létnek képét látom, hanem elém tűnik ez élet-útnak emelkedő iránya, felegyenesedik előttem elhunyt barátunknak viszontagságok és csapások között is diadalmaskodó egyénisége és felém hangzik egy ige, melyet a Zsoltárok könyvében olvasunk, de mintha most, az örökre elnémult ajkáról hallatszanék, mint összefoglalása annak, ami képezte Bein Károly életének becsét és tartalmát, ez az ige: דרך אמונה (Zsolt. 119, 30), »A hűség útját választottam!«

*

Igenis, gyászoló gyülekezet, a hűség volt e befejezett életnek lényeges alapja. Nem beszélek azon hűségről, mely elhunyt barátunkat oly kiváló mértékben díszítette mint fiút és testvért, mint férjet és atyát, mint rokont és barátot, hanem első sorban azon hűségre utalok, melyet önmaga iránt és a zsenge korától fogva választott pálya iránt tanusított.

Szűk, mondhatni sanyarú viszonyok közt folyt le ifjúsága. A mit mondtak a jabnei iskolának egy tagjáról, ki a számok tudományában rendkívüli módon jeleskedett, hogy t. i. a tenger csöppjeinek számát tudná megállapítani, de a megélhetés legszűkebb határai között kellett tengetnie életét (Hórájóth 10a), azt bizony valamikor boldogult barátunkról is, ki ugyanazt a tudományt választotta élethivatásául, lehetett volna mondani. De ő híven ragaszkodott a választott úthoz, kitartó buzgalommal dolgozott és törekedett, és midőn törekvésének első sikerét aratta és azon tanszék jutott neki osztályrészül, melytől most a halál elszakította, bátran mondhatta magáról: יגעתי ומצאתי »fáradoztam és eredménye volt fáradozásamnak.«

És אמונה, a hűség és megbízhatóság — erről hadd tanuskodjam a búcsúzás e komoly pillanatában — jellemezte az orsz. rabbiképző-intézetben folytatott működését. Intézetünkben, melynek kötelékébe már egy évvel alapítása után lépett, odaadó hűséggel teljesítette hivatását. Elméjé-

ben szakmája alapos ismeretét párosítván a világos előadás nem mindennapi képességével, hű odaadással vezette be tanítványait tudományába, megszerettette azt velük és nagy hatást gyakorolt gondolkozásuk fegyelmezésére, tehetségeik fejlesztésére. És ugyancsak hű odaadással karolta fel a tanuló ifjuság minden érdekét és meleg szívének részvételével juttatott nekik tanácsot, segítséget.

Igy láttuk mi őt működni és fáradozni ernyedetlen buzgalommal 29 évig, a midőn évről évre mondhatta: **יָנַעַתִּי וּמָצַאתִי**: »fáradoztam és sikert értem!«

És láttuk örömmel és büszkeséggel, hogy tudásával és buzgó törekvésével iskolánk falain kívül is sikert aratott; láttuk, hogy itt is a hűség és megbízhatóság méltó híre fűződik nevéhez, hogy tudományának a társadalmi élet rendezését illető egy felette fontos területén elsőrangú tekintélylyé vált, hogy nehéz feladatokat bízta rá és hogy e feladatok megoldásában is mondhatta magáról: **אֶמֶנָה בַּחֲרָתִּי**: »a hűség utját választottam.«

De a zsoltár költőnek ez igéjét abban a külön értelemben is mondhatta magáról megdicsőült barátunk, hogy tudatos híve volt Izraél vallásának, hűséges tagja azon közösségnek, melynek leendő papjainak oktatásában neki is kiváló rész jutott. Zsenge éveiben a zsidó vallásos ismeretek forrásaiból meríthetett oly mértékben, hogy e téren sem érdeklődése, sem tudása nem fogyott ki soha. Bámulva tapasztaltuk sokszor, mily híven vésődtek be emlékezetébe a szent szöveg mondásai és a biblia szent nyelvének szavai. Tanítása is nem egyszer zsidó tudásának és a zsidóság iránt való érdeklődésének látta hasznát.

Szívében pedig hű és benső vallásos érzés honolt, a melyet néhány éven át — amit talán kevesen tudnak — házán belül egy nálunk szokatlan alakban érvényesített, midőn szombaton és ünnepnapon házi istentiszteletet tartott családja tagjaival egyetemben.

De, gyászoló gyülekezet, nem volna teljes elhunyt barátunk képe, ha nem említeném, hogy az **אֶמֶנָה**, a hűség mellett a vallásunk tanította második főerény a **חֶסֶד**, szeretet is di-

szította. Benne, hogy megint a zsoltáros szavaival éljek, חסד ואמת נפגשו (Zs. 85, 11), szeretet és hűség találkoztak és a megbízhatóság és jószág bizalmat gerjesztő és sziveket megnyerő tulajdonságait fejlesztették. A szentirási bölcsnek egy mondását alkalmazhatjuk reá : רב אדם יקרא איש חסדו ואיש אמונים מי ימצא (Példab. 20, 6), »A sok ember között, kiknek körében és kikért élt, kiki hirdeti szeretetét és kiki azt mondja: A hűség ily embere vajmi ritkán található!«

Az orsz. rabbiképző-intézet évkönyveiben pedig mindenkorra föl lesz jegyezve, hogy a hűség ez embere majdnem három évtizeden át részese volt a hazai zsidóság főiskolája munkájának. Mindenha hálával és hűséggel fogjuk őrizni működésének emlékét. Áldott legyen az emlékezete ! Amen.

B)

Az országos rabbiképző-intézet vezérlő bizottsága:

Elnök: Hatvany-Deutsch József.

Budapesti tagok.

Dr. Bánóczy József, az orsz. izr. tanítóképezde igazgatója.
Deutsch Sámuel.

Dr. Fischer Gyula, a pesti izr. hitközség rabbija.

Dr. Hevesi Simon, a pesti izr. hitközség rabbija.

Dr. Kohner Adolf.

Dr. Mezey Mór, a magyarországi izraeliták országos irodájának elnöke.

Dr. Mezei Ferenc, bizottsági előadó.

Dr. Simon József.

Dr. Weinmann Fülöp, a pesti izr. hitközség elnöke.

Winterberg Gyula, a pesti Chevra Kaddisa elnöke.

Vidéki tagok.

gelsei és belicsei báró Guttmann Vilmos, Nagykanizsa.

Dr. Kecskeméti Lipót főrabbi, Nagyvárad.

Dr. Klein Mór főrabbi, Nagybecskerek.

Leopold Sándor, Szekszárd.

Dr. Neumann Ede főrabbi, Nagykanizsa.

Dr. Rosenberg Sándor főrabbi, Arad.

várhelyi Rósa Sándor, izr. hitközségi elnök, Szeged.

Schreiber Ignác, Győr.

Dr. Sidon Adolf főrabbi, Versec.

Dr. Steinherz Jakab főrabbi, Székesfehérvár.

nagypéli Sternthal Salamon, izr. hitközségi elnök,
Temesvár.

C)

A tanári kar tagjai.

a) Theológiai tanárok.

Dr. Bacher Vilmos, a tanári kar elnöke; tanította a felső tanfolyamban a bibliai tudományokat, az alsó tanfolyamban a szentírást és a zsidók történetét.

Dr. Blau Lajos, tanította a felső tanfolyamban a talmudot és a zsidók történetét, az alsóban a pentateuchust, a héber és aram nyelveket. Az intézet könyvtárosa.

Dr. Goldziher Ignác, az egyetem rendes tanára, tanította a felső tanfolyamban a zsidó vallásbölcsészetet.

Dr. Guttmann Mihály, tanította a felső tanfolyamban a szertartást, az alsóban a talmudot és a szentírást.

Dr. Hevesi Simon, tanította a felső tanfolyamban a homilétikát.

b) Gimnáziumi tanárok.

Balogh Armin, tanította a magyar nyelvet és irodalmat (az összes osztályokban), a magyarok történetét (az V. osztályban), a világtörténetet (az I. és a III. osztályban), a politikai földrajzot (a IV. osztályban), a bölcsészetet (a IV. és V. osztályban).

Dr. Bloch Henrik, a tanári kar jegyzője, tanította a német nyelvet és irodalmat (az összes osztályokban), a görög nyelvet (a II.—V. osztályban), a világtörténetet (a II. és IV. osztályban).

Schill Salamon, tanította szabadságának megkezdéséig (1907. okt. 6-ig) a latin nyelvet (az összes osztályokban) és a görög nyelvet (az I. osztályban).

Helyettes tanárok.

Dr. D e r c s é n y i M ó r, tanította a latin nyelvet (az I., III., IV. és V. osztályban) és a görögöt (az I. osztályban).

H a u s b r u n n e r V i l m o s, tanította a természettant (a III., IV. és V. osztályban).

Dr. K a l l ó s E d e, tanította a latin nyelvet (a II. oszt.).

Dr. S ó s E r n ő, tanította a matematikát az összes osztályokban.

W i r t h K á l m á n, tanította a természetrajzot (az I., II. és III. osztályban).

*

L a z a r u s A d o l f, tanította az éneket (az összes osztályokban).

D)

A hallgatók és tanulók névjegyzéke.

Azon tanulók, kiknek neve csillaggal van jelölve, az iskolaév közben elmaradtak.

A felső tanfolyam hallgatói:

Név:	Évfolyam:	Születéshely:	Megye:
*Adler Z. Léb		Huszt	Marmaros
*Alt Jenő	II.	Parabut	Bács-Bodrog
Diamant Gyula	I.	Nagy-Tapolcsány	Nyitra
Dr. Drechsler Miksa	V.	Tabajd	Fehér
5 Enten Manó	III.	Berzevice	Sáros
Feldmann Áron	II.	Galántha	Pozsony
Gerstl Ignác	IV.	Berzevice	Sáros
Dr. Goldberger Andor	V.	Kecskemét	Pest
Junger Mór	IV.	Pelejte	Zemplén
10 Kálmán Ödön	II.	Kun-Szt.-Márton	J. K. Szolnok
Kandel Samu	III.	Nagy-Rippény	Nyitra
Kraus Ignác	I.	Szirák	Nógrád
Pfeiffer Izidor	I.	Pápa	Zemplén
Schlesinger Sámuel	I.	Ipolyság	Hont
15 Dr. Schwarz Benjamin	V.	Ér-Ottomány	Bihar
Schwarz Jakab	III.	Nagyvárad	Bihar
Spiegel Ármin	IV.	Korneuburg	Ausztria
Steiner Vilmos	III.	Vác	Pest
Stern Ignác	I.	Putnok	Gömör
20 Zipser David	II.	Richwald	Szepes

Az alsó tanfolyam tanulói:

I. osztály.

Név:	Születéshely:	Megye:
Benyovits Mór	Gernyes	Máramaros
Blech Gyula	Gorlicze	Gácsország
Burger Izidor	Bodzás-Ujlak	Zemplén
Drechsler Simon	Tabajd	Fehér

Név:	Születéshely:	Megye:
5 Ellenbogen Ignác	Jánosháza	Vas
Fischer Bernát	Köpcsény	Moson
Gáspár Pál	Pécs	Baranya
Kán Izsó	Budapest	
Knacker Mór	Szvalavka	Ungvár
10 Lefkovics Izsó	Hubó	Gömör
Nébel Ábrahám Izsák	Záhony	Ungvár
Pollák Géza	Rimaszombat	Gömör
Resofszki Artur	Bodókő-Váralja	Abauj-Torna
Weisz Mór	Debreczen	Hajdu

II. osztály.

Név:	Születéshely:	Megye:
Bernáth Miklós	Kápolnok-Monostor	Szolnok-Doboka
Burger Dezső	Debrecen	Hajdu
Engelberg József	Abony	Pest
Feuerstein Albert	Ó-Dávidháza	Bereg
5 Fried Ábrahám	Visó-Oroszi	Máramaros
Gerson József	Losonc	Nógrád
Goldklang Arnold	Nagy-Kosztolány	Nyitra
Goldklang Lázár	Nagy-Kosztolány	Nyitra
Goldmann Dávid	Gajár	Pozsony
10 Grünfeld Dávid	Kendi-Lóna	Szolnok-Doboka
Grünwald Sándor	S.-A.-Ujhely	Zemplén
Klein Henrik	Tolcsva	Zemplén
Klein Sámuel	Badaló	Bereg
Mann Mór	Vizsoly	Abauj-Torna
15 Müller Salamon	Gánya	Máramaros
Niedermann Mór	Nagy-Surány	Nyitra
Roth Henrik	Kiskun-Majsa	Pest
Roth Salamon	Piskolcz	Bihar
Schulsinger Henrik	Chzanow	Gácsország
20 Sommer Emil	Papháza	Zemplén

III. osztály.

Név:	Születéshely:	Megye: —
Benedek Béla	Kopacsél	Bihar
Feldmann Salamon	Galántha	Pozsony
Fisch Lipót	Szatmárnémeti	Szatmár
Hornstein József	Alsómérk	Sáros
5 Klein Ármin	Tolcsva	Zemplén
Lebovics Manó	Málca	Zemplén

Név:	Születéshely:	Megye:
Neumann Adolf	Ipolyság	Hont
Pelczer József	Bonyhád	Tolna
Péner Tibor	Szatmárnémeti	Szatmár
10 Rosenbaum Sámuel	Szérenye	Bereg
Rosenberg Salamon	Budapest	
Schmelczer Izsák	Péterréve	Bács-Bodrog
Steiner Sándor	Nagyod	Bars
Szabó Gyula	Rozália	Máramaros
15 Weisz Ernő	Szabás	Somogy

IV. osztály.

Név:	Születéshely:	Megye:
Friedmann Mór	Gálántha	Pozsony
Klein József	Győr	Győr
Klein Miksa	Tolcsva	Zemplén
Mann Lajos	Vizsoly	Abauj
5 Morgenstern Ernő	Budapest	
Mühlrad Jakab	Kozlov	Gácsország
*Péner Miklós	Szatmár-Németi	Szatmár
Rosenzweig Mór	Abony	Pest
Schwarz Lázár	Sárospatak	Zemplén
10 Silberstein Dezső	Tamási	Tolna
Sonnenfeld Jakab	Nagyszombat	Pozsony
Weinstein Pinkász	Török-Szt.-Miklós	J. K. Szolnok
Weisz Miksa	Jablonic	Nyitra
Weiszfeld Salamon	Tiszaújlak	Ugocsa

V. osztály.

Név:	Születéshely:	Megye:
Blech Lajos	New-York	Amerika
Eidelhoch Pál	Kövesd	Bereg
Gutmann Simon	Péterréve	Bács
Grünwald Illés	Miava	Nyitra
5 Kis Cháim	Veresmart	Ugocsa
Kún Lajos	Tisza-Igar	Heves
Márk Lipót	Nyitra	Nyitra
Weisz Jakab	Jablonic	Nyitra
Weisz Miksa	Budapest	
10 Wiener Antal	Mindszent	Csongrád

A tanulók előmenetele.

Osztály	Jelesen végzett	Jól végzett	Elégségesen végzett	Javitó vizsgálatra utasított	Az osztály ismétlésére utasított	Összesen
I.	2	4	7	—	1	14
II.	1	4	13	1	—	19
III.	1	3	9	2	—	15
IV.	2	3	5	2	1	13
V.	2	2	5	—	—	9 ¹⁾

¹⁾ Egy tanuló betegsége miatt a vizsgálat előtt kimaradt.

E)

Az „Écz-Chájim“ segélyzőegylet kimutatása az 1907/08-iki tanévről.

Az »Écz-Chájim« segélyzőegylet elnöksége hálás köszönettel sorolja fel az 1907/08-iki tanévben befolyt adakozásokat. A választmány tagjai a tanári karon kívül a következők: Adler Gyula, Eisler Samu, dr. Fischer Gyula, Goldmann Mihály, Handler Jónás, Herzmann Bertalan, Rosenberg Mór, dr. Simon József, Weisz J. M. urak

I. Bevételek:

A) Tagsági díjak:

	Korona		Korona
Abraham Emil úr, Budapest	10.—	Beimel Jakab úr. Budapest	10.—
Adler Gyula úr, »	40.—	Berger Mór úr, »	10.—
Adler Lajos úr, »	20.—	Berger Jakab úr, Ráckeve	10.—
Dr. Ardó Alfred úr, »	10.—	Dr. Bernstein Béla rabbi úr,	
Auer Dávid és Fia Bdp.	10.—	Szombathely	10.—
Dr. Bacher Vilmos úr, tanár,		Besztercebányai izr. hitk.	10.—
Budapest	10.—	Bettelheim Miksa úr, Bdp.	10.—
Bacher Emil úr, igazgató, Bdp.	10.—	Bettelheim M. és Tsa., Bdp.	10.—
Back Fülöp úr, Budapest	10.—	Birnbaum Imre úr, Bdp.	10.—
Balogh Ármin úr, tanár »	10.—	Birnbaum Jakab úr, »	10.—
Dr. Bánóci József úr, igazgató,		Dr. Blau Lajos úr, tanár, Bdp.	10.—
Budapest	10.—	Blau Ármin úr, Bdp.	10.—
Barber Izidor és Tsa., Bdp.	10.—	Bloch Artur úr, Bdp.	10.—
felsőványi Baruch Jenő úr,		Bloch Mózes úr, tanár, Bdp.	10.—
Budapest	10.—	Dr. Bloch H. úr, tanár, »	10.—
Beifeld József úr, Budapest	10.—	Dr. Blumgrund Naftali úr,	
Baumgarten Leó úr, »	20.—	rabbi, Abony	10.—
Baumgarten Lajos úr, »	20.—	Boschan Jakab úr, Bdp.	10.—
Baumfeld és Weidinger urak,		Bozsán Péter úr, »	10.—
Budapest	10.—	Budai izr. hitközség . . .	20.—
Beer és Rosenberg urak, Bdp.	10.—	Breitner testvérek, Bdp.	10.—

	Korona		Korona
Braun és Politzer urak, Bdp.	10.—	Györgyei Illés úr, Budapest	20 —
Brüll Alfréd úr, Bdp.	50.—	Győri izr. hitközség	20. —
Brust Dávid úr, »	10.—	Győri Chevra-Kadisa	30.—
Brammer Ödön úr, Bpest	10.—	Ifj. Hay Ignác úr, Budapest	12.—
Dr. Büchler A. úr, tanár, London	10 —	Dr. Haas Sim. úr, Szucsány	10.—
Csurgói izr. hitközség	10.—	Halmos Izor úr, Budapest	10.—
Demjén Ignác úr, Budapest	20.—	Handler Jónás úr, »	10.—
Deutsch Gyula úr, »	10.—	Hatvany-Deutsch József úr, Budapest	100.—
Deutsch Samuel úr, »	30.—	Hecht Jónás úr, Budapest	10.
Deutsch Miklós úr, »	10.—	özv. ifj. Heidelberg Mórné, Budapest	10.—
Dr. Diamant Gy. úr, rabbi Vukovár	10.	Heidelberg L. V. úr, Bdp.	30.—
Drucker Mór és Fia, Bpest	10.—	Heiszler Ignác úr, »	10.—
Dr. Eisler M. úr, rabbi, Ko- lozsvár	10. —	Dr. Heller B. úr, tanár, Bdp.	10. —
Ehrenstein Bernát úr, Bdp.	10.—	Heller Gyula úr, »	10.—
Eisler és Reinitz urak, »	10.—	Herzka Gusztáv és Fiai, »	10.—
Entermont és Társa, »	10.—	Herzmann Bertalan úr, »	10.—
Engel Hugó úr, »	10.—	Herzfeld Zsigmond úr, »	10.—
Eppinger L. és Fiai »	20.—	Herzfeld Frigyes úr, »	10.—
Dr. Fényes M. úr, tanár, »	10. —	Dr. Herzog Manó úr, rabbi, Kaposvár	10 —
Dr. Fischer Gy. úr, rabbi, Budapest	10.—	Dr. Hevesi Sim. úr, rabbi, Bdp.	10. —
Freudenberg Ráfáel úr, Bdp.	10.—	Hirsch Jakab úr, Budapest	30. —
Dr. Frisch A. úr, tanár, »	10.—	Joel A. és Fiai »	10. —
Fröhlich Miksa úr, »	10.—	Kalmár és Engl urak, »	10. —
Dr. Fuchs Dávid úr, »	10.—	Kann Jakab úr, »	10.—
Fuchs Vilmos úr, »	20.—	Kanitz Ignác Fiai, »	20.—
Fürst Jakab és Fiai, »	30.—	Dr. Kecskeméti L. úr, rabbi, Nagyvárad	15.—
Gardé Henrik úr, »	10.—	Keszthelyi Cedáka	10.—
Geist Lajos úr, Szombathely	10.—	Keszthelyi Chevra-Kadisa	10. —
Goldmann Mihály úr, Bdp.	10.—	Klein Jakab H. úr, Budapest	10.—
Dr. Goldziher Ignác úr, ta- nár, Budapest	10.—	Dr. Klein J. úr, rabbi, Kassa	10.—
Gomperz Miksa úr, Bpest	10. —	Klein J. D. úr, Budapest	10.—
Gomperz Testvérek, »	20.—	Kobrak M. úr, »	10.—
Grosz Zsigm. úr, »	10.—	Dr. Kohn S. úr, főrabbi, Bdp.	10 —
Grüner A. Henrik úr, »	10.—	Kohn Arnold úr, »	10.—
Grünfeld Miksa úr, »	10.—	Kohn Lajos <u>úr</u> , »	10.—
Gutentag Gusztáv úr, »	20.—	Kohn S. Vilmos úr, »	10.—
Gutmann Adam úr, »	10.—	Kohner A. és Fiai, »	60.—
Gutmann Miksa úr, »	20.—	Dr. Kohner Adolf úr, »	200. —
		Dr. Krämer L. úr, N.-Szöllös	10 —

	Korona		Korona
Kornfeld Zsigmond úr, fő- rendiházi tag, Budapest .	20.—	Dr. Pillitz B. úr, Veszprém	10.—
megyeri Krausz J. úr, dr., Bdp.	12.50	Pinkasz Zsigm. és Testvére, Budapest	10.—
özv. Kriegler Dávidné, »	10.—	Pollak Károly és Tsa., Bdp.	10.—
Kronberger L. úr, igazgató, Budapest	10.—	Pollak József úr, »	10.—
Küszler Henrik úr, Bdp.	10.—	Popper Károly úr, »	20.—
Latzkó és Popper urak, »	20.—	Porges B. úr, »	10.—
Latzkó Sándor úr, »	20.—	Pozsonyi izr. hitközség . .	30.—
Lazarus Ad. úr, főkántor, Budapest	10.—	Dr. Rappaport Béla úr, tanár, Budapest	10.—
Leipziger Vilmos úr, Bdp.	20.—	Rechnitz H. és M urak, Bdp.	10.—
Leitersdorfer Dávid úr, »	10.—	Riesz Testvérek, »	20.—
Dr. Links Ármin úr, »	10.—	Roth Miksa úr, »	10.—
Lederer Róbert úr, »	10.—	ruszti Ruszt József úr, »	20.—
Lindenbaum Mór úr, »	20.—	Sándor Ármin úr, »	10.—
Liptó-Szt. Miklósi izr. hitk.	20.—	Schlesinger Alajos úr, »	10.—
Löwenstein Henr. úr, Szom- bathely	10.—	Schlesinger M. Bertalan úr, Budapest	20.—
Löwy A. úr (Weisz S. és Tsa. cég beltagja), Bdp. . .	10.—	Schlesinger és Pollakovics urak, Budapest	20.—
Löwy Salam. úr, igazg., Bdp.	10.—	Schön Ignác úr, Budapest	10.—
özv. Löwy Bernátné, »	10.—	Schoszberger H. úr, »	20.—
Márkus és Szendrei urak, »	10.—	Dr. Schönwald K. úr, rabbi, Tapolca	10.—
Mautner és Vilcsék urak, »	10.—	Dr. Schreyer Jak. úr, Bdp	10.—
Mehringer Lipót úr, »	20.—	Dr. Schreyer Sam. úr. »	10.—
Dr. Mezey Ferenc úr, »	10.—	Schwarz Lajos úr, »	10.—
Mohácsi izr. hitközség . .	20.—	Id. Schulz Jos. úr,	10.—
Modern és Breitner urak Bdp.	30.—	Semmler J. úr,	20.—
Müller Vilmos úr, Budapest	20.—	Simon Miksa úr, »	10.—
Müller Mór úr, »	10.—	Dr. Simon József úr, »	10.—
Munk Mór és Tsa, »	20.—	Simon Jakab úr,	10.—
Musitzky Ignác úr, »	10.—	özv. Spitz Lipótné »	10.—
Ifj. Nagler Testvérek, »	10.—	Dr. Stamberger Ferencz úr,	20.—
Nagel Ignác úr, »	10.—	özv. Stern Frigyesné »	10.—
Dr. Neumann Ármin úr, udv. tanácsos, Budapest . . .	10.—	Stern Károly úr, »	10.—
Neuschloß Károly és Fiai, Bp.	20.—	Strasser Róbert úr,	10.—
Nord és Zerkovitz urak, »	10.—	Strausz Emil úr, »	10.—
Oesterreicher Miksa úr, igaz- gató, Budapest	10.—	Sváb Károly úr, főrendiházi tag, Budapest	100.—
Dr. Ostern Lipót úr, Bdp.	10.—	Szende József úr, ...	20.—
Paunc Sándor úr, »	10.—	Dr. Unger Bernát úr, Bdp.	10.—

Korona		Korona	
Dr. Venetianer L. úr, rabbi,		Dr. Wellesz Gyula úr, rabbi,	
Ujpest	10.—	Nagy-Bittse	10.—
Veszprémi izr. hitközség .	20.—	Wertheimer és Frankl urak,	
Wahl Béla úr, Budapest .	10.—	Budapest	10.—
Weisz Adolf úr, »	10.—	Winter Alaj. és Fia, Pöstyén	10.—
Weisz Gyula úr, »	10.—	Dr. Wolff Vilmos úr, Bdp.	10.—
Dr. Weisz M. úr, tanár, Bdp.	10.—	Wollak Samu úr, »	10.—
Dr. Weisz Mór úr, »	10.—	Wottitz Baruch és Fiai, »	10.—
Dr. Weiszbürg Gy. úr, Bdp.	10.—	Dr. Ziegler Ign. úr, rabbi,	
Weisz J. M. úr, Budapest .	10.—	Karlsbad	10.—
Weishut Alaj. úr, igazg., Wien	20.—	Zwack József és Tsa., Bdp.	20.—
Weishut Károly úr, Bdp. .	10.—	Összeg	3039.50

B) Templomi adakozások.

I. A dohányutcai templomban.

Korona		Korona	
Adler Gyula úr	50.—	Lederer Sándor úr .	30.—
Brust Dávid úr	100.—	Leitersdorfer Dávid úr	10.—
Diamant Samu úr . . .	25.—	Lindenbaum Mór úr .	30.—
Eisler Samu úr	25.—	Löbl Sándor úr . . .	10.—
Grosz Antal családja .	50.—	Löw Sándor úr . . .	10.—
Felbert Gyula úr . . .	20.—	Meller Vilmos úr . .	5.—
toronyi Fellner Sándor úr	20.—	Schmidl Zsigmond úr .	15.—
Herzmann Bertalan úr	25.—	Szabolcsi Miksa úr .	10.—
Heller Ármin úr . . .	20.—	Dr. Virág Mór úr . .	30.—
Kendi Antal úr	10.—	Weisz J. Manó úr . .	50.—
Kohn Jakab úr	20.—	Winterberg Gyula úr .	50.—
Kohner Zsigmond úr .	100.—	Zinsenheim Zsigm. úr	2.—
Lamm Mór úr	10.—	Összesen	727.—

II. Az intézeti templomban.

	a) Az Écz-Chájim javára. Korona	b) Templomi célokra. Korona
Ausspitz úr	10.—	10.—
Dr. Bacher Vilmos úr	17.—	7.—
Bacher Ernő úr	3.—	3.—

	a) Az Écz-Chájim javára. Korona	b) Templomi célokra. Korona
Balogh Ármin úr	20.—	—.—
Berger úr	20.—	—.—
Blatt úr	4.—	—.—
Dr. Blau Lajos úr	9.—	3.—
Bloch Mózes úr	4.—	—.—
Engel A. úr	5.—	8.—
Feszler úr	4.—	—.—
Friedler úr	2.—	2.—
Fixel úr	2.—	—.—
Fuchs úr	2.—	—.—
Feuermann úr	2.—	2.—
Grosz B. úr	5.—	5.—
Gróf S. úr	2.—	—.—
Dr. Guttmann Mihály úr	9.—	—.—
Grünwald J. úr	2.—	—.—
Hoffer M. úr	5.—	5.—
Káldor J. úr	10.—	—.—
Klein M. úr	1.—	1.—
Klein úr	2.—	—.—
Kohn úr	2.—	—.—
Krakauer J. úr	5.—	5.—
Krausz J. úr	2.—	—.—
Krausz V., debreceni főrabbi úr	12.—	—.—
Körmöczi úr	2.—	—.—
Klein, úr	2.—	—.—
Löw J. úr	6.—	—.—
Neuwirth úr	8.—	—.—
Pollak úr	5.—	—.—
Pollitzer úr	2.—	2.—
Robicsek úr	1.—	—.—
Rákosi úr	10.—	—.—
Rosenberg D. úr	1.—	1.—
Salgó úr	4.—	—.—

	a) Az Écz-Chájím javára. Korona	b) Templomi célokra. Korona
Salz D. úr	10.—	—.—
Soltész úr .	15.—	10.—
Steiner M. úr	—.36	—.—
Stern úr . .	1.—	—.—
Somogyi J. úr .	2.—	2.—
Székely L. úr .	30.—	—.—
Sternberg L. úr	10.—	10.—
Vida úr	10.—	10.—
Veres úr	2.—	2.—
Dr. Wiener M., kőszegi rabbi úr	2.—	—.—
Weisz S. úr	2.—	—.—
Összesen	286.36	88.—

A templomi adakozások összege 1013.36

C) *Szelvények és kamatok.* Korona

Az egyleti vagyon kamatai a Reich Gábor és Sarolta,
a Horowitz Betti, az özv. dr. Kaufmann Dávidné és
gelsei Guttmann-féle alapítványok kamatjaival együtt 6997.93

D) *Rendkívüli adakozások.*

Beimel Sándor úr .	100.—
Dr. Frank Zaló úr	30.—
Dr. S. E. úr	10.—
A pesti izr. hitközség előljárósága útján:	
Hatvany-Deutsch Sándor főrendiházi tag úr .	200.—
Dr. Strasser Imre úr	100.—
Feivel Lipót úr	20.—
A »Pester Lloyd« útján	380.—
Kohner Zsigmond családja	600.—
Összesen	1440.—

E) *Hagyaték.*

Özv. Reik Jakabné, szül. Denhof Rozália
 hagyaték kamattal együtt . . . kor. 1045.—

F) *Alapítványok.*

Dr. Neumann Ede nagykanizsai főrabbi ala-
 pitványa kor. 250.—
 Katzburg Fülöp úr 500 K. alapítvány I. része: kor. 100.—
 Osszesen » 350.—

G) *Más adakozások az intézet és a segélyzőegylet javára.*

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Ő Nagyméltó-
 sága méltóztatott intézetünk szegénysorsú növendékeinek támo-
 gatására az izr. iskolaalapból 2000 koronát engedélyezni.

Az izr. közalap bizottsága ugyanarra a célra 1500 koro-
 nát engedélyezett.

A pesti izr. hitközség előjárósága főt. dr. Kohn Sámuel
 főrabbi úr javaslatára egy a tanári kar által ajánlott hallgató-
 nak megszavazta a Kohn S.-féle ösztöndíjat (200 kor.) és két
 hallgatónak a hitközségi ösztöndíjakat (à 200 kor.).

A pesti izr. hitközség előjárósága megszavazta egy a
 tanári kar által ajánlott hallgatónak a Reich Gábor és Sarolta-
 féle ösztöndíjat (400 kor.).

A pesti Chevra Kadisa előjárósága engedélyezett a
 tanulók segélyezésére 800 koronát.

Az izr. orsz. ösztöndíjegylet bizottsága megszavazott öt
 hallgatónak 200—200 koronai, és öt hallgatónak 100—100
 koronai ösztöndíjat.

A pesti izr. hitközség előjárósága a tanári kar javas-
 latára egy alsó tanfolyambeli tanulónak 40 koronát juttatott
 a Pollak Leó és Laura-féle alapítvány kamatjaiból.

Szegénysorsu növendékeink segélyezésére adományoztak:

	Korona
Bacher Emil úr, igazgató, Bpest	50.—
Dr. Flesch Á. úr, rabbi, Mohács	2.—
Dr. Freund István úr, Bpest	200.—
Dr. Fürst úr, ezredorvos, Zimony	10.—

	Korona
Dr. Hevesi S. úr, rabbi, Budapest	20.—
Horowitz úr, Budapest	2.—
Kornfeld Zsigmond úr, főrendiházi tag, Budapest	100.—
Salamon Jakab úr, Budapest	100.—
A Viktoria gőzmalom igazgatósága, Budapest	100.—
Összesen	584.—

Jóakarataikat a tanulók irányában tanusították: Kőrösi, Leitersdorfer Lipót, Virány Sámuel és Weisz J. M. urak, továbbá Kornfeld Zsigmondné, Horn Dávidné és Verő Henrikné úrhölgyek.

<i>A bevételek összege.</i>	Korona
Tagsági díjak	3029.50
Templomi adakozások	1013.36
Szelvények és kamatok	6997.93
Rendkívüli adakozások	1440.—
Hagyaték	1045.—
Alapítványok	350.—
Kisorsolt értékpapirokért	15016.06
Összesen	28891.85

K i a d á s o k.

A nagyméltóságú m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium által engedélyezett 2000 koronán, továbbá az izr. közalap bizottsága által megszavazott 1500 koronán, a pesti Chevra-Kadisa előljárósága által engedélyezett 800 koronán, valamint a Hatvany-Deutsch József úr által adományozott 2000 koronán és a 624 kor. rendkívüli adományokon kívül fordítottunk az »Écz-Chájim« pénztárából segélyezésre, ruházására, ösztöndíjakra és más kiadások fedezésére —.— koronát, még pedig:

	Korona
Havi segélyezés, ellátás és ruházatra	12.584.—
Az egyleti behajtónak	123.25
Behajtási díj a templomadakozások után	26.74
A Goldziher Izsák-féle ösztöndíj kifizetése	80.—
A Horowitz-féle alapítvány kifizetése	36.—

	Korona
A pesti izr. hitközségnek megtérített az 1906/07-iki értesítőben kimutatott Gyömrői Manó ado- mánya, melyet az »Écz-Chájim«-nak tévedésből beküldtek	100.—
Díj a banknál	8.53
10% tőkekamatadó	13.40
Értékpapírokra	14.507.78
Porto	1.44
Bélyeg	5.—
Összesen	27486.14

A templomi bevételek és kiadások.

B e v é t e l e k :

	Korona
1907 szeptember 1-én maradt	242.20
Ülőhelyek bérletéért befolyt	488.—
Istentiszteleti adományok	88.—
A Horowitz Betti-alapítvány kamatai	36.—
A בתן בסתר perzselyből	15.03
Összesen	869.23

K i a d á s o k.

	Korona
Előimádkozóknak és az énekkarnak a nagyünnepeken	423.—
Asztal takaró	50.—
Machzór	36.—
Havi és egyéb kiadások	158.94
Beszédőnek	6.30
Összesen	674.24

	Korona
Bevételek	869.23
Kiadások	674.24
Marad	194.99

Dr. Bacher Vilmosné adományozott egy tóra köpenyeget.

Ehrlich Mózes alapítványa.

	Korona
Egyenleg 1907 december 31-én	147.—
Szelvény és kamat	86.83
Összesen	<u>233.83</u>

Kiadások: Osztöndijra.	80. —
10% tőkekamatadó	— .68
Díj a banknak	1.65
Összesen	<u>82.33</u>

Bauer Zsigmond alapítványa.

	Korona
Egyenleg 1907 június 30-án	20.—
Szelvény	20.—
Díj a banknak	— .55
Összesen	<u>39.45</u>

Kimutatás a Hatvany-Deutsch József úr által adományozott 2000 koronáról.

	Korona
Ebédjegyekre	442.96
Reggelire	1557.04
Összesen	<u>2000.—¹⁾</u>

Kimutatás az „Écz-Chájim“ vagyonáról az 1907. dec. 31-én.

B e v é t e l e k:	Korona
Készpénz 1906. december 31-én	5173.42
Templomi adakozások	1426.60
Tagsági díjak	2674.50
Rendkívüli adakozások	325.—
Kamatok	7024.30
Kisorsolt értékpapírok	2000.—
Elővitel 1908. febr. 1-re	5845.—
Összesen	<u>24468.82</u>

¹⁾ Ezenkívül fordítottunk ugyanarra a célra 913.86 koronát, mely összeget az »Écz-Chájim« pénztárából fedeztük.

K i a d á s o k:		Korona
Havi segélyre, ellátásra és ruházásra . . .		12,700.—
Behajtási díj		122.25
Kezelési illeték . . .		8.03
10 ⁰ / ₀ tőkekamatadó . . .		15.81
Értékpapírok		9729.90
A Kaufmann-féle pályadíjkifizetése . . .		240.—
Emléktábla		124.80
Porto		1.02
Összesen . . .		22,941.81

Bevételek	24,468.82
Kiadások	22,941.81
Marad	1,527.01

A pesti kereskedelmi banknál letétben levő érték-	
papírok névértéke	166,500.— ¹⁾
Ehrlich alap névértéke	2,000.—
Ehrlich alap egyenlege	147.—
Készpénz	1,527.01
Az egylet vagyona összesen	170,174.01

Az értékpapírok jegyzéke:		Korona
300 frt. januári járadék		600.—
400 májusi járadék		800.—
150 „ áprilisi járadék		300.—
36.000 kor. 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀ magy. keresked. bank záloglevelei		36,000.—
108.200 „ 4 ⁰ / ₀ magy. keresked. bank záloglevelei		108,200.—
13,000 „ 4 ⁰ / ₀ „ földhitelintézet záloglevelei		13,000.—
2500 frt. 4 ⁰ / ₀ „ földteherment. kötvény		5,000.—

¹⁾ Ebből az összegből 2900 kor. kihasítandó, még pedig a dr. Kaufmann Dávidné-féle alapítvány (2000 kor.), melynek kamatai egy pályamunka díjazására fordítandók, továbbá a Horowitz Betti-féle alapítvány (900 kor.), melynek kamatai az intézeti templom örök lámpájának fentartására fordítandók.

2 drb. 4 ^o / _o magy. jelzálogbank nyeremény kötvényre	400.—
2 » 3 ^o / _o konv. magy. jelzálogb. nyerem. kötvényre	200.—
2000 kor. 4 ^o / _o pesti keresk. bank községi kötvényei	2000.—
Összeg 166,500 — ¹⁾	

Simon
ellenőr.

Weisz J. M.
pénztáros.

Megvizsgáltuk és rendben találtuk.

Budapest, 1908. február 17-én.

Goldmann Mihály
számvizsgáló.

Rosenberg Mór
számvizsgáló.

¹⁾ A pesti izr. hitközség kezelése alatt levő Reich Gábor és Sarolta alapítványának tőkéjét (16.000 kor.) nem vettük itten fel.)

F.

Az ajándékozott könyvek lajstroma.

<p>Alliance Israélite Universelle, Paris.
Saját: Bericht f. d. Jahr 1907.
ס' ההשלמה לסדר נזיקין לר' משולם ב"ר
משה מברדיש עם תורת ההשלמה מאת
ר' יהודה לובעצקי. Warschau 1908.
Bernfeld S. Kämpfende Geister
im Judentum, Berlin-Philadelphia
1907.
פירוש פרקי אבות לר' יוסף בן ר' יוסף
נחמיאש נדפס פעם ראשונה ע"י משה
אריה באמבערגער. Paks 1907.
Last J. Scharschot Kesef (kül. leny.
J. Q. R. 1907. évf.-ból).
Aptovitzer V., Wien. Saját:
Beiträge zur mosaischen Rezeption
im armenischen Recht. Wien 1907.
Dr. Bacher Vilmos tanár, Budapest.
Salzburger G. Die Salomo-Sage in
der semitischen Literatur. Berlin-
Nikollassee 1907.
מנחת אברהם. Livorno 1901.
עבודת עבודה ח"ש. Brody 1907.
Buczacz 1906. אשל אברהם מהר"י תנ"י
Podgorze 1905. מנורת בצלאל
Grünhut L., נוצר תאנה. Abhand-
lungen. Jerusalem 1906.
Bibliotheca Rabbinica, 23. Lief.
Leipzig 1883.
Balogh Ármín, tanár, Budapest.
פירוש רב מעדיה גאון על מסכת ברכות
Jeruzsálem 1908
Monatschrift f. G. u. W. d. J.
(folyó évf.)</p> | <p>Dr. Blach Adolf, tanár, Brüx. Saját:
Zur Erinnerung a. Moses Maimo-
nides 4. Aufl.
Reden an der Bahre des Dr. M.
Fleischer, Brüx. 1907.
Rede an der Bahre d. Dr. J. Grotte.
Brüx. 1900.
Bibliothek kön. zu Berlin. Saját:
Jahresbericht 1905/06. és 1906/07.
Dr. Blau Lajos, tanár, Budapest.
Vadász Ede, Adalékok a Wahrmann-
Gorlicéi, Weisz-Szófer (Schreiber)
és Fischmann családok származási
adataiból. Budapest 1907.
Protestáns Szemle.
Theológia szaklap.
Hittudományi Folyóirat. } folyó
Unitárius Közlöny } évf.
Tanügyi Értesítő }
Erdélyi Museum
Junger M. S., Bein Károly. Buda-
pest 1908.
Bloch Mózes, tanár, Budapest.
Mieses, Kabbala u. Chassidismus,
Breslau 1866.
Geschichte der Juden in der
Diaspora. Pozsony 1876. kis-8°.
Altschul, Der Geist des Hohen
Liedes. Wien 1874.
Berger, Geschichte u. Sage d. österr.-
ungar. Monarchie. Neu-Raußnitz
1886.
Chorin, Hillel.</p> |
|--|--|

- Harît und Lubna. Wien 1873.
 Thein, der Talmud. Prag 1874.
 Brecher, Die Unsterblichkeitslehre d. isr. Volkes. Leipzig 1857.
 Berl A., Le Mouvement Sioniste. Paris 1899.
 Wolf, Z. Gesch. d. Juden in Worms. Breslau 1862.
 Reich, Zur Genesis des Talmud. Leipzig-Wien 1892.
 Schreiber E., Die Prinzipien des Judentums in Österreich. Wien 1859.
 Ehrentheil, Rezeption u. Orthodoxie. Budapest 1892.
 Frank Fr. Dr., Die Kirche u. d. Juden. Regensburg 1892.
 Natonek J., Wissenschaft Religion. Budapest 1876.
 A magyar és erdélyi izraeliták 1868. decz. 10. egyetemes gyűlése által hozott szentesített szabályzatok és határozatok. Pest 1869. 8°.
 22. drh. füzet, különféle tartalommal. München 1904. 8°.
 דרוש פסח גדול. Podgorze 1900. 8°.
 Krakau 1902. 8°.
 Szentpétervár 1904. 8°.
 בימי המשבר. הבינה וההכרעה.
 Drohobycz 1904. 8°.
 אחרת לבוא. Lemberg 1904. 8°.
 Przemysl 1877. 8°.
 רוח אלירו התשבי.
 Lemberg 1857. 8°.
 Przemysl 1893. 8°.
 מגלת איבה.
 Drohobycz 1896.
 Szatmár 1905.
 חנניה בן חזקיה. Krakau 1903.
 s. l. et s. a. חלקת מהיקק.
 Jeruzsálem s. a. זכרון ציון.
 Jeruzsálem s. a. זכרון משה.
 Munkács 1900. 4°.
 דרך ים.
 Tarnów 1903. 4°.
 תפלה למשה.
 Brody 1873.
 מלחמת חובה.
 Krakau 1887. 4°.
- תולדות החסידים. Krakau 1890.
 מגלת שיר השירים עם פרי חיים. Przemysl 1890.
 שער השמים. Warschau 1865.
 שנת ה'תרמ"ח. Wien 1848.
 החובות עיר. Wilna 1891.
 רצון ישראל. Munkács 1893.
 שדה בונים. Krakau 1901.
 שומר ישראל. Jeruzsálem 1875.
 שביל האמונה. Krotoschin 1869.
 שדה צופים. Lemberg 1860.
 שאלו שלום ירושלים. Odessa 1867.
 עשר קדושות. Pieterkow 1906.
 קץ הימים. Paks 1891.
 מודעה לבית ישראל. Breslau 1859.
 מכת עז. Podgorze 1902.
 מלך ביצוי. Lemberg 1866.
 מנחה חדשה. Drohobycz 1893.
 מעלות היוחסין. Lemberg 1900.
 מלוא העמר. Jeruzsálem 1894.
 מ' החשבון. Jeruzsálem 1903.
 קבץ ספורים. Krakau 1903.
 ביום חגבת ההיכל החדש בווען. Wien 1850.
 מודע לבני הנעורים.
 אליעזר ונפתלי. Wien 1861.
 תקנות. Ofen 1869.
 ענה עץ אבות. Krakau 1903.
 ארץ צבי. Prag 1853.
 משל המליצה. Paris 1867.
 קול דודי. Prag 1865. 1—2. füzet.
 המאסף. Wien 1862.
 28 egyes prédikáció Jellinek és másoktól.
 Biblia parva Hebraeo Latina ed. Opitz. (det.) Proverbia Salomonis. (Seb. Münster) Jona in quat. linguis. Basel 1524. 8°.
 Dr. Brettholz M., rabbi. Triest. Saját: Discorsi sacri. Trieste 1906.
 Manuale die storia sacra. Trieste 1906.
 Discorso funebre etc.
 Daniele Morpurgo. Trieste 1908.

- Deutsches Bureau der Alliance Israélite Universelle, Berlin.**
Bericht der Alliance Isr. Universelle für d. Jahr 1906.
- Central Conference of American Rabbis, Cincinnati.** Saját:
Jear Book vol. XVIII, Chicago 1908.
- Deutsch-Israelitischer Gemeindebund, Berlin.** Saját:
Mitteilungen Nr. 68, 69, 70.
Täubler E., Mitteilungen d. Gesamtarchivs d. deutschen Juden. I. Leipzig 1908.
- Fine Israel kereskedő, Baltimore.**
Saját héber és angol verskötetét:
Nginash Ben-Jehudah, Baltimore 1907.
- Gesellschaft für jüd. Volkskunde, Hamburg.** Saját:
Mitteilungen zur jüd. Volkskunden. (folyo évf.)
- Dr. med. Goldzieher Vilmos, tanár, Budapest.**
Haas Th., Die Juden in Mähren. Brünn 1908.
Reich H. L., Modernismus u. Judentum. Wien u. Lpzg. 1908.
Ammon D., Leben Jesu. Leipzig 1908.
- Gomperz Róza, urasszony, Budapest.**
Kaufmann-Freudenthal, Die Familie Gomperz. Frankfurt a. M. 1907.
Gesammelte Schriften von David Kaufmann I. her. von M. Brann. Frankfurt a. M. 1908.
- Dr. Guttmann Mihály, tanár, Budapest**
Saját:
מפתח התלמוד. I, 4.
הגדה של פסח עם פרוש שבט שמעון. Munkács 1901.
קנאת פינהם עם שו"ת המאיר. Munkács 1896.
קנאת פינהם על חמשה חומשי תורה. Pozsony 1893.
- פאת השדה על ש"ע א"ה וח"מ חלק שני. Munkács 1907.
- Kohut A., Alex. v. Humboldt u. d. Judentum. 2. Aufl. Lpzg. 1871.
- A Zsoldárok Könyve. Káldi Gy. nyomán, Eger 1860.
- 4 prédikáció Stein M.-tól.
- דיתיקא חדתא דמשיחא. London 1846.
- Hirsch M., דברי שלום ואמת. Pest 1868.
- (שד"ל) חמשה חומשי תורה. V. Padua 1877.
- רשב"א על שבע שטות. Brünn 1798.
- I—II (def.), Amsterdam. 12°. עין יעקב.
- Heilpern Lázár, főkanttor, Barcs. Saját:
Százéves naptár. (1906—2005.) Barcs 1907.
- Dr. Jaraczewski, kerületi rabbi, Mühlingen.**
(יוסף מזל) מבנה הארץ ומדות. Manchester 1897.
- Bahr H., Zum Streit um Bibel u. Babel. Leipzig 1903.
- Die babylonischen Bußpsalmen u. d. Alte Testamemt. Leipzig 1903.
- Schweinburg-Eisenschitz, Le livre des Chrétiens et le livre des Juifs. Paris (kül. leny. R. E. J.-ból.)
- Jónás Bernát, Budapest.**
הגדה של פסח. Prag 1896. 8°.
מחזור של חגהסכות. Zolkiew 1835. 16°.
תפלות מכל השנה. Berlin 1845. 16°.
חמשי חומשי תורה. Amsterdam 1701. 8°.
לקושי צבי. Pozsony 1859. 4°.
Psalmen übertr. v. Moses Mendelssohn. Wien 1823.
- Illustr. isr. Jahrbuch f. Ernst u. Scherz auf das Jahr 5621. (1860—1861) Pest.
- Israelitische - Theol. - Lehranstalt, Wien.** Saját: Értesítőjét 1906/7 évről tudományos melléklettel:
Müller D. H., Komposition und Strophenbau. Wien 1907.

Izr. hitközség, Stubnyafürdő.

A stubnyafürdői izr. hitközségi templom felavatásánál tartott hit-szónoklatok. Losoncz 1907.

Jüdisch. - theol. Seminar, Breslau.
Saját értesítőjét 1907. Breslau 1908, tud. mellékl:

Lewy J., Interpretation d. IV. Abschn. d. pal. Talmud-Traktats Nesikin.

Kálmán Ödön, Budapest.

Schopen W., Alphabetum Philosophicum. Nissae 1696.

Lehranstalt für die Wissenschaft d. Judentums, Berlin. Saját:

26. Jahresbericht. Berlin 1908.

Saját publikációját: Elbogen-Hö-niger, Festschrift z. Einweihung des eigenen Heims. Berlin 1907.

Elbogen J., Studien z. Gesch. d. jüdischen Gottesdienstes. Berlin 1907.

Ost u. West. (Festnummer.)

Lebovits József, rabbi, Baranya-Mágocs.

Magyar Zsinagóga (folyó évf.)

Lengyel Samu, isk. igazgató, Homonna.

Saját: A homonnai izr. hitközségi elemi népiskola története 1856—1907. Homonna 1907.

Dr. Löwy-Gusztáv, főrabbi, Lőcse.
Saját beszédjét:

Worte der Trauer. Kecskemét 1907.

Magyar kir. vallás- és közoktatás-ügyi Ministerium.

Magyarország közoktatásügye az 1904. évben. Budapest 1906.

Magy. Nemzeti Múzeum Igazgatósága, Budapest.

Jelentés a M. N. Múzeum 1906. évi állapotáról. Budapest 1907.

Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége.

1906 évi jelentései. Budapest 1907.

Oberrat, Grossh. Bad. der Israeliten, Karlsruhe.

Denkschrift zur Begründung des Gebetsbuchentwurfes (Karlsruhe 1907.) Verordnungsblatt Nr. III.

Ötvös Károly, Budapest. Saját kiadványát:

Izr. Családi Naptár. I.—V. (1902/3—1907/8.) Budapest 1903—08.

Dr. Perles Felix, rabbi, Königsberg i. Pr. Saját:

Judentum und Bibelwissenschaft (K. l. Pop. wiss. Monatsblätter 1907. évf.)

Dr. Perls Ármin, főrabbi, Pécs.
Saját: Beszédek. Pécs 1908.

Dr. Posnanski Sámuel, rabbi, Varsó.
Saját:

שני ספרים חדשים מארץ הגר. Varsó 1907.

(K. l. העולם. 1907. évf.-ból.)

חיי הבלתי. (Kül. leny. a Hagoren VII. évf.)

Rabbiner - Seminar, Berlin. Saját értesítőjét. 1906/7. tudományos melléklettel:

Hoffmann D., Midrasch-Tannaim zum Deuteronomium I. Berlin 1908.

Dr. Rapaport Mordché W., Saját:

Chr. W. Dohm der Gegner der Physiokratie und seine Thesen. Berlin 1908.

Dr. Ritter, főrabbi, Rotterdam.

Vogelstein H., Adnotationes quaedam ex litteris orientalibus petita ad fabulas, quae de Alexandro magno circumferuntur. Vratislaviae 1865.

Cohn J., Al Mucâfae C. Ismâil Mansiliensis Kitâb Anîs Al-Munkati in Particula I. Vratislaviae 1875.

Theodor J., D. Unendlichkeits-

- begriff bei Kant und Aristoteles. Breslau 1876.
- Dr. Salvendi A., kerületi rabbi, Dürkheim a. H.**
 מנחת משה. Munkács 1905. 2°.
 ישות יד יוסף הר. Jeruzsálem 1898. 2°.
 מהנה יהודה ה"ש. Kolomea 1903. 4°.
 צבא רב עם קנטרס הוסנר. Peterkow 1907. 2°.
 ילקוט הגרשני הר וה"ש. Munkács 1901. Paks 1907. 2°.
 Tiberias (s. a.). 16°.
 Peritz A., Gesch. d. isr. Waisen-
 hauses f. Stadt u. Provinz zu
 Königsberg. Königsberg 1905.
 Cohen H., Ethik u. Religions-
 philosophie. Berlin 1904.
 Geschäftsbericht d. Hilfsvereins d.
 deutschen Juden. Nr. 3—5. Berlin
 1905—1907.
 Verband d. deutschen Juden, Stenogr.
 Bericht. Berlin 1905.
 8 Értesítő különféle intézetekről.
Schill Salamon, tanár, Budapest.
 Philológiai Közlöny, (folyó évf.)
Société des Études Juives, Parls.
 Revue des Études Juives, (folyó
 évf.) és még öt kötet.
- Singer Izráel, nyug. tanító, Sátoralja-
 ujhely. Saját művét:**
 Emlékkönyv 50 éves néptanítói és
 hittani működéséből. Sátoralja-
 ujhely 1904.
Stadtbibliothek Frankfurt a. M. Saját:
 Bericht 23. Jahrg. Frankfurt a. M.
 1907. Bekanntmachung 66.
**Dr. Steckelmacher Moritz, rabbi,
 Mannheim. Saját:**
 Widerlegung d. Sendschreibens des
 Dr. D. Hoffmann. Mannheim 1908.
**Szemere Miklós, orsz. képviselő,
 Budapest. Saját:**
 2 Beszédjét, (a delegációban.) Bu-
 dapest 1908.
- Dr. Székely István, egyet. tanár,
 Budapest. Saját művét:**
 A Sibilla könyvek. Budapest 1907.
 (Kül. lenyomat a Hittud. Folyó-
 irat 1907. évf.-ből.)
Vadász Ede, Budapest.
 Zur Tisza-Eszlarer Affaire. (Beil. z.
 Pester Lloyd, 12. Nov. 1882.)
 Fayer László 1842—1906. Buda-
 pest 1907.
 Schlesingers Tasch. Kalender 1906/7.
 Budapest 1906.
 לזה ארץ העצבי תרמ"ה (Jeruzsálem.)
 A reformatió Emlékünnepe.
 Ötvös K., Izr. családi Naptár 5567.
 (1906—7.) Budapest 1906.
Dr. Vogelstein, rabbi, Königsberg i. P.
 41. Ber. über d. Religionsunterr.
 d. Syn. Gem. zu Königsberg für
 d. Schuljahr 1907/8. Königsb.
 (1908).
Dr. Weisz Miksa, tanár, Budapest.
 Saját kiadványát:
 ספר על הכל (Hagoren VII.-ből.)
Dr. Wohlgemuth J., tanár, Berlin.
 Saját iratait:
 Der badische Gebetbuchentwurf u.
 die Denkschrift des Oberrats.
 Frankfurt a. M. 1907.
 Die Vorträge d. P. Erich Wasmann
 in Berlin. Frankfurt a. M. 1907.
**Universität Heidelberg. Saját kiad-
 ványát:**
 Tröltsch E., D. Trennung von Staat
 u. Kirche. Heidelberg 1906.
 Curtius Th., Robert Bunsen als
 Lehrer in Heidelberg. Heidel-
 berg 1906.
 Jellinek G., Der Kampf des alten
 mit dem neuen Recht. Heidel-
 berg 1907.

G.

Vásárolt könyvek lajtstroma.

- Alter Orient IX** Leipzig 1908. 8°.
- Baeumker-Hertling**, Beitr. z. Gesch. d. Philosophie d. Mittelalters VI. Münster 1907. 8°.
- Belot J. B.**, Dictionnaire francais-arabe. 2. kiad. Beyrouth 1900. 8°.
- Bergmann J.**, Jüdische Apologetik in nt. Zeitalter. Berlin 1908. 8°.
- Bernfeld S.**, Kämpfende Geister im Judentum. Berlin - Philadelphia 1907. 8°.
- Bernstein S. G.**, Kön. Nebucadnezar von Babel in d. jüd. Tradition. Berlin 1907. 8°.
- Bettelheim Ant.**, Berth. Auerbach Stuttgart-Berlin 1907. 8°.
- Böckenhoff K.**, Speisesatzungen mosaischer Art in mittelalt. Kirchenrechtsquellen. Münster i. W. 1907. 8°.
- Brockelmann C.**, Grundriß der vergl. Grammatik d. sem. Sprachen. I. Berlin 1907—8. 8°.
- Brody-Albrecht**, Die neuhebräische Dichterschule. Leipzig 1905. 8°. (3. pld.)
- Bureau f. Stat. d. Juden.** Heft 3. D. jüd. Gemeinden u. Vereine in Deutschland. Berlin-Halensee 1906.
- Chwolson D.**, D. Quiescentes in der althebr. Orthographie. Leiden 1878. 8°.
- Couard L.**, Religion u. sittl. Anschauungen d. at. Apokryphen Gütersloh 1907. 8°.
- Davidson J.**, Parody in Jew. Literature. New-York 1907.
- Dänhardt O.**, Natursagen, Band I. Sagen z. A. T. Leipzig - Berlin 1907. 8°.
- Delitzsch F.**, Mehr Licht. Leipzig 1907. 8°.
- Döllinger J.**, Papstfabeln d. Mittelalters. München 1863. 8°.
- Drumont É.**, La France Juive, Nouv. edition. I. II. Paris [s. a.] 8°.
- Duensing H.**, Christlich-paläst.-aram. Texte. Göttingen 1906. 8°.
- Eckstein A.**, Gesch. d. Juden im Marktgrafentum Bayreuth. Bayreuth 1907. 8°.
- Enziklopaedie des Islam**, her. v. M. Th. Houtsma u. A. Schaade. 1. Lief. Leiden-Leipzig 1908. 8°.
- Eusebius**, Kirchengeschichte ed. Schwarz. Leipzig 1908. 8°.
- Évkönyv.** Kiadja J. M. J. T. Budapest 1903. 8°.
- Ex oriente lux.** Hrg. v. H. Winkler, I. II. Leipzig 1905 - 6. 8°.
- Feleki J.**, Modern semita vallások. Budapest 1907. 8°.
- Festschrift z. achtzigsten Geburtstage Dr. W. Feilchenfelds.** Pleschen-Schrimm 1907. 8°.

- Fischer B.**, Daniel u. seine drei Gefährten in Talmud und Midr. Frankfurt a. M. 1906. 8°.
- Fuchs H.**, Pesiq ein Glossenzeichen. Breslau 1907. 8°.
- Goldschmidt J.**, Wesen d. Judentums. Frankfurt a. M. 1907. 8°.
- Goldziher J.**, Kitâb ma' ânî al-nafs. Buch v. Wesen d. Seele, hrsg. Berlin 1907. 8°.
- Görlaud A.**, Index zu H. Cohens Logik. Berlin 1906. 8°.
- Gregory C. R.**, Das Freer-Logion. Leipzig 1908. 8°.
- Grimme H.**, D. isr. Pfingstfest u. d. Plejadenkult. Paderborn 1907. 8°.
- Güdemann M.**, Jüdische Apologetik. Glogau 1906. 8°.
- Hakedem** herausg. v. J. B. Marcon und A. Sarsowsky. I. Ig. 8°.
- Hanauer J. E.**, Folk-Lore of the Holy Land. London 1907. 8°.
- Hehn J.**, Siebenzahl u. Sabbat bei d. Babyloniern u. im A. T. Lpzg. 1907. 8°.
- Heman F.**, Gesch. d. jüd. Volkes. Calw-Stuttgart 1908. 8°.
- Heyne M.**, Deutsches Wörterbuch. I. II. Leipzig 1905–6. 8°.
- Hilgers J.**, Die Bücherverbote in Papstbriefen. Freiburg in Br. 1907. 8°.
- Hommel F.**, Gesch. d. alt. Morgenlandes 3. Aufl. Leipzig 1904. 8°.
- Hornstein R.**, Gibeat Saul. Wien 1903. 8°.
- Hyamson A. M.**, History of the Jews in England. London 1908. 8°.
- Jahrbuch f. jüd. Geschichte u. Literatur.** XI. Berlin 1908. 8°.
- Jastrow M. junior**, Religion Baby- loniens und Assyr. 11. u. 12. Lief. Giessen 1907–8. 8°.
- Jew. Quart. Review.** XIX.
- Jüdisches Volksblatt** IV. Leipzig 1857.
- Junovitsch**, Die Karäischen Fest- und Fasttage. Berlin 1904. 8°.
- Kahn Zadoc**, La Bible traduite etc. Paris 1906. 8°.
- Kantorowsky G.**, Anonymer hebr. Kommentar zu d. Proverbien. Breslau 1907. 8°.
- Katalog** d. Bibliothek d. D. M. G. Leipzig 1880. 8°.
- Kaufmann D.**, Gesammelte Schriften hrsg. v. Brann I. Frankfurt a. M. 1908. 8°.
- Kayserling-Sola Mendes**, Mannasseh ben Israel. London 1877. 8°.
- Keckskeméti Á.**, A zsidó irodalom története I. kötet. Budapest 1908. 8°.
- Kittel R.**, Studien z. hebr. Archäologie u. Religionsgesch. I. Leipzig 1908. 8°.
- Kiss Arnold**, Morris Rosenfeld költeményei. Budapest 1908. 8°.
- Kober A.**, Das Salamannenrecht u. d. Juden. Heidelberg 1907. 8°.
- Krüger P.**, Hellenismus u. Judentum. Leipzig 1908. 8°.
- Laudau J. L.**, Nachmann Krochmal ein Hegelianer. Berlin 1904. 8°.
- Last J.**, Sharshoth. Kescf. London 1907. (K. I. a. J. Q. R. 1907. évf.-ból) 8°.
- Leipoldt J.**, Gesch. d. nt. Kanons. II. Leipzig 1908. 8°.
- Lewy J.**, Mose ben Maimûni's Mischna z. Baba B. (Kap. V—X.) Berlin 1907. 8°.
- Liszt F.**, Problem d. Kriminalität d. Juden. Giessen 1907. 8°.
- Löhr M.**, Volksleben im Lande der Bibel. Leipzig 1907. 8°.
- Lundgreen F.**, Benützung d. Pflanzenwelt in d. at. Rel. Giessen 1908. 8°.

- Lüttke A.**, D. heil. Land im Spiegel der Weltgeschichte. Gütersloh 1908. 8°.
- Maire A.**, Technique du livre. Paris 1908. 8°.
- Marcus A.**, Barzilai Sprache als Schrift d. Psyche. I. Berlin 1905. 8°.
- Marr B.**, Altjüd. Sprache. Metrik u. Lunartheosophie. I. Teil. Dux 1907. 8°.
- Meinhold H.**, Die Weisheit Israels. Leipzig 1908. 8°.
- Mommert C.**, D. Teich Bethesda zu Jerusalem. Leipzig 1907. 8°.
- Montgomery J. A.**, The Samaritans their history theol. a. literature. Philadelphia 1907. 8°.
- Moses**, Lösung d. Judenfrage. Berlin-Leipzig 1907. 8°.
- Mosheim J. L.**, Origenes v. d. Wahrheit d. chr. Religion. Hamburg 1745. 4°.
- Müller J.**, Beitr. z. Tobit u. Smend R. Achikar - Roman. Giessen 1908. 8°.
- Neumark D.**, Gesch. d. jüd. Philosophie des Mittelalters. I. Band. Berlin 1907. 8°.
- Nöldecke - Müller**, Delectus veter. Carm. Arabicorum. Berlin 1890. 8°.
- Obermeyer J.**, Modernes Judentum in Morgen- u. Abendland. Wien-Leipzig 1907. 8°.
- Philippson M.**, Neueste Gesch. des jüd. Volkes. I. Leipzig 1907. 8°.
- Prot.** Realencyclopädie. 3. Auflage. XIX. XX. 8°.
- Redpath H. A.**, Concordance to the LXX. Supplement. II. Oxford 1906. 8°.
- Revue Sémitique.** 1907.
- Rixen C.**, Gesch. und Organis. d. Juden im ehem. Stift Münster. Münster 1908. 8°.
- Rosenmann**, Ursprung der Synagoge. Berlin 1907. 8°.
- Rosenzweig A.**, D. Wohnhaus in der Mischnah. Berlin 1907. 8°.
- Sabbatai Sevi**, Halle. (Neudruck) 1760. 8°.
- Sachau E.**, Drei aramäische Papyrusurkunden aus Elephantine. Berlin 1907. 8°.
- Salvador J.**, Hist. d. Institutiones de Moise et du peuple. Hébr. I.—IV. 2. ed. Bruxelles 1829. 8°.
- Schenfeld W.**, Haus - Briefsteller ebräisch, deutsch, ungarisch. Wien 1856. 8°.
- Schröder Aug.**, De Philonis Alex. Vet. Testamento. Greifswald 1907. 8°.
- Schubart W.**, D. Buch b. d. Griechen und Römern. Berlin 1907. 8°.
- Schürer E.**, Geschichte d. jüdischen Volkes. II., 4. Aufl. Lpzg. 1907. 8°.
- Schwab M.**, Inscriptions Hébraïques de l'Espagne. Paris 1907. 8°.
- Sellin E.**, Die altt. Religion im Rahmen d. and. altorientalischen. Leipzig 1908. 8°.
- Spiegel H.**, Saadja al-Fajjûmi's arab. Danielversion. Berlin 1906. 8°.
- Strack H. L.**, D. Blut im Glauben u. Aber-Glauben d. Menschheit. 5.—7. Aufl. München. 1900. 8°.
- Starck E. v.**, Babylonien u. Assyrien. Marburg a. L. 1907. 8°.
- Szentirás**, kiadja az J. M. J. T. II.—III. köt. Budapest 1900-03. 8°.
- Theolog. Jahresbericht**, 25, I.—III. 26, I.—III.
- Toutain J.**, Les Cultes païens dans l'empire romain. Tome I. Paris 1907. 8°.
- Verus**, der Chassidismus. Pleschen 1907. 8°.

- Viereck P.**, Bericht über d. griech. Papyrusurkunden (1899 — 1905) Leipzig 1907. 8°.
- Vincent H.**, Canaan d'apres' l'exploration recente. Paris 1907. 8°.
- Wachstein B.**, Wiener hebr. Epitaphien. Wien 1907. 8°.
- Wahrmund A.**, Neu-arab.-deutsches Wörterb. I.-II. Giessen. 1898. 8°.
- Wendland P.**, D. hellenistisch.-röm. Kultur in ihren Bezieh. z. Judent. u. Christentum. Tübingen 1907. 8°.
- Wilke F.**, Frauenideal u. d. Schätzung des Weibes im A. T. Leipzig 1907. 8°.
- Winkler H.**, D. babyl. Geisteskultur Leipzig 1907. 8°.
- Wünsche A.**, Aus Israels Lehrhallen. I, 2. II. 1.—2. Leipzig 1907-8. 8°.
— Die Bildersprache des A. T. Leipzig 1906. 8°.
- Zeitschrift für A. W.** 1907. 8°.
— f. Assyriologie XX. 8°.
- Zsidók**, Egyetemes Története I. — V. szerk. Szabolcsi Miksa. Budapest 1906—8. 8°.
- אוצר ישראל אנציקלופודיא I. New-York 1906. 8°.
- אסיפת זקנים על מבי זבחים Warschau 1902. 2°.
- ביצה. (7. példány.) ed. Theodor I—III. 8°.
גבעת שאול. Wien 1893. 8°.
- הגרן. VII. Horodezky.
- דברי ימי ישראל בתורמה Husiatyn 1907. 8°.
- הלכות רב אלפס I—IV. Wilna 1891-1897. 2°.
- חומת אש. Paks 1906. 8°.
- חידושי קדושין. Konstantináp. 1751. 2°.
- שור יורה דעה. Munkács. 8°.
- מורים. Krakau 1631—35—38—39. 2°.
- יוון מצולה. Venezia 1553. 8°.
- יורה דעה. I—III. Wilna 1895.
- מי כל בו. Venezia 1567. 2°.
- בתר תורה. Konstantinápoly 1536. 8°.
- מאורי אש. Paks 1904. 8°.
- מדרש ישראל. Goldberger J., Szinér-váralja 1907. 8°.
- מי המוסר. Mantua 1558. 8°.
- מזרחי על התורה. Venezia 1574. 2°.
- מבילתא דרי שמעון בן יוחאי ed. Hoffmann. Frankfurt a. M. 1905.
- מלון הלשון העברית. I, 1—4. 8°.
- מפתח התלמוד. I, 1—4. Dr. Guttman. Budapest-Vác 1907—8. 8°.
- משניות. Amsterdam 1631. kis-8°.
- סדר שער ירושלים. Jeruzsálem 1904. 8°.
- עבודה זרה. (9 példány.) Venezia 1527. 4
- עובר לסוחר. Venezia 1527. 4
- מי עמדי גילה. Kremona 1556. 4°.
- פירוש פרקי אבות להרי יוסף נהמיאש ed. Bamberger. Paks 1907. 8°.
- פסק פסקו שלשת. Venezia 1593. 8°.
- ראשית בכורי קציר. Venezia 1715. 8°.
- רדיק על תהלים [Kremona] 1561. kis-4°.
- שאל לך את. Paks 1907. 8°.
- XIV. XV. XVI. שרי חמד. Warschau 1907. 8°.
- שלמה מלך אדר. Prag 1818. 8°.
- השמע יצחק. N. S. Libowitz. New-York 1907. 8°.
- שערי חכמה [שב שמעתתא]. Szinér-váralja 1907. 8°.
- תולדות ישראל. W. Jawitz I—VI. Wilna-Krakau 1893—1907. 8°.
- מי תורת האדם. Venezia 1595. 4°.
- מי תורת משה. Venezia 1600. 2°.
- ספר התיקונים. Mantua 1688. 8°.
- תקני הנהגה. Mantua 1568. 4°.
- תלמוד בבלי. Wilna 1902. 2°.

H)

Magyar könyvtár.

- A. M. T. A.** kiadványai. IV. kötet: Escott: A mai Anglia. III. k. Boudeau: A jelenkori gondolkodásmesterei. Marcali: Az 1790—91. országgyűlés. Bpest 1908. 2 kötet 8°.
- Dr. Beke Manó**, Bevezetés a differenciál és integrál számításba. Bpest, Franklin társ. 1908. 8°.
- Dumas S.**, A kameliás hölgy. Klassz. Regénytár. Bpest, Révai testv. 1908. 8°.
- Egyetemes Irodalomtörténet.** Kelták és Germánok. Franklin t. Bpest. 1907.
- Entz G. és Mágocsi Dietz S.**, A műveltségkönyvtára V. Az élők világa. Bpest, Athaeneum 1907.
- Gyulai Pál**, Dramaturgia dolgozatok 2. k. Bpest, Franklin t. 1908. 8°.
- Harkányi Endre.** Babonák ellen. Bpest, Grill Károly kiadv. 1907.
- Magyar Regényírók**, Jósika M. Abafi 12. Fay András, A Bélteki ház. 23. sz. Beöthy Zs.: Kálozdi Béla. 42—43. sz. Bpest, Franklin társ. 1908. 8°.
- Kautsky Károly**, Marx gazdasági tanai ford. Garami Ernő. Grill Károly könyvkiadó társ. Bpest. 1907.
- Klasszikus Regénytár.** XXXVI. Flaubert: Solammba XXXVII. Dickens: Nehéz idők. Karácsonyi ének XXXVIII., XXXIX: Dumas: A három testvér. XL. Goncourt: Mauperin Renee. Faustin Julia. Bpest, Révai testv. 1908. 8°.
- Loria**, A sociologia feladata és iskolái. Ford. Pór Ödön, Bpest 1907. Grill Károly kiadv.
- Magyarország közoktatásügye** az 1906. évben. Bpest 1907. 4°.
- Magyar Regényírók 46.** Wohl Stefánia: Aranyfüst I. és II. Franklin t. 1907.
- Magyar Regényírók 29.** Vas Gereben. A pörös atyafiak. Franklin társ. Bpest 1907.
- Magyar Regényírók 37.** Baksay Sándor: Pusztai találkozás. Patak bánya. Franklin társ. Bpest 1907.
- Magyar Regényírók 51.** Mikszáth Kálmán. A beszélő köntös, gavalérok II. Franklin társ. Bpest 1907.
- Menger**, Új erkölcsstan. Ford. Ormós Ede. Bpest. 1907. Grill Károly kiadv.
- Perklas Gilman**, »A nő« gazdasági helyzete. Ford. Schwimmer Rózsa. Bpest. 1906. Politzer kiadása.
- Porzó (Ágai Adolf)**, Utazás Pestről Budapestre. 1843—1907. Pallas i. r.-t. Bpest 1908. 8°.
- Régi Magyar Könyvtár**, Szerk. Heinrich Gusztáv. XXIII. Császár Elemér: Ányos Pál versei. Franklin t. Bpest 1907.

- Somló Bódogh**, Állami beavatkozás és individualismus. II. kiadás. 1907. Grill Károly könyvkiadó. Bpest.
- Széchy Károly**, Gróf Zrinyi Miklós költői művei. A. M. T. A kiadványa. Bpest 1906.
- Tolstoj**, Háború és béke. XXXII., XXXIII., XXXIV. (3 köt.) Klass. Regénytár. Révai testv. 1907.
- Vanderwilde Emil**, A kollektivismus és az ipar evolúciója. Bpest 1908. Grill Károly könyvkiadó.
- Wildner**, Nietzsche romantikus korszaka. II. kiadás. Bpest 1907. Grill Károly kiadása.
- Zola E.**, Germinal. Klassikus regénytár XXXI. Révai testv. Budapest 1908. 8°.